

ВІСТНИК

МІСЯЧНИК ЛІТЕРАТУРИ, МИС-
ТЕЦТВА, НАУКИ І ГРОМАД-
СЬКОГО ЖИТТЯ.

ЗМІСТ:

Л. Мосендз: Уста неціловані . . . 401	Б. Романенчук: Мазепа в євро- пейській літературі . . . 441
„Переспіви . . . 403	Альфред Розенберг: Любов і честь 444
Олена Теліга: Поезії . . . 406	Абель Боннар: Світ вчорашній і сьогоднішній . . . 448
Киднир: Чудь . . . 406	Марсель Шамінед: Вол-Стріт . 452
„Савл . . . 407	Д. Донцов: Бунт філістрів . . 456
Н. Яхненко: Мус (оповідання) . 409	Домет Оляничин: Про студіюючих українців в Бреславлі . . . 467
Л. О' Флягсрти: Суд (з роману) (пер. Г. Чикаленко) 411	З пресового фільму . . . 471
Богдан Галайчук: Україніка в політичних енциклопедіях . . 432	Бібліографія . . . 474
Микола Рошин: Земля злости . 436	Від Адміністрації . . . 497

РІЧНИК II.
КНИЖКА 6.

ТОМ II.
ЧЕРВЕНЬ

1934

Адреса редакції й адміністрації: ЛЬВІВ, Чарнецького 26 м. 21.
Чекове conto П.К.О. 500'371.

Рецензії про книжку О. ОСТРОВЕРХИ

МУСОЛІНІ — ЛЮДИНА Й ЧИН

Варта цю книжку прочитати, щоб переконатися, як сильна воля може піднести людину з бідного робітника на становище начальника великої держави (**Народня Справа**, Львів ч. 9.)

Книжка написана цікаво й живо (**Вісті**, Львів 18. 2.)

Популяризація думок і чинів Мусоліні може дуже корисно відбитися на формуванні в нас державницького світогляду... давно давалося відчувати брак книжки, що представляла б цю одну з найвизначніших постатей сучасної Європи й уже тому годиться привітати появу цієї книжки (**Хліборобський Шлях**, Львів ч. 9.)

Це кілька цікавих моментів з життя великого італійця, накреслених автором з питомою йому легкістю стилу так, що книжку читається з приємністю і зацікавленням (**Перемога**, Львів ч. 10.)

...треба радіти появою книжки Островерхи. В ній подане життя людини, без зрозуміння якого годі зрозуміти той світогляд, що тепер у різних формах запановує все-владно в усіх сторонах Європи... що основно перероджує психіку людини (**Новий Час**, Львів 16 лютого 1934)

Книжку рекомендую прочитати нашій інтелігенції й молоді (**Свобода**, Ужгород, 29 березня).

Такі книжки про визначних політиків, що вирвали свої країни із занепаду і допровадили до розцвіту, повинні бути для нас неоціненою лектурою (**Самостійність**, Чернівці, 8 квітня).

...біографія диктатора Італії написана живо й барвно... Провідна думка твору — воля до чину, вперта боротьба з противностями долі і ставлення повище усього гонору нації (**Табор**, Каліш, ч. 21).

Прихильні рецензії на цю книжку крім того появились в **Діні**, в **Недіні** і в італійській пресі:

Provincia di Bolzano, 24. II (Bolzano), Cirenaica 7. III (Bengasi), Il Popolo di Sicilia, 24. II (Catania), Gazzetta del Mezzogiorno 24. II (Bari), Corriere del Tirreno, 23. II (Livorno) і ин.

Ціна 1 зл. Слати на ПКО 500.371.

„Український Голос“

Редакція, Адміністрація і Друкарня міститься під:

210—216 DUFFERIN AVENUE Почтова адреса:

Ukrainian Voice P. O. BOX 3626. WINNIPEG, MAN., CANADA

Студентський Шлях

виходить, як місячник в 1—2 арк. друку. Річна передплата 7'20, з поштою 8'00 зл. п., адреса Львів. Супінського 21.

№ 11 12531
Р. 2 1934 кн. 6
39437

Л. Мосендз

Уста неціловані

I

Прийшли і стали у колиски,
всі — півзабута давнина;
щось в них далеке, щось і близьке
як невідкличности луна.

„Це я підгледіла, дитино,
сни батька, сповнені жаги:
ось корд тобі сталезо синій
й дзвінкі лицарські остроги.
Промчишся ти із оборучним
по недоораних степах...
і буде вічність многозвучна
гремить тобою у піснях.
А як до вечора заграви
дійде віку твого юрба, —
перед тобою буде слава,
а за тобою боротьба“.

„Яж довершу усі надії,
що їх від матері несу:
дарую серцю палкість мрії,
а тілу — мужність і красу.
Скільком серцям будеш єдиним,
устам — ніжнішим з моря слов...
Ось, над геройським має чином
ярка любови коругов“

Схилилась третя: „Щоб одважна
була та путь, мета ясна, —
моя обіцянка: звитязно
піде з тобою однина.
Бо щоб не вадило герою
палкеє серце в боротьбі,
стискаю певною рукою
його на все життя тобі.
Але зявлюся ще в останнє
коли завершиш славний шлях,
щоб розв'язати чаклування
на холодіючих устах.

ЛНБ ім. В. Стефаника
АН України

Державна наукова бібліотека

4276

Щоб ти в єдинім поцілунку
пізнав чим бувби і не встиг...
Та без жалю, що подарунок
зістав як недопитий трунок,
ступив на Вічності поріг!"

II

Лиши свої намагання, рабине,
покинь турботи за свого пана!
Не спатиме він цілу ніч до рана,
а з першим полиском усе покине.
Чи переможе він чи може згине, —
його чекає боротьба. Нез-ана
йому спокою путь. Тобіж не дана
відвага стримать тую міць, що ліне
як водоспад і забира з собою
твої дрібні, безбарві, пласкі жалі
до моря змагань, океану бою...
Тиж вмієш: шепотіти гірко „vale!“
та, на стіні мійській покірно стоя,
вдивлятись у шляхи й чекать героя!

III

Так часом хтось у невимовній вірі,
яку не вбити ні рокам ні втомі..

О. Теліга

Я тебе не буду цілувати
як черемха зацвіте у лузі
й зазвучить ген-ген по виднокрузі
яблуневих квітів біле свято.
Цілувати я тебе не буду
й у грозіві липневії ночі,
як зітхають Господеві груди
й блискавками сяють Божі очі...
Аж тоді я схилюся до тебе,
як у дні останні листопаду
скинуть гори злотную принаду
і нагі піднесуться до неба.
Там, в яснім повітрі, над лісами,
що знялись прозорістю убрані,
я сухими доторкнуся устами
уст твоїх палаючої рани.
Без присяги, впевненістю щира,
розплинеться в ясності тривога:
як засплять на вічно вічні боги, —
довіку мені лишилась віра.

IV

Так можна вірити і так чекати
ціле життя: вигідно і завзято
свої щоденні справи лаштувати,
садок завести, хату збудувати,
придбати для синів чужинчу мати,
мовчати для вигоди... і чекати...

Та можна й не мовчати; (хай німота!)
а йти до славних гасел на роботу:
перечислити все на ціну злота —
любов, ненависть, радість і скорботу,
і продавати вічних слів красоту,
і гандлювати хистом без турботи...

Та з зацілованими йти устами
до зрад нових навиклими стежками.

V

В моїм місті — врочисті дзвони,
перемоги грімкі акорди;
В моїм храмі — стрункі кольони,
стрімких арок нап'яті хорди.

А над містом і хр мом — вітер;
мчить він юний, звитяжний, ярий,
ніби тони могутніх цітер
хтось потужний шпурля за хмари.

Тиж не зможеш, не зможеш бути
в тім високім, лункім соборі:
твому серцю в долинних путах
не підвестись суворо горі.

Угорі на самотній чаті
хай твій друг сам один зістане:
там — уста лише ймуть мовчати
чи змовляти присяжне „Амен“.

Л. Мосендз

Переспіви

I (З Талієзіна)¹⁾

„У многих я постатях жив,
раніше ніж цю перебрав:
був краплею в повені злив
і лезом меча я бував;
я книгсю був спочатку,
був сяєвом ясним зорі,

¹⁾ Талієзін — північний кельтський бард (Британія) VI віку.

і словом я був од віку,
і світлом був я в ліхтарі;
ширяв я могутнім орлом
був мостом на mnogій ріці,
на морі гойдався човном,
мечем був у дужій руці;
була з мене гарфи струна.
і був я щитом вояків,
гремів як порогів луна,
я був у заклятті віків!"
У mnogих я постатях жив,
у mnogих ще буду я жить,
мінливий, рухливий як спів,
що вічно гремить.

II (З Ливорча Гена)²⁾

О, милице моя, чиж це уже не осінь,
як шарлатіє папороть і ж вкне листя?
Чиж я не проклинав усе кохане досі?
О, милице, чиж це вже не зими кирея,
коли такі любязні люди на підпитку?
Чиж не порожньо вже пів постілі мосі?
О, милице моя, чиж не весни це свято
як закує зозуля, й піна вкрис море?
Мене не люблять більше молоді дівчата!
О, милице моя, чиж це не перше травня?
У борознах блищить нове зелене збіжжа...
Ах, держало твоє лють викликає давню!
О, милице моя, рівніш тримайсь, щоб скорше,
певніше і міцніш могла мене підперти!
О, як давно було, коли я був Ливорчем!
Бач як мене цілого старість вже зайняла:
від сивого волося мого аж по зуби,
аж по ті очі, що жінки їх так кохали!
З усіх річей я їх ненавидів чотирі,
і ось тепер вони мене вхопили разом:
турботи, старість, немочі та сум без міри.
Старий, самотний я. Краса тепло і сила
мене лишила. Ложе слави не для мене!
Життя мене над мйлицею похилило.
Якаж була лиха й несправедлива долა,
що Ливорчеві при народженні судилась:
страждань безмежні дні і старости неволя!

²⁾ Ливорч Ген — король Камбрї, кельтський бард (Британія).
V—VI віку. Жив стопятьдесять років.

III (З старосаксонської хроніки)

Життя—мов голуб на гостині в короля:
до салі із темнот невідомих влітає,
у світлості лише хвилину пробуває,
і як до саява з невиді прийшло раптово,—
так в безвість темряви воно зникає знову.

IV (З старосаксонської пісні про Беовулфа)

Безстрашним берлом беріг
піввіку я цей нарід:
з сусідів ніхто не міг
принести на мій поріг
хочби ворожнечі слід.

Землею я кермував, —
добра і щастя досяг,
зрадливих шляхів не знав,
ніколи я не складав
облесних, кривих присяг.

І ось я радий всьому,
Хоч в сіті смертельних ран...
Свій поклад я ще візьму
й раніш, ніж зійду в пійтму
тобі його, друже, дам.

Геть, друже, цей камінь дай,
і поклад ти віднеси!
Купив я від смерти, знай,
щоб міг його мати мій край
в майбутні тяжкі часи.

V (З староанглійської балади)

До Тіля каже Твід:¹⁾
„Чом тихий є твій хід?“
А Тіль відповіда:
„Прудка твоя хода,
яж ніби сплю,
та за одного, що бере твоя вода,
я двох топлю“.

1934

¹⁾ Річка Тіль є допливом ріки Твід у Шотляндії.

Олена Теліга

Гострі очі розкриті в морок
 Бє годинник чотирі, пять
 Моє серце в горячих зморах
 Я й сьогодні не можу спать.
 Але вранці спокійно встану
 Так як завжди, без жадних змін
 І в життя, як в безжурний тáнок
 Увійду до нічних годин.
 Придушу свій незмінний спогад
 Буду радість давати й сміх —
 Тільки тим дана перемога,
 Хто у болі сміятись зміг.

14. X. 1933

* * *

Сьогодні кожний крок хотівби бути вальсом:
 Не студить вітер уст—зігрівся біля них;
 І радісно моїм тонким, рухливим пальцям,
 Торкатись інших рук і квітів весняних.
 Тебе нема, нема... Та в серці сміх іскриться,
 Ось, він стрільне в юрбу, мов золотий шампан!
 В чужих очах вогонь, привітом сяють лица
 І кожний мій порив—сьогодні владний пан.
 Любов—лише тобі... А це її уламки,
 Це—через край вино, в повітря квіт дерев,
 Це щастя, що росте в тісних обіймах рамки
 Закритої душі, і рамку цю дере,
 Щоб зайвину свою розсипати перлисто:
 Комуś там дотик рук, комуś горячий сміх.

— — — — —
 Ось, так приходить мент, коли тяжке намисто,
 Перлинами летить до випадкових ніг.

Кидиш

Чудь

Безславно відгуло „Закидаєм шапками!“
 В Мазурських мочарах „Берлінський шлях“ загруз
 І жадібних ватаг од Волхова до Ками
 Загонисте „дайош!“ розбілося в гамуз...

Так буйні голови безумної відваги
 Довести не змогли до слушного кінця...
 Лишився з того сміх—народам для розваги —
 Та вигуки грізні—потомкам для взірця.
 Ще й ту убогу чвань зберіг у всіх відсотках
 До посміху давно знечулений кагал

І в пам'ять славних діл танцює вальс „На сопках“
 Над трупами мерців веселий ритуал.
 Та враз він знов забіг великих діл і лупу
 І грізно знов гукнув на захід і на схід,
 Що світ сплюндрує весь, немов стару халупу,
 Та вигубить до пня яфета рід і плід.
 Що тільки хам та сем залишаться цілими...
 А ріки молоком і медом потечуть,
 І злучаться в союз, в єдиноне ділимий,
 І гот, і гал, і шкот, і білоока чудь.
 Що буде чудь ота найперша провідниця
 І все на сзій копил зорудує вона,
 Бо творчий дух її—великих діл скарбниця,
 А братцтво світове—турбота головна.
 Бо хтоб діпав того, як не земля Малюти,
 Де в серці кожного сама любов цвіте,
 Де всі товариші: і друг, і ворог лютий,
 І шолудивий цуц, і сонце золоте?
 Де богоносці всі: святоші, конокради,
 Причинний богомол і нищий бузувір.
 І старців та хлестів та дирників громади,
 І дикий старовір, і ново-й живовір.
 Де край великих діл: цар-колокол, цар-пушка,
 За п'ять голодних літ добра на всі літа,
 Гігантів без кінця, як суздальська частушка
 Натхнених мудрістю, як лірика ота.
 А час спокійно йде, ковтає рік за роком,
 Недіткнений етер пульсує без порух,
 Незвхненна земля гарцює повним кроком
 Та жде—не діждеться тих чудських завірюх.

Савл

Він грішив, як і Савл. Та не став він Павлом!
 І не звав його голос Господній.
 І не знати, чому з гордопишним чолом
 Він у позі стоїть благородній?
 І, неначе новий заповіт,
 Нам трюїзми голосить зглибока
 Та розвогнює люту у зоїлів піїт
 Чорноблиском з веселого ока.
 Щеж учора ці блудні уста
 Ізригали хулу на Христа
 І жидам, що гонились за Ним, щоб розп'яти,
 Любизали коліна і п'яти!
 ...Бо знайшлись самосвяти-попи,
 Тихолази до грішного сала,
 І законам святим та пророкам на-кпи
 Посвятили в апостоли Савла.

Мус

Не марш, не похід, не перегін — лише шалений біг, втеча перед небезпекою, яка була повсюди: тут, там, навкруги нас, зпереду, ззаду... Рідні простори стали для нас порожньою тундрою, а ми серед неї, як зграя якихось особливих звірят, що загналися при полюванні в чужу околицю, повну інших звірят—ворожих, небезпечних, і в переважуючій кількості.

По забоїстих дорогах, по слідах, прокладених серед снігових заметів чиймись—може нашими, ще вчора, позавчора, може вже наших ворогів ногами, похмурі і тривожні, бігли ми безустанку, від ранку до ночі, поки несли ноги, не маючи часу перекинутися словом, проте з однією спільною думкою у всіх, що свердлила нам мозок і перепиняла віддих: „Швидше, швидше минутиб... Чи успіємо... чи пощастить...“

І це були ми ті самі, що виходили в Зимовий Похід з ясною свідомістю й тверезою думкою, що знали на що ідуть—і не хиталися йти. Ми не боялися смерті: ми боялися роду смерті. Наша смерть перестала бути прекрасною і гордою незнайомою—вона показувалася нам намацальною, гидкою і жалюгідною: такою бо є смерть загнаного в засідку звіря... І, крім того, віддати життя, нічого не здобувши взаміну за цю ставку, це булаб задорога ціна.

Стиснувши зуби, йшли ми збитою масою. Обідрані, ледви взуті, з відмороженими ногами... Багато з нас лишало на снігу босий слід, закрашений на червоно. Нам було тяжко. Проте зброї ми не кидали, хоч яка вона була важка. О, ні! Цеж бо була наша остання ставка, наші пазурі, що ними ми до останку мали відбивати своє життя.

Кожне село, через яке проходили, могло стати для нас несподіваною засідкою. Бувало, що коли ми зупинилися без віддиху перепочити на одному кінці села, на другому стояли москалі. На останньому перестанку нас виполошили з хат, й нам довелося тікати городами. Мов нещасливий заяць, (о, щоб я дав за його прудконогість!) стрибав я по грядках, провалювався в сніг поміж ними. З проклинами, майже божевільний від свисту куль, що летіли понад ухом, я стрибнув через пліт з колючого дроту, і всією спиною своєї ватованої куртки зачепився, повісився на дротах, як жива ціль для куль. Товариші тікали, переганяли мене... Дикий, страх обхопив мене... З нелюдською силою шарпнувся я, не знаю як, не знаю, чи залишилося що з куртки на моїй спині... Тільки далеко пізніше, коли знову збитим гуртом, тяжким і нерівним кроком бігли ми се-

ред байдужих снігових обріїв, зауважив я, що моя вухата шапка прострілена.

Ми заскочили невеличку частину москалів, напали, взяли одяг, зброю і документи... Смерть шахувала нас—і ненависні, немов апокаліптичні в своїй причасній загрозі, червоні зірки на шапках і документах мали в її обличчі стати охороною, дати нам шанс проти неї...

Довгі села по безконечній дорозі тяглися одне по однім, без краю. Ми вже не заходили до хат. Налякані селяни не знали, хто ми. Розмовляли ми по російськи. Українська мова далаб нам може часову піддержку, але могла і згубити...

Так сталося, що село К., напівдорозі до границі ми минали не зупиняючися, тим самим швидким кроком, лише міцніше стискаючи зброю. Але я, знеможений спрагою, відділюся і вскочив до першої ліпшої оселі.

В хаті сиділи три червоноармейці. Раніше, здається, ніж це дійшло до моєї свідомости, я вимовив:

— Можна вади нап'їтца?—і вже сам схопив квартиру і пив під острим розглядом трьох пар очей.

— Какой часті, таваріщ?

— У—скаво полка. М—ської дивізії. Атсталі. Спасібо, хазяйка!—І вже з тривогою в душі, доганяв своїх.

Наші майже виходили з села. Йшли трохи повільніше і всі говорили по російськи. Біля мого побратима, Головченка, йшла якась чужа постать.

— Що за один?—спитався я нишком у дальших.

— Красноармеец. Відстав від своєї частини. Доганяє. Має нас за своїх. Кацап.

Дійсно, чужий ішов, поспішаючи, за нами, розпитував і розповідав щось, тимчасом, ми вже минали село. Одна по одній поринали гід сніг стріхи хат, тільки церковця ще висилася на горбочку.

Актори з нас були погані. Обличчя наші, навіть як на прикру ситуацію червоних військ, були запохмурі. Наша російська мова занадто виразно відбивала від його. В міру того, як ми віддалювалися від села, українська мова вертала до наших уст. Кзцп ішов з нами, але зблід і згас. В нього зброю відібрали майже мовчки і без спротиву.

Йому трусилися губи. Неспокійним і благальним поглядом перебігав він по наших обличчях, силкуючися вичитати з них свою долю.

І на кожному обличчі — чи воно закам'яніло зі стисненими устами, чи нервово і болісно скривилося (наш наймолодший, Михайлик, гімназист), чи поважно й суворо-спокійно вдивлялося в далечінь, туди, де ледви помітна дорога присалася до молочно-брудного неба — на кожному обличчі прочитав він, видко, те саме, бо враз спинився, заметушився, залебедів:

— Таваріщі!..

— Ну щож, треба щось рішити,—зупинився командант.

— Таваріщі, памілуйте, пустіте...

Поважний, дебелий селянин Корнійчук, чорний і міцний, як земля, обіззався по недовгій (але якій же довгій) мовчанці:

— Пустити б можна, але щож;—зрадить!..

— Зрадить!—як луна відгукнувся поблідлий Михайлик. Очі його розширилися, повіки заморгали... Решта мовчала, але сакраментальне слово знайшло відгук у кожному мізку. Та де! Воно там дзвонило від самого початку електричним дзвінком, безупину...

Сотник повільно почав відстібувати револьвер. Москаль упав на коліна.

Властиво, це був звичайний собі кацап, лапотник. Скуластий. Кирпатий. Безкольоровий. Мізерний. В гурті, безперечно, такі небезпечні. Та в цю хвилину... А зрештою—невідповідальна одиниця, цілком нешкідлива...!

Нешкідлива?

— Таваріщі.. Пани... Вот те крест—не видам. Па мабілізації же. Жонка маладая... памілуйте...—повз на колінах, обіймав чоботи... плакав...

Ворушилося почуття бридливої жалости. Чорт візьми, я скінчив російську школу, та, мабуть і більша частина нас так само. Нас виховували на російській культурі, на його культурі. На протязі довгих літ в наші податливі діточі душі втокмачувано „святі“ ідеї: гуманність, „непротівлення злу“, любов до „малих сіх“ до всіх „уніжонних і оскорбљонних“, правдиву російську жалість до всього непотрібного, хирлявого, безвартісного... Може, якби він був здоровенний, як Самсон, він би не зроджував тієї жалости, занадто очевидно чуласяб тоді в ньому небезпека ворожої сили.

Все це хуртовиною неслося, крутилося в мізку, нати́скало...! проти всього лише одне мале, алеж, як важке слово:

— Зрадить!

Ми насунули глибше шапки, скинули рушниці на плечі й пішли. Чи просив хто з нас за його? Ледви. Не можна кривити душею перед небезпекою смерті.

Ми пішли. Корнійчук і ще один зісталися. Сухий тріск револьвера: ніби в долоні хтось плеснув (Мавзер, 6.35, щоб не притягти уваги ворога гучним стрілом). Потім вони наздогнали нас.

Ми йшли. Кожне обличчя було поважне, кожне мало затяті уста. Ані один не оглядався. Тільки наш найменший, Михайлик, безпомічно поглянув на церковний хрест, що ще виднівся в далечині, ніби шукав підтримки. Але й він нічого не промовив.

Інші й не оглянулися. Нам далеко ще було до безпечного місця.

С У Д*)

В Чортовій ямі скрізь бігали щурі. Вони не зважали на вартового, який, туди й назад, міряв кроком кам'яну підлогу довгого коридору, ні на гупання його закаблуків, що голосно лунало в порожній тиші. Краплі води збирались по волі на мурованій стелі і падали з мягким хлюпанням на кам'яну підлогу. Ніщо крім вештання щурів, плюскоту води та кроків вартового, не нарушувало тиші.

Чортова яма, в якій Революційна Організація мала намір впорядити допит зприводу смерти Френсіса Джозефа Мак Філіпа,¹⁾ була колись панською пивницею. Руїни палацу ще стояли над нею. Але в околиці давно вже ніхто не памятав кому той будинок колись належав. Два горішні поверхи завалилися. Сіни посередині палацу були завалені грузом. Навколо них ще було кілька напівзруйнованих кімнат. Часом діти бавилися там, або картярі грали по неділях за гроші. Більш ніхто туди не навідувався. Але в льоху під руїнами часто збиралися члени організації.

З глибини сіней широкі кам'яні сходи вели в пивницю. Вдовж неї вів довгий рівний коридор, в який по обидва боки відчинялися кімнати. В першій, ліворуч від сходів було шестеро людей. Це була сторожа. Всіх їх було семеро, разом із вартовим. Вони стояли, або сиділи на підлозі по під стінами; поверх дощевих плащів у всіх були револьвери на ремінних псясах. Засвічений ліхтар стояв на підлозі посередині кімнати. Обличчя, освітлені ліхтарем, були худорляві й бліді. Слідуюча кімната була приготована для слідства. В ній стояв невеликий стіл покритий кінською попоною. Кілька невеликих деревляних ослонів стояло тут і там, а праворуч від стола невеликий столик з кріслом перед ним. Із стелі звисала велика лампа. Вона дещо освітлювала кімнату і видно було, як на стінах блищала вогкість. По обох сторонах східних дверей стояли два високі, стрункі вартові.

По той бік коридору, ще далі від сходів сидів на лаві в іншій кімнаті Моліген.²⁾ Його три вартові сиділи проти нього, теж на лаві з револьверами в руках.

Світло від великої лампи розливалось по коридорі. Воно досягало трьох нижніх ступнів на сходах. Поза тим і попід стелею коридору була чорна пітьма.

*) З роману „Доношик“.

¹⁾ Ірландський революціонер, одна з постатей роману, введена в руки англійської влади своїм товаришем, в той час, як прийшов у відвідини до своєї матері. Ред.

²⁾ Один з привезених на допит, був. член організації. Ред.

В найдальшому кінці коридору можна було бачити контури дверей. Це були важкі дубові двері, дуже старі. Колись за тими дверима була герметично замкнена частина пивниці, де власник тримав найкращі вина. Знадвору до цього льоху були спустні двері, крізь які вкочували барила з вином. Тепер цю частину пивниці вживала організація для своїх в'язнів. Вгорі в дверях, щоб в'язні не подушилися, для доступу повітря була прорубана чотирикутна дірка.

Три хвилини по першій. Троє мужчин, одягнені в довгі дощеві плащі, м'які капелюхи, в масках, зійшли по сходах. Вартовий їх відразу окликнув. Один з них недбало буркнув йому гасло. Вартовий ударив в дах. Вони швидко пішли вздовж коридору і увійшли в кімнату для допиту. Вартові коло дверей випростувалися і засалютували. Посідали коло стола. Один з них, що сів посередині, кинув на стіл торбину і позіхнув. Всі запалили цигарки і почали розмову втомленими, сонними голосами, ледви розтуляючи уста. Це були три члени Центрального Виконавчого Комітету призначені судьями на допиті.

Двацять хвилин по першій командант Дан Галагер зійшов по сходах на долину з Мері Мак Філіп.³⁾ На ній був темний возняний плащ з поясом, застібнутий під шию. Вона злякано розглянулася навколо. Галагер мусів вести її під руку, піддержуючи правою рукою. На окрик вартового, вона стала як вкопана, скрикнула й затулила руками уста. Галагер почав пошепки заспокоювати її. Тремтячи й хапаючи його за руку, вона дала ввести себе в кімнату для слідства. Він посадив її на лаву і підійшов розмовляти до членів Виконавчого Комітету, які сиділи, не звертаючи на них жадної уваги.

Двацятьп'ять по першій на сходах вгорі почувся захриплий голос, що вигукував слова п'яницької пісні, тоді як інший голос, притишений сердито його спiniaв. Раптом розітнувся несамопитий вереск, проклони, грюк наче від важкого тіла, під яким з тріском щось заломилося і Джино⁴⁾ скотився по сходах дотолу. Він зсунувся на спині з розкиданими руками й ногами, хапаючись за порожнє повітря і важко гупнув на підлогу. Підвівся із зусиллям і сів. Тоді голосно зареготався.

Сторожа кинулась з усіх боків до нього з револьверами наготові так швидко, немов довгий час нетерпляче сподівалася, що він з'явиться в такий незвичайний спосіб. Але, побачивши як він сидів, з малим круглим пошарпанним капелюхом, що зсунувся йому на очі і реготався, вартові спинилися і позасовували револьвери знову в кобури.

³⁾ Сестра виданого владі. Ред.

⁴⁾ Герой роману, свідок на допиті, був член революційної організації. Ред.

— Гело, хлопці! — гукнув Джипо. — Осьде й я. Чогож ви витріщилися? Я готов покласти кожного з шістьох. Котрий перший?

Підтягши під себе один закаблук він раптовим рухом підвівся на ноги. Став посеред них, головою вищий за всіх. Вони відступили. Молголенд, що в той час сховався, шкандибаючи по сходах, на долину, тримаючись рукою за праве око, відскочив злякано набік, як Джипо встав на ноги, штовхнувши його правим плечем. Двох із сторожі підхопили Молголенда, як той стратив рівновагу. Підійшов Галагер, перед яким сторожа розступилася.

— Що тут сталося? крикнув він. Вартові, на місця, швидше! Ну, Джипо? Що тобі таке?

Джипо голосно кланцнув закаблуками і засалютував. Салютуючи злегка заточився. Обличчя його, п'яне до нестями, конвульсивно рухалося, але він мовчав. Виходячи з борделю, він не брав шарфа. Засмалена шия була відкрита, м'язи на ній виставали, мов ребра на схилі гори. Мотнувши головою, він насадив капелюх на своє місце і переступив з ноги на ногу. Тоді хрипко і беззвучно засміявся.

— Ми вдвох, капітане, — сказав він із п'яною усмішкою, — ого! Ми їх всіх приборкаємо, ні?

Галагер весь цей час не спускав з нього очей. Обличчя в нього було непорушне. Мовчки він повернувся до Молголенда.

— Що вам з оком, Бартлей?

— Він не вступивсь мені з дороги, перебив Джипо, — виступаючи на крок вперед і плещучи по батьківськи Галагера по плечу. — Не вступивсь мені з дороги, от я й трапив йому навідмах рукою в око. Тільки й всього. Нехай прикладе шматок сирого мяса, і загоїться. Не турбуйтеся ним команданте.

Галагер відвернувся з подражним рухом руки і пішов назад до кімнати для допиту. Молголенд зиркнув на Джипо з лютою ненавистю в погляді. Джипо розглянувся нахабно навколо випинаючи груди.

— Нолен⁵⁾ — крикнув Галагер, повертаючись на дверях кімнати для слідства, — ідіть в оту кімнату, онде по той бік коридору. Третя праворуч. Так. Чекайте там поки вас закликають, чуєте?

— Добре, команданте. Чую. У-у! Проклята стіна! Уступись з дороги, бо...

Джипо пішов вздовж коридору заточуючись і сопучи. Знову наткнувся на стіну і хрипко засміявся горлом, не розтуляючи уст. Тоді попростував до кімнати, де сидів Моліген із своєю сторожею... Коли він увійшов до тої кімнати, Галагер кивнув на Молголенда. Молголенд підійшов.

⁵⁾ Джипо.

Обидва зникли в кімнаті для допиту. Вартові поставали біля дверей. Вони стояли по обох боках обличчям звернені до коридору, з револьверами в руках. Слідство почалося.

Джипо сів важко на лаві поруч з Молігеном. Сидів кілька хвилин, спершись руками на коліна і втопивши погляд на підлогу перед собою, сопів і насупив вистаючі брови. Тоді підвів голову і розглянувся навколо. Придивився до вартових і пізнаючи їх, мотнув головою до кожного. Вони відповіли але непривітно. Тоді глянув на скоцюрблену постать Молігена і з зачудуванням витріщився на нього. Почухав потилицю, зняв капелюх і, трохи заклопотаний, почав бити ним собі об холяви, немов витріплюючи з нього порох. Тоді знову вложив його на голову. Простяг праву руку, щоб торкнути Молігена за плече, але раптом відтягнув її назад. Скочив з проклоном на ноги і став перед Молігеном; від віддиху груди ходили йому ходором.

— Молігене! — зашепотів він хрипко, але голосно: — Гей, що ти тут робиш? Гей, Молігене!

Моліген не поворухнувся й на хвилину, сидів на лаві широко розставивши ноги, поклавши на коліна руки долонями догори і схиливши на руки голову. Його невелика виснажена постать вкрита була важким чорним плащем, що незастібнутий висів на ньому, а поли волочились на підлозі. Капелюх його лежав долі коло нього так, очевидно, як упав з голови. Чорний розкуйовджений чуб був вогкий. Він важко підвів голову і глянув на Джипо. Обличчя мав жовте, з запалими щоками, великими чорними сумними очима, великими устами з рівними жовтими зубами. Уста були широко розкриті. Погляд мутний а очі налиті кровю. На цю постать, знищену сухотами, страшно було дивитися. Джипо глянув і злякався. В його малих оченятах засвітився переляк.

— Моліген, — зашепотів він, — чого ти тут? Чоловіче добрий, чому ти не в ліжку? Хіба можна недужому бути в цю пору надворі?

Моліген дивився байдужо на Джипо так немов не чув і не бачив його. Тоді помалу голова його знову впала на руки. Він здригнувся й сидів тихо.

Джипо тихо підійшов до нього. Нахилився й торкнувся його плеча, немов щоби потішити його, або висловити співчуття. Та ледви рука його діткнулася Молігена, як він з проклоном одсмикнув її назад. Під впливом цього дотику в його п'яній голові виникли раптом усі події цього вечора. Він виразно пригадав собі як у шинку вказав Галагерові на Молігена, як на того, що видав Мак Філіпа.

Він оглянувся обережно на вартових. Їх погляди блукали не уважно по кімнаті, звичайні погляди людей, що зачудувалися під примусом дисципліни. Вони абсолютно не цікавилися ні Джипом, ні Молігеном. Джипо сів знову.

Схопив голову в руки. Стиснув з усієї сили череп у великому зусилі опанувати свої думки.

Зо три хвилини сидів отак напруживши усю силу, щоби перемогти хміль. Сам він ледви відчував своє напруження. Інстинкт остеріг його проти небезпек, що були перед ним; інстинкт, що прокинувся від дотику до Молігенового тіла. Хміль робив сказаний опір. Невпинні хвилі п'яної безтями бурхали в нім; здаймаючись в грудях, сягали в голову, достігали як морські буруни, що б'ються об стрімку скелю. В голові гуло й коливалося. Очі блимали. Язик тепліпався й хотів кричати, співати, реготатися. Безтямна веселість сповнювала його, веселість, яка не походила від нього самого, але від якоїсь чужої істоти, що тимчасово заволоділа його тілом. Як стискав руками голову міг відчувати свою люту ненависть до тої чужої істоти в собі. То був його ворог. Він мусить перемогти його.

Нарешті відчув як хміль помалу слабшав, як слабшав біль вночі. Він не зовсім зник, але його вплив змінився. Замість бути сказаним, галасливим, веселим, він почав робитись хитрим, обережним, сторожким, завзято сильним. Голова його охолола й заспокоїлась. Здавалося стала раптом твердою, мов криця так, що він майже відчував фізичний біль тиснення твердого черепа на шкіру на чолі. Але віднявши руки з чола він спостеріг, що біль зник. Заціпив зуби. Обличчя дістало вираз камяної апатії, губи й щоки обвисли, погляд став порожнім. Всі м'язи його тіла змякли, як в атлета підчас спочинку, готові кожної хвили мов стріла спрямуватися куди треба.

У відповідь на цю начеб то зміну його особистости, він підвівся на ноги розрахованим, повним гідности, владним рухом. Відкашлявся. Простяг праву руку:

— Слухайте, хлопці, сказав він. — Я трохи був випив ідучи сюди. Сам не тямив, що роблю. Саме тепер мені спало на думку до кого я говорив. Я ледви не вмер на місці. Гляньте на нього. — Він показав грубим, коротким, волохатим пальцем на Молігена. — Він не хоче відповідати мені. Він боїться глянути на мене. Я знаю чому. Цеж він виказував на Френкі Мак Філіпа, і він знає, що я його бачив.

— Це брехня! — скрикнув Моліген, раптом випростовуючись і розкинувши руки й ноги, немов знеможений від великої втоми. Обличчя його викривилося страхом, здивуванням і гнівом. — Брехня, хлопці. Кажу вам брехня! Перед Пресвятою Дівою присягаю навколішках, що не виходив з хати сьогодні, хіба лише до церкви.

— Ага! Хлопці! — скрикнув Джипо схвилювано. — Вірте його присягам! Донощикові легко присягатись!

— Ніколи... — почав Моліген знову. Але два вартов перервали його, схопивши за руки, посадили назад і заткали рота хусткою.

В цю хвилину з кімнати, де було слідство, з револьвером у руці вискочив Галагер. Його бліде, худе обличчя палало гнівом. Очі блищали мов полум'ям. Він глипнув коротким поглядом на Джипо. Це вже не був той холодний, призирилий, поблажливий погляд, яким він дивився на нього в шинку. Це був погляд лютої, непохитної ненависти. Початок слідства переконав його в дечому.

Джипо ж дивився на Галагера приязно, довірливо.

— Осьде він, — сказав, показуючи на скорчене тіло Молігена. — Він сам знає, що йому вже край. Його почало корчити, як тільки я йому в очі правду сказав.

Відкривши рота він хрипко зареготався.

Галагер злегка усміхнувся, глянувши Джипові ввічі. В усмішці було щось діявольське. Така вона була нелюдська.

— Ходіть, ви обидва свідки, — сказав він зимно. — Ви, Нолен, і ви, Молген. Ви тепер потрібні на допиті. Введіть їх обох.

Джипо пішов жваво вздовж коридору, вимахував плечима, випинав груди, високо ніс голову. Молігена довелося майже нести. Він весь час гістерично хлипав. Вартові з револьверами наготові знову поставали біля дверей. Але тепер стояли спиною до коридору, обличчям до свідків, яких посадили на лаві перед більшим столом. Сиділи поруч себе. Два озброєні вартові, що ввели їх в кімнату, поставали за ними. Три суді сиділи напроти. Галагер сидів за меншим столом праворуч. Молголенд стояв за ним, заглядаючи йому через плече до того, що той читав. Мері Мак Філіп сиділа сама на лаві праворуч від судів.

Кілька хвилин була мертва тиша. Можна було чути як краплі води, одна по одній, падали в нерівних перервах з мурованої стелі на каміну підлогу коло стін. Тоді судя посередині промовив байдужим недбалим голосом:

— Товаришу Галагер, допитайте з Пітера Молігена.

Почувши своє прізвище, Моліген спробував зірватися на ноги, але вартовий, що стояв за ним придержав його. В той самий час Джипо поклав руку Молігенові на коліна і загрозуючо повернув до нього голову.

— Сиди тихо, ти тхір! — пробурчав він.

— Пітер Моліген, — почав Галагер, — дайте звіт з того, де ви були і що робили сьогодні в часі від півдня до півночі, коли вас привели сюди.

Заким відповів, Моліген дивився якийсь час на Галагера. Він очевидно пробував говорити. Уста йому ворухились, але з переляку язик прилип до горішних зубів. Він міг лиш щось невиразно булькотіти. Нарешті язик розвязався й полився потік слів уривчастих, майже незрозумілих, мов гавкання пса. Він захлиснувся. Спинився. Як почав

говорити далі, мова його була вже рівна й майже спокійна. Його обхопила та незрозуміла сміливість, що дістають нервові й боязькі люди, опинившись у становищі, де вже немає місця обережності чи володінню собою.

— Що означає така ваша поведінка із робітником? — закричав він. — Ви кажете, що боретесь за свободу робітничої класи. Невже ви не могли знайти когось іншого, щоб арештувати й забрати з хати серед ночі, ніж мене, сухітника, ходячу смерть?.. А до того ще я мушу працювати аж шкіра мені на руках сблазить, краючи та шиючи в льоху, що більш скидається на барліг дикого звіря, аніж на людське помешкання. Мене...

— Моліген,—перебив Галагер спокійно, але рішучо, — я прошу вас дати мені справоздання з того, де ви були сьогодні в часі між полуднем та дванацятою вночі, та швидко. Не гайте часу, бо багато його не маємо.

Коротке Молігенове завзяття раптом зникло. Він жалібно оглянувся на всі боки. Бачив самі суворі, неприязні обличчя. Зітхнув і засунув руки глибоко в кишені свого плаща. Щільно обтягнув, руками в кишенях, плащ навколо себе і скоцюрбився на лаві. Почав говорити тихим несміливим голосом.

— Чекайте, — сказав він, дивлячись на підлогу. — Сьогодні опівдні, чи скажемо в обідню пору, якщо це вам все одно, я лежав у ліжку. З самого ранку у мене боліло в правім боці і я мусів лежати. Коло першої мати дала мені філіжанку чаю й яйце. Памятаю, я не міг їсти того яйця. Та це все одно. Я мусів устати з ліжка з огляду на те убрання, що треба скінчити для Міка Фолея, фірмана. Мушу виготовити його на п'ятницю, на весілля його дочки, в понеділок віддається вона за...

— Дайте спокій з Міковою дочкою, — обірвав йому Галагер. — Причім вона тут? Говоріть про себе.

Моліген закашлявся. Від скаженого кашлю він мало не впав із лави. Нарешті напад кашлю минув. Він сидів тремтячи і не міг говорити.

— Далі, тхоре, далі,—огризнувся на нього Джипо, штовхаючи його ліктем в ребра. — Кажи вже одразу тепер, бо все одно мусиш признатися.

Моліген глянув на Джипо. Уста в нього тремтіли. У великих чорних очах зясніли сльози. Страшна, масивна постать Джипо, п'яного але хитрого, в цю хвилину його не злякала. З якоїсь причини його розбита, залякана душа збрала до купи саме в ту хвилину велику силу духа. Марне обличчя засвітилося моральною силою. Мягко, ніжно з жалем, він вимовив:

— Не мені тебе судити, може бути, що ти невідповідальний.

— Грім би тебе вдарив! — Заревів Джипо, зірвавшись

на ноги. — Що він цим хоче сказати, команданте Галагер, що я не..від..невідповідальний? що він цим хоче сказати? Я хочу знати, на що він натякає?

— Сядьте, Нолен! — крикнув Галагер. — Сядьте зараз і сидіть тихо. Сідай, кажу!

Джипо сів з розмаху. Витріщився на Галагера тим зляканим, нерозуміючим поглядом пса, що його господар зганьбив, а він не знає защо. Вперше він зауважив, що в голосі Галагера дзвеніло щось холодне й небезпечне. Сидів непорушно зо дві хвилини, ледви дихаючи й міркував, що міг значити той ворожий тон в голосі Галагера.

Несвідомо він здійняв малий, пошарпаний круглий капелюх. Не дивлячись на нього, засунув його в праву кишеню.

Моліген почав знову говорити.

— Чекайте, — сказав він, — на чому я спинився? Ага! Вставши, я шив до пів на четверту, а може три чверти на четверту, коли прийшов Чарлі Керіген і сказав, що його брат Деві саме вийшов з в'язниці, де голодував вісімнадцять днів. Він тепер дома, сказав Чарлі. Добре, ми пішли до них нагору і розмовляли при чаю може до шостої. Була точно шоста, як я вийшов, бо дзвонили до церкви, як я йшов сходами додола і спинився, щоб перехреститись. Тоді заскочив додому, накинув плащ і пішов до церкви. Я саме під покутою, бо... Він спинився й почервонів. — Зрештою, кому яке діло чому я...

— Гаразд, — обірвав його Галагер. — Нам не потрібно знати чому ви по-утуєте. Нам потрібні лише факти, а не забобони. Ви пішли до церкви в шостій, чи точніше, кілька хвилин по шостій. Як далеко від вас до церкви?

— Може сто метрів, може й більше. Як іти навколо позз Кенів будинок, то менше, але як підете другим шляхом...

— К чорту другий шлях! Вибачте мені, міс Мак Філіп. Скажемо отже сто метрів. Ви прийшли до церкви може три по шостій. Так?

— А так... коло того.

— Далі! Як довго ви були в церкві?

— Я був у церкві може до пів на сьому. А тоді постояв коло дверей розмовляючи з о. Конроєм може десять хвилин. Він хотів довідатися...

— Чи ви ще з ким розмовляли, крім священника?

— Я саме хотів це сказати. Попрацавши з о. Конроєм, я зустрів Барнея Керігана.

— Де? Коло церкви?

— Коло церкви. Я відійшов може п'ятьдесять метрів, як міряти, хоч ми ніколи...

— Одну хвилину! Чи ви були коли членом Револьюційної Організації?

— Чому ви мене про це питаєте? Кому, як не вам, краще знати, коли я був?

— Були ви членом Революційної Організації?

— А вжеж був.

— Я вийшов з причин, що так само відомі й вам команданте Галагер, як і мені. Голос його задзвенів. — З Організації я вийшов тому, що єдина в світі людина, яку я любив, крім моєї старої матері, це б то моя сестра, через неї загинула. Але не мені осуджувати. Не мені...

— Дуже добре; — перервав Галагер. — Ви вийшли з Організації з особистих причин. Чи ви нарікаєте на когонебудь з членів Організації?

— Не нарікаю ні на кого, — сказав Моліген урочисто.

— Ви не мали жалю проти Френсіса Джозефа, Мак Філіпа?

— Хай Бог змилосердиться над його душею; — сказав Моліген, перехрестився і звів очі до гори. Тоді звернувся до панни Мак Філіп: — Присягаюся моєю безсмертною душею, панно Мак Філіп, що я не мав жалю до вашого брата.

— Гаразд, — сказав Галагер. — Скажіть, що ви робили, як попрощались з Барнеєм Керігеном?

— Тоді я пішов додому. Попрацював ще до восьмої години. Богато не зробив, бо хлопці ходили туди та сюди, та й очі в мене вже не ті, що колись, і газ у нас тепер, один сором для такого міста. Так чи сяк, а я скінчив камізолюку. Тоді пішов нагору до Джіма Деля на третім поверсі. Він бідний, оце третій рік хоруг на нирки. Якби не пенсія, що дістає з Британської фльоти, то не знати, що з ним булоби, бо за ним нема кому доглянути. Ми курили й розмовляли може до десятої. Тоді я знову зійшов на долину. Мати саме вернулась додому то ми повечеряли чаєм з оселедцем. Тоді я посидів коло вогню, почитав газету, може до пів на дванайцяту. Почав лагодитись лягати спати, як прийшло трьох людей з Томі О' Коннором, наклали мені маску, втаскали мене в авто, з вашого дозволу сказавши, ніби злочинця якого. От і все.

Настала коротка павза. З тої чи іншої причини кожний з присутніх зітхнув.

— Дуже добре, Молігене, — сказав Галагер. — Цього досить.

Він устав і підійшов до столу судів. Вчотирьох вони розмовляли може зо дві хвилини. Той що сидів посередині вичитав невиразним голосом щось з паперу. Другий з судів записував скриплячи пером, Настала павза. Тоді знову пошепки почалася дискусія. Нарешті Галагер вернувся на своє місце.

— Нолен — сказав він цілком несподівано, — повторіть свою заяву відносно Петера Молігена, що ви мені зробили в чверть до дванайцятої в льокалі у Раяна на Тітстріт.

— Слухаю, команданте, — відповів відразу ж Джипо. Він задиркувато відкашлявся і відтарабанив своє оповідання про те, як бачив, що Моліген слідував за Френсісом Мак Філіпом від реставрації Донбой. Він говорив голосно, ясно й виразно з провокуючими рухами і дивлючись Галагерові просто в вічі,

Джипо скінчив говорити. Його гучний, сильний голос, як він замовк, лишив по собі несподівану тишу. Настала знов коротка павза.

— Коли саме бачили ви Молігена коло реставрації? — спитав Галагер.

— Якраз пів до сьомої, — відповів відразу Джипо: — я саме перед тим глянув на годинник в голі.

— Дуже добре, — сказав Галагер. — Цього досить, Моліген. Панно Мак Філіп, коли саме прийшов ваш брат до хати?

— Він прийшов десять перед сьомою, відповіла Мері по короткій павзі, підчас якої вона злегка почервоніла, глянула на Галагера і знов на підлогу. Може трохи раніше, але не більш як на одну хвилину або дві. Я саме прийшла з бюро додому.

— Чи він згадував про те, щоб хто за ним слідував?

— Ні. Навпаки, він був певний, що ніхто його не зауважив відколи він увійшов у місто в пів до шостої. Мати дуже була занепокоєна тим, що він прийшов до міста і просила його, щоб ішов відразу, та він був такий певний, що вона згодилася аби він переночував вдома. Він сказав, що бачився з Ноленом в реставрації. Казав, що більше ні з ким не розмовляв. Вийшовши з реставрації він пішов провулками, нігде не спинявся і ні з ким не розмовляв. Перейшов річку Залізним мостом. Було темно, як у ночі, через дощ та туман. Хто знає як Френкі звичайно ходив, прислухаючись до кожного звука, вуха насторожі як у лиса, тому тяжко повірити, щоб за ним слідував хтось, а він того не зауважив. Він увійшов несподівано, не з вулиці, а з подвіря. Ми думали, що то його тінь, а не він сам, — сказала вона, здригнувшись від того спогаду. Спинилась і притулила хустку до обличчя.

— Дякую, панно Мак Філіп, — сказав Галагер. — Барней Керіген, чи ви тут?

— Керіген тут?

— Керіген!

— Тут. Іду, — обізвався голос звідкись з коридору.

Увійшов високий чоловік в чорнім мягкім капелюсі і новім, хоч помнятім уже плащі. На поясі поверх плаща був револьвер. Він ударив рукою в дах і спинився чекаючи.

— Ви зустрілись з Пітером Молігеном в пів до сьомої увечері спитав Галагер.

— Так, команданте, відповів Керіген. — Я зустрів

його на вулиці саме в ту пору. Він спинив мене і хотів довідатись чи я що знаю про...

— Дуже добре. Ви цілком певні, що це було в пів на сьому?

— Я не можу вам сказати з точністю до секунди, але не було не більше і не менше одної хвилини перед пів на сьому. Я скінчив працю в шостій: з набережної до Фарелі я звичайно йду двадцять хвилин. Отже у Фарелі я випив кварту пива, задержався на кілька хвилин погомоніти з хлопцями, а як вийшов то зустрів Пітера Молігена. Саме в пів на сьому, сказавби я.

— Дуже добре, — сказав Галагер, — верніться на вашу варту. Пітер Моліген, ви можете тепер йти. Вас відвезуть в тому самому авті, що й привезли сюди, дістанете також відшкодування за ваші турботи.

Він підійшов до судів і поспішно сказав щось пошепки. Вони всі згодились і сягли руками в кишені.

— Одну хвилину, Молігене, сказав він.

Всі дали йому грошей. Він додав ще з своєї кишені. Підійшов до Молігена; дав йому жменю срібла.

— Покищо вам стане цього. Я подивлюсь що ще можна буде зробити пізніше. Я предложу вас Допомоговому Комітетові. Добраніч товаришу.

Моліген взяв, похиливши голову, гроші. Встав і пішов поспішно до дверей, не кажучи ні слова, й мнучи в руках капелюх, плащ його поволікся за ним. Він зник у дверях, тягнувши за собою свої пласкі ноги, немовби не свої. Закашлявся сухим, скрипучим кашлем і щез.

Вартові знов повставали на дверях. Галагер вернувся поволі до свого стола. Сів. Настала мертва тиша.

Тиша тревала може тільки дванацять секунд. Підчас цієї павзи Галагер витяг з кишені нотатку і почав перегортати листки, тоді як Молголенд нахилився йому через плече і щось пошепки говорив, а трьох судів, схиливши до купи голови, теж шелотіли між собою. Але Джипові цих дванацять секунд здавалися довгими, ніж дванацять років людині хорій на незічиму хворобу. Примари одна за другою пролітали у нього в голові. Це не були думки чи ідеї, але майже дотикальні примари, що матеріялізувалися здавалось в його мозку, немов у наслідок процесу думання якоїсь чужої істоти. Вся його хитрість і певність себе раптом схопила ота неімовірно чужа істота, і жбурнула з нього геть, мов дві кулі вистрілені в повітря.

Його певність себе вирвав з нього той неймовірний факт, що Моліген зник, що він на волі щей з грішми в кишені, що йому їх дав Галагер. Вони дали йому грошей. Вони назвали його товаришом. Вони обіцяли предкласти його справу Допомоговому Комітетові. Вони випустили його

на волю. Він пішов геть... Ісусе Христе, Маріє, Йосифе! Що це значило?

Він сидів, сміливо випростований, на своїй лаві, коли раптом невимовний жах стиснув його мозок. Напади того страху наступали на нього готові, закінчені, млосні, мов напади жовчної хвороби, гострі й пекучі мов багнетні рани, важкі й глухі як перебої серця. Сунули, один, два, три, чотири... десятки їх, облягаючи його мізок, плече до плеча, сунули лавою, ставали, міцні як мур і раптом зникали, беззвучно мов тіні, даючи місце другим. Було їх безліч, але кожен був сам по собі. Кожен мав особливий мовчазний зойк. Кожен мав свою питому діявольську усмішку. Кожен мав своє. Та згиньте ви всі! Найгірше, що він сам не розумів, що то було. Здавалось, що скований був ланцюгами і не мав сили з них проклятих визволитися. Мусів сидіти й далі, сміливо випростуваний на деревляній лаві і дозволити їм без опору залягати його мізок. Був безсилий. Холодний піт виступив з кожної пори його тіла.

Минуло чотири секунди. Тоді розум його почав помацки визнаватися поміж потворами, боязко, як слимак, якого діткнулись і він сховався у мушлю, удаючи мертвого, алевиліз знов, обережно, недовіливо торкаючись стеблин трави своїми ріжками. Джипо розкрив уста. Втягнув у себе глибоко повітря, разом носом і ротом. Холодний піт відразу, потеплів. Кров ударила до голови бурхливим припливом. Він оскаженів. Спершу очі його звузилися, а на них насунулись вистаючі брови. Потім очі відкрилися і брови підвелися вгору, мов гармати, що їх наводять на ціль. Долішні щелепи опустилися. Голова почала методично працювати. Пострахи зникли й дали місце залізному намірові боротися до найгіршого кінця.

Кров, запалена алькоголем, дала йому свідомість великої фізичної сили. Він майже відчував радісне почуття з нагоди зробити з неї ужиток. Це був приплив тої дикої радості, що сповнює ірландську душу підчас небезпеки, могутній бойовий дух нашого народу, що повстав з гір і туманів, дзюркотливих потоків та безкрайого бурхливого моря.

Він глянувся навколо, міряючи тих, з ким мав битися. ліворуч сиділа Мері Мак Філіп. Вона склала руки на колінах. Нахилилася злегка наперед і з нервовим вичікуючим виразом в очах дивилася на Галагера. Часом кидала зляканий погляд на Джипо, але очі її знов зверталися на обличчя Галагера немов причаровані. Ясно було, що вона злякана, що силкувалася тримати думки свої на молитві, яку шепотіли її уста. Джипо бачив як обличчя її тремтіло зі страху і знав, що її він не потребує боятися. Тоді глянув на трьох судів. Він знав тих замаскованих людей. Ці політичні діячі, були лиш ляльками в руках Галагера і боялися

зробити йому найменший опір. Галагер був його супротивник. Галагер і отой тхір Молголенд. Він бачив як вони радилися при малім столі. На них він спинив свій погляд.

Горячково почав укладати плян, не тому, щоб сподівався чого від уложення пляну, лише тому, що саме уложення пляну було на його думку остаточною метою. Але не міг придумати жадного пляну. Вся його енергія була спрямована на те, щоб підтримати свою лютість в горячковому стані. Він слабо вовтузився з уривками думок, аж покинув це безнадійне заняття. Стиснув п'ястуки і поклав їх на кожне коліно. Двоє вартових, що стояли за ним, бачили як мязи у нього на спині здіймалися і випиналися під одежою.

Нагло тиша урвалася. Галагер підвівся з розкритим нотатником у руках. Підійшов до столу судів. Поклав нотатник на столі перед ними, показуючи на щось пальцем. Середній з судів на знак згоди кивнув головою. Галагер вернувся до свого стола й сів. Джипо слідкував за його кожним рухом із скаженою увагою. Хвилинку здавалося, що він готовий був скочити на ноги і кинутися на Галагера. Тоді двоє вартових на дверях і ті, що стояли за Джипо поклали пальці на курки своїх револьверів і злегка нахилилися наперед. Була напружена хвилина... Тоді Галагер глянув на Джипо і почав говорити суворим, але стриманим голосом.

— А тепер, Джипо, — почав він, — скажи нам, де ти був і що робив від шостої пополудні й досі, поки не прийшов сюди пів на першу. Та швидше. Не гай часу. Ми поспішаємо.

Джипо майже затулив очі. Обличчя його, здавалось, розпухло. Уста викривилися.

— Що вам до того, де я був? — крикнув він якимось чудним порожнім голосом. Здавалося в роті у нього пересохло.

— Ніколи не можна знати, — сказав Галагер небало. — Може нам це цікаво булоб знати. Невже тобі не хочеться оповісти нам, як ти бавився, відколи зустрівся з Френсісом Мак Філіпом у шостій годині в реставрації Донбой і до часу, аж прийшов сюди?

— А що, як я не оповім вам, що ви мені зробите, га?

— Ну, я тобі того не скажу. Але ми можемо багато чого зробити. Ти це сам знаєш, хіба ні? Ти маєш вибір у справі. Або ти мені скажеш, або я сам візьму на себе труд оповісти тобі й судям, — він помовчав на хвилину і додав, — за допомогою осьде Бартлея Молголенда.

Він подивився на Джипо холодним байдужим поглядом, яким людина дивиться на статую. Груді Джипо здіймалися й падали. Він не був приготований до такого одвертого нападу від Галагера. Він сподівався, що Галагер почне з своєї звичайної тактики, лагідної й поблажливої, в надії, що доведе свою жертву до того, що та необережно випустить не-

обдумане слово з уст. Джипо відчував себе навіть діткну тим в своїх правах цим образливо одвертим і провокуючим нападом. Галагер не робив йому навіть чести гратися з ним. Хіба він уже все знає? Невже?

Остання крапля панування над собою покинула Джипо. Він віддався сказові. Горячкова хвиля лютости заляла його. Він затиснув п'ястуки так, що кістки затріщали. Права нога так напружилася, що він посунув чоботом, шкрябаючи по кам'яній підлозі, поки вдарив ним об дерев'яну лавку. Коліна його затремтіли. Він одкрив уста і—зревів. Полився потік ледві зрозумілих блюзнірчих прокльонів та гидкої лайки на Галагера. Він ревів, випльовуючи їх в якомусь безконечному реченні без дієслів, без заіменників і сполучників. Ревів, доки не був примушений перевести дух.

Як Джипо спинився, стало чути ридання Мері Мак Філіп. Вона тремтіла цілим тілом і хлипала. Галагер устав, пройшов повз Джипо, не звертаючи на нього найменшої уваги, і взяв Мері за руку. Підвів її до стола судів.

— Мені цей свідок більше непотрібний, — сказав він, — можу я її завести до іншої кімнати?

Суді згодилися. Він вивів Мері з кімнати. Джипо всюди слідував за ним очима. Він не міг одвести свого безтямного погляду і здавалося стратив усяку здібність керувати своїми рухами. Ноги в нього спазматично тремтіли. Галагер вернувся і сів коло свого стола.

Очі Джипо не покидали обличчя Галагера. Вибух зоставив його цілком порожнім немов витрушений лантух. Під грудьми в нього боліло. Промовці на галасливих вічах знають цей біль, коли говорили понад годину під справжнім градом скажених перебивань. Очі в нього були засліплені. Якесь сила примушувала його не зводити очей з Галагера. Підсвідомо він реагував на кожний рух Галагерового обличчя. При кожнім навіть найменшій русі Галагера він відчував гострий біль під грудьми. Його особливо тероризувала звичка Галагера ворухити щелепами, заціплюючи зуби.

Як і перше, агонія його тривала лише кілька хвилин, підчас яких Галагер, накупивши чоло, розглядав деякі паперці у себе на столі. Галагер знов заговорив.

Тоді з Джипо знов сталась дивна зміна. Бо відразу, як тільки Галагер заговорив, він відчув несподівану полегшу. Він глибоко віддихнув. По цілому його тілу пробіг легкий приємний трепіт, немов свіжий вітерець з моря в душний літній день. Щелепи його знов стулилися. Голос Галагера мав цілком інший тон. Став м'якший. Став приязний. Став... на правду... став... переконуючим... Отже була ще надія... Повинна бути ще надія.

— Що ти нам хотів сказати, Джипо, — спитав Галагер. — Нащо ти оповідав нам усі байки про Молігена? Як ти не встидався? Якби ти навіть і мав щось проти чоловіка,

то з якої причини отаке на нього клепати? Господи Боже! Ти дивний чоловік, Джипо! Як тобі спало на думку сказати мені, що ти його бачив сьогодні увечері коло реставрації Донбой, коли ми добре знаємо, що в ту саму хвилину він був сто метрів від своєї власної хати, отже за три милі або й більше звідти? Чи ти був п'яний, чи що?

— Сам знаю, що був п'яний, — скрикнув Джипо, радісно хапаючись за нагоду, що йому приязно давав Галагер.

Злобні почуття зникли. Його ціла душа жадібно потяглася назустріч Галагерові, благаючи помочі. Промовивши перше речення, він хвилину помовчав. Мовчки, нахилившись наперед, він пильно дивився на Галагера, немов сподіваючись, що той докінчить за нього. Але тому, що уста Галагера лишалися замкнені, він горячково поспішив говорити, ніби спотикаючись на різні небезпечні перешкоди. Голос його тремтів і уривався:

— Присягаюсь Богом, що я бачив, як він вийшов з дверей реставрації і побіг вздовж вулиці за Франкі. Якщо то не він був, то хтось дуже до нього подібний, бо по його плечах я скрізь пізнавби його.

— Ти сказав мені, — казав далі Галагер, — що побігши слідом через ціле місто за Молігеном, ти згубив його... Де то було, що ти мені сказав, що згубив його? Я тепер забув.

Джипо змішався й затремтів. Господи милосерний, що він таке сказав? Неодмінно треба сказати те саме, що вже раз сказав. Але він не міг собі пригадати, що казав, ніби слідкував за Молігеном через ціле місто. Чи він це казав, чи ні? Чоло в нього палало. В голові мов молотом гупало і біль від того сліпив йому очі. Майже несвідомо він підніс руку до чола і пробелькотів жалісно тоненьким голосом, якось дитинно і гістерично:

— Команданте, я зовсім заплутався, я не можу нічого собі пригадати.

Гидко і разом з тим жалко було чути цей крик болю й цілковитої розпуки від такого велитня.

— То добре, — сказав Галагер, — заспокійся. Нам треба тільки розплутати цю справу. Отже візьмемося до того вдвох, то може якось дійдемо краю. Найкраще буде почати з кінця. Так розплутуватимемо, поки не дійдемо до того місця, де ти згубив того чоловіка, що слідкував від реставрації за Френкі Мак Філіпом. В такому разі ми почнемо з того, де ти був перед тим, як прийшов сюди. Бартлей Молголенд каже нам, що ти був у тітки Беті з дівкою Мегі Коннемара. Бартлей бачив на власні очі, як ти їй давав два фунтові білети. В кімнаті було три порожні пляшки від віскі. Очевидно ти за них заплатив. Ну щож? Чоловік має право пити власне віскі, якщо заплатив за те власними грішми. До нашої справи це не має ніякого відношення, чи так,

Джи́по? Ніякісенького. Ми лише хочемо прослідити чоловіка, що пішов з реставрації услід за Френкі Мак Філіпом. Щож далі? Приятелька твоя, на ймення Кеті Фокс, сказала Молголендові, що ти дав у тітки Беті три фунти якійсь англійці, та ще два фунти тітці Беті, що та англійка їй була винна. Ти дав їй на дорогу до Лондону. Так ніби в тітки Беті рятунковий притулок для приبلудних. Ну щож? Це, розуміється, знов ніякого відношення до нашої справи не має. Чоловік має право робити із своїми власними грішми що хоче... Але, Джи́по! — скрикнув він, вдаривши рукою по столі і зареготавшись якимсь дивним сміхом. — Ти знаменито погуляв! Лиш звідки ти взяв усі ті гроші? Га? помалу, не хвилюйся. Я знаю, що не моє діло. Але ти хочеш, щоб тебе прийняли назад до Організації... А тимчасом про тебе погані чутки. Сам знаєш, як хутко погана справа біжить у нас в Дубліні. Страх, як хутко? Але факт, що люди оповідають, ніби то хтось обрабував моряків, американських моряків, на задвірю у Касіді. Правда, це, розуміється, тільки чутки. Але ста твоя приятелька, Кеті Фокс, за ті чутки відповідає, як каже Бартлей Молголенд. Очевидно, це вона їх пустила. Вигадала цю байку, очевидно, з досади, що ти пішов до іншої. Або... Тепер, Джи́по, скажи мені, чи правда тому? Чи ти справді обрабував моряків?

Джи́по стрепенувся, мов прокинувся з важкого сну. В голові у нього гупало: гуп, гуп, гуп! Думки напружувалися, що йому сказати? Сказати: „так“, чи „ні“? Якщо він скаже „так“, йогож відразу спіймають на брехні. Як скаже „ні“, чи зможе він в інший спосіб пояснити, звідки він дістав гроші? Кілька таких питань разом повстало у нього в голові. Його обхопили сумніви й непевність. Він зовсім заплутався. Голова в нього стала мов смітник. Не було ні початку, ані краю якійсь послідовній думці.

— Команданте,—сказав він знов, доторкнувшись чола.— Я нічого не розумію. В мене болить голова. Я мабуть п'яний.

І знов той самий зляканий, конаючий голос страченої людської душі. Слабий, тоненький дитячий голос з уст велитня.

— Ну, то байдуже, — сказав Галагер весело, — лишім те. Підім далі. Перед тим, як ти пішов до тітки Беті, Молголенд бачив тебе в реставрації. де ти всіх частував. Він каже, що ти видав там може фунт. Два фунти, три фунти, два фунти, один фунт... Ну щож? Ти, очевидно, був в дуже щедру настрої. Розуміється, американським матросам добре платять. Кидав, кажуть, грішми на всі боки, га? Мов той міліонер! Але то твоя власна справа. Ми тільки хочемо розплутати нашу. Наша справа дуже проста: хто виказав поліції на нашого товариша Френсіса Джозефа Мак Філіпа?

Галагер вимовив це речення поволі і голосно, дивлю-

чись пильно на Джипа. Джипо стрепенувся. Розкрив рота. Але мовчав і тільки губи ворушилися повторюючи беззвучно слова, сказані Галагером.

Галагер слідкував за рухами Джипових уст з холодним зацікавленням. Тоді злегка усміхнувся, перше, ніж говорив далі:

— Передтим, розуміється, я сам бачив тебе в льокалі у... як його... Раяна на Тітстріт. Там ти оповів мені оту смішну історію про Молігена. Ха-ха-ха! Ха-ха-ха!

Галагер раптом зареготався, взявшись у боки і закинувши назад голову. Джипо майже підскочив на своїй лаві. Він увесь тремтів.

— Чи хто коли чув щось подібне, — казав далі Галагер, удаючи, що душиться від сміху. — Я не розумію, нащо ти мені оповів таку історію, Джипо. Просто не розумію. Але хто те може знати... Нам треба посунути нашу справу далі. Час біжить, а нам ще чимало треба сьогодні вночі поладити. Чимало, Джипо. Ну, далі. Передтим, як зайшов до льокалю, ти був у хаті у Мак Філіпів, 44 Тітстріт. І там також ти поводився якось по дурному, як каже Бартлей Молголенд. Розуміється, я беру на увагу, що ти був збентежений і засмучений смертю товариша. Але всеж таки... Чи ти пам'ятаєш, що давав пані Мак Філіп гроші, що випали на підлогу у тебе з кишені? Нашо ти це робив? Га? Той вечір ти скрізь лишав по собі золотий слід. Еолілиби ми так легко прослідити того чоловіка, що ти його бачив, як він виходив із реставрації Донбой услід за Френкі. Але на що ти дав тих кілька шилінгів пані Мак Філіп і сказав, що це всі твої гроші, коли ти добре знав, що в кишені в тебе є далеко більше?

— Не знаю, — прохрипіз Джипо.

Голос його вже не був дитячим, тоненьким. Він знов зцінів.

— Може ти й тоді був п'яний? — підказав йому Галагер, майже захоплено, так нби він умісне старався виправдати дурниці Джипові. — Може ти був п'яний? Що?

— Хіба я вам не сказав уже раз, що був п'яний? — буркнув Джипо.

— Ага! Я знав, що ти був п'яний. Деж ти напився?

— Не можу вам сказати де, знаю лише, що я пив з Кеті Фокс.

— Ага! Тепер ми знаємо! — скрикнув Галагер, вдаривши рукою по столі.

— Що ви знаєте? — заревів Джипо, нахилившись наперед і важко дихаючи. Він розтулив п'ястуки і розчепірів пальці, мов пазурі. Розставив ноги, готовий скочити. — Що ви знаєте, команданте? — заревів він хрипко.

Галагер узяв свій пістоль і стукнув дулом тричі по столі. Двоє вартових спрямували свої револьвери Джипові:

в спину. Суді, що досі спокійно палили цигарки, випростувалися. Молголенд зробив легкий рух в напрямі до дверей.

Тоді Джипо важко впав на свій осліп. Страшний чар холодного погляду Галагерових очей висмоктав геть чисто з нього силу. Знеможено дихаючи він сидів тихо. Напруження знов спало. Галагер поклав пістоль на стіл і усміхнувся.

— Нема чого так розяруватися, Джипо, — сказав він. — Я саме казав, що випиваючи з Кеті Фокс, ти й сказав, що обрабував матроса на задвірю Касидієвого льокалю. Може бути вона спитала в тебе просто з цікавості, звідки в тебе взялися гроші, а ти відповів їй жартом. Всі ми знаємо, які чудні бувають жінки. Та це не має значіння. Має значіння лише от що: чи ти можеш собі пригадати, яка тоді була година? Як ти пив із Кеті Фокс? Яка була тоді година?

— Не можу сказати, — уперто твердив Джипо. — Я паний і нічого не памятаю.

— Це велика шкода, — сказав Галагер, — бо нам дуже важко довідатися, яка тоді була година. Якби ми змогли довідатися, яка тоді була година, то напевне змоглиб довідатись багато чого іншого. Скажемо, що тоді була дев'ята. Це не булоб великою помилкою? Як ти думаєш, Джипо?

— Почім я знаю, яка тоді була година? — заревів Джипо. — Яж вам кажу, що я тоді був паний.

— Ну нехай, — казав далі Галагер, все більше й більше захоплюючись, — нехай буде дев'ята. Скажемо, що тоді була дев'ята.

Він спинився. Обличчя його почало оживлятися, на чолі з'явилися зморшки. Очі не були вже мов з криці й холодні. Вони палали вогнем, були повні руху й напруження. Весь час погляд його вертався до Джипового обличчя. Уста його, навпаки, заломилися в куточках в дивну суху усмішку. Голос став тонший і мельодійніший, з нього бризкав сміх.

— От ми й спинилися на дев'ятій годині, — казав далі. — Нема краще, як отак розглядати назад годину по годині. Ніколи не знаєш сам, до чого дійдеш. Кожної хвилини тепер ми можемо знайти щось нове. Так, Джипо? За кілька хвилин ми можемо наскочити на того чоловіка, що виказав на Френкі Мак Філіпа. Ми можемо наскочити на нього. Гей! Тихо там, Джипо! Я кажу наскочити на того чоловіка, що стежив за Френкі Мак Фліпом з реставрації Денбой, як ти сам бачив. Чи мігби ти, Джипо, описати судям того чоловіка, якого ти бачив? Ти кажеш, він був подібний до Молігена? Кажи, чоловіче. Говори, кажу тобі! — закричав він.

Але Джипо не був уже в стані говорити.

З ним сталася раптова зміна. Як буря вибухає в душевний день над спокійним морем, роздирає його гладеньку поверхню і вкриває її чорними ямами й високими, вкритими

білою піною бурунами, так його душа й тіло реагували на раптові блискавиці в очах у Галагера та на небезпечний залім в його голосі, де дзвеніли пстаємні погрози та диявольська гра словами. Він розлізся у величезну аморфну, мов дриглі масу, що тремтіла й звивалась на ослоні, в копицю безпомічних частин людського тіла, що лежали купою в безладі. Голова схилилась на груди й моталася сюди й туди на всі боки. Очі глибоко запали. Обличчя стало сіре, мов попіл і не рухалося. Ноги під ним підігнулися. Тулуб зобгався, мов невідпечений мур, що посунувся зі своїх підвалин. Ціле його тіло колбалося й тремтіло якимсь жакливим дріжанням, потворним, нелюдським. Гидко було дивитися на цей прояв людської дегенерації, понижуючий, нікчемний, а разом із тим гідний жалю, співчуття в своїй безпомічності.

Ціла безліч століть людського розвою, що лишили свої сліди на цім тілі, аби зробити з нього світлу подобу богорівної людини, зникли підчас цього конання, лишивши саму хаотичну купу дріжачих частин тіла та відблиск страшних примар на обличчі, що викривляли його риси.

Навіть цим суворим людям навколо, страшно було на це дивитись. Навіть їх жорстокі душі побачили перед собою дивний привид, невідоме й несподіване зявище, що трапляється деяким раз на життя, а багатьом то й ніколи — бачити нагу людську душу, без жадних покровів цивілізації, як вона лежить нага, нагісенька, прибита смертельним страхом, безпомічна і без надії на милосердя. На хвилину вони забули свою неназисть до нього. Вони забули, що ця безпомічна, безформна маса була загрозою їхньому життю. Вони забули, що це гадина, яку вони повинні розтоптати. В ту хвилину вони знали лише, що це бідна, слаба людська істота, як і вони самі, слаба й безпомічна в стражданню, тремтяча в одвічних муках боротьби людської душі зі страхом болю й смерті.

Уста їм розкрилися. Очі м'ягшали. Одні робили несвідомі рухи руками, інші ногами, несвідомі рухи, непомітні для мозку. Бо мозок їхній дисциплінований їдким впливом ненависти, був байдужий і мовчав.

Одна людина розкошувала в Джиповім конанню. Вона розкошувала в нім несвідомо. Вона уже не здавала собі справи зі своїх емоцій. Вона збожеволіла, оп'яніла від шалу своєї зненависти. Та людина — був Галагер.

Він злегка підвівся, мовчки оперся на стіл обома руками, мов пантера, що шукає опертя для скоку. Його худе, бліде, лиснюче обличчя світилося пристрасною нетерпеливістю, немов закоханий назустріч своїй коханій. Та це не було чисте, сяюче нетерпеливістю кохання. Уста його сміялися, тонкі, викривлені червоні губи заломлювалися то догори, то надолину, відкриваючи білі зціплені зуби. Очі бли-

щали. Шкіра на чолі тремтіла. Руки дріжали. Ціле тіло злегка тремтіло тим дрібним трепетом, що пробігає по тілі сестера, як він пильнує свою здобичу. Він поволи встав за столу. Перекинув праву ногу через крісло, щоб не стукнути ним. Відділив своє тіло від дотику зі столом і кріслом. Не спускав очей з Джипового обличчя. Стояв зігнувшись. Голова нахилена наперед, майже нарівні з похиленими плечима. Правою рукою помацки шукав на столі свій пістоль. Його пальці знайшли його. Помалу його обхопили. Вказівний палець шукав курка і знайшов його. Він узяв пістоль із столу. Рвучким рухом спрямував дуло Джипові на груди. Зробив один короткий крок наперед.

Джипо заверещав і закрив обличчя, затуляючи очі. Але майже відразу відвів руки. Вони звисли йому по обидва боки. Він був примушений дивитися Галагерові у вічі. Він не міг сховатися від тих очей. Вони пекли його, якщо він сам у них не дивився.

Галагер заговорив. Ледви чутким голосом. Голос був м'який і солодкий, мов дівчини.

— Ти, здається, стратив голос, — прошепотів він, — то краще я сам тобі скажу, хто є той чоловік. Його непотрібно описувати судям. Вони можуть бачити його на власні очі. Я навіть назву судям ім'я викажчика, що зрадив свого товариша Френсіса Мак Філіпа. Я покажу його своєю рукою. Осьде він! — скрикнув він раптом страшним голосом, повертаючись до судів і вказуючи пістолем на Джипо. — Товариші, осьде викажчик, це він, Джипо Нолен, що сидить осьде на ослоні.

Він ледви скінчив, як у Джипо вирвався здушений крик, як у німої тварини в передсмертному конанні. Він упав наперед на підлогу. На устах була піна. Зняв тремтячі руки до Галагера.

— Команданте! — скрикнув він, — я не знав, що я робив. Присягаюсь Богом, я не знав, що робив. Невже ви не розумієте? — Крик його перейшов у лемент і він поплазував по підлозі до Галагерових ніг. Звівся навколішки, спираючись на руки, засапаний кричав: — Невже ніхто тут не може йому сказати, чому я це зробив? Бо я не можу йому сказати. Голова мені розвалюється. Команданте! Ми вдвох, команданте... Ми зробимо плян...

Голос його перейшов у невиразне белькотання, як він схопив Галагера руками за чоботи і знов упав на підлогу. Широкі губи, що намагалися цілувати Галагерові чоботи, цілували кам'яну підлогу. Галагер відштовхнув його скарлючі руки ногою і суворо крикнув:

— Візьміть його до камери і поставте пильну сторожу.

Четверо озброєних кинулись наперед і нахилились, щоб схопити Джипо. Але ледви вони його діткнулися, як він увесь напружився. Встав разом із ними на ноги, відчуваючи

незрозумілий приплив сили. Одним рухом тіла він зтрисив із себе всіх чотирьох. Та в ту ж хвилину, як зібрався кинутись на Галагера, вони знов з одностайним криком схопили його. Він на хвилину коливався на напружених ногах, заточуючись під вагою чотирьох чоловіків, двох на спині та двох, що повисли навколо стану. Тоді захрипівши з напруження, зробив правою ногою один рвучкий, напружений крок наперед, гупнув дзвінко ногою по підлозі і одкинувся всім тілом назад. Двох, що були в нього на спині, схопилися руками йому за шию, стукнувшись головами, ноги їхні злетіли в повітря. Знявся крик: „Спиніть його! Поможіть! Поможіть!

Суді повставали від стола і стояли під стіною, не знаючи, чи їм тікати, чи кидатись на поміч.

Молголенд смикнув схвильовано Галагера за руку.

— Я стрільну, команданте, — пршепотів він.

— Не стріляйте, — обізвався Галагер невиразним, мов сонним голосом.

З сумовитою посмішкою він дивився мов у сні на боротьбу.

— Не стріляйте. Він ще не засуджений. Не стріляйте, кажу вам!

Тоді Молголеид зігнувся й кинувся Джипо на ноги, силкуючись обхопити їх своїми руками. Тепер їх висіло на Джипові аж п'ятеро. Він був мов той Ляокон, обповитий зміями. Стояв випростувавшись, напруживши кожний м'яз тіла.

Тоді кинувся праворуч до дверей з усім тим тягарем людських тіл на собі, коливаючись під вагою тої мягкой й заспаної маси. Нерівними рухами наблизився може на три кроки до дверей. Побачив двері. Величезним зусиллям, від якого затріщали його м'язи, струснув із себе тих, що були на шії й на спині. Вони посунулись на долину, шкрябаючи нігтями одягу вздовж його спини. Почепились у нього на клубок. Нахилившись, він заходився тоді коло тих, що висіли у нього на ногах. Помацки його руки схопили Молголенда за чуба, шукаючи горла, щоб задушити. Коли раптовий тупіт ніг перебив йому. Він підвів голову.

З коридору, крізь двері на нього кинулося більше. На хвилю він бачив їх: розпалені очі, заціплені зуби та скарлючені руки, як кинулись на нього. Тепер він, нахиливши голову, посунув на нових ворогів. Примусив їх відступити купою до дверей. Вони попадали серед криків, проклонів та стогону. Раптом великі Джипові черевики стреміли у повітрі посеред накопичених людських тіл, а Молголендове бліде обличчя виглядало з усмішкою зпоміж них...

Як його витягнули зпоміж накопичених людських тіл, він був ущурть знеможений. Чотирьох людей зв'язали йому на спині руки. Тоді потягли його вздовж коридору до вяз-

ниці. Розв'язали і вкинули до середини. Двері засунули на засув.

В третій годині, одинацять хвилин — Джипа засудили на смерть. Троє судів віддалилися, доручивши Галагерові подбати про виконання засуду.

(Перекл. з англійського

Ганна Чикаленко).

Богдан Галайчук

Україніка в політичних енциклопедіях

Інформувати чужинців про Україну — завдання зовсім нелегке. Умістити статтю в поважнішому журналі незвичайно важко, у другорядному періодичу, подібно як у щоденнику — її ділання буде наскрізь ефемерне. Щоби дати своїй праці трівкішу форму, видати її окремою брошурою, треба дещо грошей та і тут годі робити собі надто рожеві ілюзії щодо її впливу. Тимбільше, що книжковий ринок кожної більшої нації переладований — виданнями куди краще розрекламованими і... куди цікавішими для публики.

Тому великого значіння набирає для нас спеціальний рід публікацій, якими є енциклопедії, зокремаж політичні. Ос-тання призначені для публики менше численної, зате цікаві-шої для нас своєю якістю — для пресового й політичного світу. Поміщена там замітка не спричинює видатків, зате стає вічною. Людина заходу дуже любить авторитети — та нажаль-ми їх дуже мало маємо за собою. Тому стаття про Україну, вміщена під окладинкою, на якій видніє ім'я людини чи назва установи, з загальним поважанням, є прегарним оруж'ям проти ворожої пропаганди, зокремаж тієї, найбільш небезпечної, що трактує українську державність *per non est*. Опинитися у за-гальній енциклопедії — це бути визнаним у науковому світі, опинитися у політичній — це бути визнаним у політичному. А що не наука рішає про судьбу країв та народів, лише політика, вона для нас цікавіша.

Найширший тематично „Staatslexikon“ (heraus-gegeben von Hermann Sacher, V neubearbei-tete Auflage, Freiburg in Breisgau 1926—32. 5 Bände) вміщує всі ділянки публичного життя в популяр-ній формі загальних інформацій; два інші присвячені виключно міжнароднім справам. „Дипломатичний словар“ (Academie Diplomatique Internationale: Dic-tionnaire diplomatique. Paris.) цікавий тим, що всі гасла — крім коротких інформативних — написані 27 го-ловами урядів, 47 міністрами закордонних справ і 512 амба-

садорами, послами та іншими мужами стану 73 держав заінтересованих у поодиноких питаннях. Крім багатого матеріалу з інтерпретаціями з міжнародної ділянки подає „Дипл. словар“ короткі статистичні, уструпеві та адміністративні дані про всі держави суверенні, автономні і ін., кольонії та більші адміністративні одиниці.

На початку словаря поданий особистий склад Академії. Між звичайними членами (membres) найдете не лише представників екзотичної Абіссинії чи Альбанії, але недержавних націй: Вірменії, Грузії, Азербейджану, Індії. Надаремно шукатимете там якого українського прізвища; щойно в сірому куточку, між прибраними членами (associés) найдете „М. А. Choulguine, Président de la Délégation“. Північно-кавказькі верховинці також незаступлені між звичайними членами...

Остання енциклопедія, трьохтомовий „Wörterbuch des Völkerrechtes und der Diplomatie (von prof. dr. Julius Hatschek und dr. Karl Strupp, Berlin — Leipzig 1925.) хоча не має таких поважних співробітників, представляється найсолідніше. Це типово німецька праця, з доволі важким стилем; дає мало рефлексій, зате переповнена фактами та правничими доказами.

Для цілости згадаю про брошуру „Die Staatsverfassungen des Erdballs“, готайського видання, що описує конституційний та адміністраційний устрій всіх держав, крім того їхнє внутрішнє та міжнародне положення. На самому кінці, дещо дрібнішим друком, присвячена згадка України — одинокій з держав, що тепер не існують; найдете там важніші дати з нашого останнього політичного здвигу та список держав, що визнали були Україну.

В Staatslexikon-i, виданому Германом Захером находимо під гаслом „Ukraine“ статю др. В. Залозецького, на 4 сторінки двохпальтового друку (Чехословаччині присвячено 7 сторінок, Мадярщині стількиж, Польщі 17, Литві та Фінляндії по 4, Вірменії 3; про інші недержавні нації немає згадки). Навіть етнографічна карта долучена до тексту, — але... Крим весь татарський, лише вузька смуга західного побережа українська, у південній Бесарабії українців ні сліду — що більше: весь долішний лівий беріг Дністра аж по море, заселений, після др. Залозецького, румунами. Той самий територіяльний промах помічуємо і в тексті. Уважаю, що зовсім злишно подавати чужинцям поняття „України у вужчому розумінні“, що розтягається „аж“ по Донець і за царату обіймала більшу частину (?) губерній: київської, чернігівської, харківської та полтавської. Іншими словами — „Малороссія“ після казньонного поділу, що південноукраїнські губернії очеркував „Новороссія (Южною Россією)“, а Волинь з Поділлям приділював до „Западної Россії“.

Висисвок, який чужинець може з цього витягнути, це: що безсумнівно — українські землі, обіймають лише Київ-

щину, Чернігівщину, Полтавщину та Харківщину, цебто, не лише не мають доступу до моря але навіть творять енклаву серед Росії. Зате решта наших земель — входять хіба в претенсії українських максималістів; українські вони настільки, наскільки Зєдинені Держави чи Канада.

Можемо, а навіть часом і мусимо допустити вужче і ширше поняття меж України, коли йде про єнш важні та невеликі (пропорціонально до простору України) полоси Донщини чи Підкавказзя, справді нелегкі до розмежування з огляду на невикінчений етнічний характер тих недавно заселених земель та на большевицьку політику примусового переселення. Зате не сміємо баламутити опінії чужинців, виключуючи поза Україну у вужчому розумінні простори, які уважав українськими кожний москаль, що визнає якунебудь окремішність нашої нації.

З історичного погляду, що займає більшу частину статі, може собі чужинець виробити доволі добре поняття про українців; нажалі не можна того сказати про коротку замітку, уміщену на початку. „Політично — пише автор — домагалася Україна ще в давній Росії деякого відокремлення (eine gewisse Sonderstellung) на основі розбіжностей між великоросами а українцями щодо народности, історії та культури; часом називали Україну „російською Баварією“...

Перш за все разить вислів „великоруси“—він жеж через найпростішу асоціацію доповнюється „малорусами“ і мимоволі викликає вражіння єдності між одними і другими. Час вже, щоби з наших публікацій зникли ті різнородні калібри „-русів“.

Не „деякого виокремлення“ домагалася Україна, а повного відсепарування „ще“ за давнього російського панування. Коли між ними двома етапами в часі півторастолітнього ярма наша політична лінія на деякий, хоча й довгий час обнизилася до автономістичного мінімалізму, пощо саме той період брати на очеркнення українства для закордону? Читаючи таке, годі вимагати, щоби читач Staatslexikon-у не поставив нас в один ряд з басками; а вже найгірше з тим баварським порівнянням, зокремаж у публікації, призначеній для прихильно настроєної німецької суспільности.

Дещо незручно називає автор спадкоємцями Києва не лише Галич але й Суздаль, також уживає слова Karpathenrußland. Коли не Karpathenukraine — так чомуж хочаб не Karpathenruthenie? Коли та форма у німецькій мові закорінилася, не значить це, щоби ми не мали проти неї боротися; ось у „Dictionnaire diplomatique“ французький автор побіч Russie subcarpathique уживає і Ruthenie. Крім того слід було згадати про роль запорозжів у поборюванні торгівлі невільниками, про визнання нашої держави чужими урядами.

Це булиб чи не всі поважніші заміти проти статі др. Залозецького.

У французькій „Дипломатичній енциклопедії“ находимо

статю про Україну п. о. Шульгина, вона обіймає 9 півсторінкових шпальт (Вірменія 20, Азербейджан 8, Грузія 6, Північний Кавказ 7, Естонія 22, Литва 21, Лотва 12). Напочатку інформативний відступ присвячений УССР (подібні стрічаємо для всіх інших союзних і автономних республік та областей) вияснює, що це російська рад. соц. республіка, в південно-західній частині Росії. Хоча ми УССР не уважаємо чимсь іншим, цього не варто підчеркувати перед чужою публікою, бо для неї слід, усюди де можна, протиставити поняття України й Росії, а вже ніколи не лучити їх в якійнебудь формі.

„Історична“ частина тим цікава, що більшу її частину займають відомости про границі, простір, населення, природні багатства. Як і Залозецький, Шульгин подає скількість українського населення на поодиноких областях та на еміграції. Як і Залозецький — чомусь не згадує про сучасні політичні змагання нації.

Оці дві енциклопедії — це ненадто вдатні позитиви нашої справи. Коли хочете побачити її по мистецьки виведений негатив — загляньте до „Wörterbuch des Völkerrechtes und der Diplomatie“. Під гаслом „Україна“ та „Східна Галичина“ знайдете там підпис „v. Twardowski“. Спершу думаєте, що це німець із засимільованого здавна польського роду, à la Гржесінські чи Кемпінські. Та вистане переглянути обі статі п. фон Твардовського, щоб переконатися, що він кудибільш „Твардовські“ чим „фон“.

Україні присвячено 4 шпальти, Галичині аж 5 (Польщі 12, Румунії 5, Фінляндії 3, Лотві 2, Еспанії $1\frac{1}{2}$, Македонії $7\frac{1}{2}$, Грузії та Вірменії по 2, Азербейджанові 1). Вже з того розподілу додумується, до чого зміряє п. фон Твардовський: всю увагу скупчує він на Галичині; Україна, це другорядний предмет його заінтересування — він намагається лише зручним добром фактів, витворити якнайнижче поняття про її політичний рівень.

Про берлінсько-віденські інтриги писати в німецькій праці годі — тому автор не згадує про ХІХ століття — починає історію України від... 1917 року. Геніяльна розв'язка — вона аб ліміне надає нашій справі відповідне наświetлення. (Для порівняння згадаю, що історія Грузії, пера німецького співробітника, починається від ІІІ століття). Те наставлення автора пробивається з кожної стрічки. Центральну Раду творили „поодинокі провідники“. Автор незвичайно сильно підчеркує обставину, що Центр. Рада не хотіла зривати з Росією. Згадуючи про Берестейський мир автор не забуває ослабити його вражіння цитатом з якогось сучасного німецького часопису, що „Україні бракувало тоді майже всіх знамен, які має кожна держава“. Про окупацію України військами Центральних Держав пише автор, як про зайняття безпанського добра — зовсім не згадує, що прийшла вона як поміч нашому урядові на його таки власне домагання.

Як бачимо, автор настільки зручно витягає некорисні для нас факти, наскільки наші не вміють найти корисних. Що прикріше — п. Твардовскі одинокий з трьох авторів, про яких на цьому місці пишу, справді старанно розглядає міжнародно-правне становище України у всіх фазах її існування, а навіть подає річи, які нелегко найти у нашій літературі — прим. вчислює держави, що визнали УССР. Впрочім зі свого першого завдання вивязується прегарно: на основі його статі непоінформований читач мусить винести вражіння, що в 1917—20. рр. українська державність нічим не стояла вище від кубанської чи туркестанської.

До розвязки другого завдання береться п. фон Твардовскі з куди більшим розмахом. Він, що вдоволівся історією Великої України від 1917, р., історію Галичини розглядає від 980. р. Коли то після „Нестора“ вона належала ще до Польщі і мала руське (ruthenishe) та польське населення.

Дальше поборює п. фон Твардовскі плян поділу Галичини, бо як Віденський конгрес так і пізніші адмістративні акти уважали її суцільною провінцією. Щойно на основі тайного договору з Україною в Бересті намагалися Чернін і Зайдлер виділити Східну Галичину в окремий коронний край, та це не має ніякого значіння, бо Версалем і Сен Жерменом Бересте анульоване.

А в Берліні маємо Науковий Інститут, що гуртує кількох інтелектуалістів з іменем і зі зв'язками. Не було у нас кому доглянути справи чи може не було кому написати статі, що підходилаб до рівеня тієї енциклопедії?

Крім того тут і там знаходимо у всіх трьох енциклопедіях принагідні замітки про Україну, а навіть — декілька окремих гасел. І так в „Staatslexikon“ між „Unierte Kirchen“ доволі місця присвячено для „Ruthenische Kirche“, та нажалі ні разу не бачите слова „Ukrainer“: все „Ruthenen“. У „Encyclopedie diplomatique“ посол Piccioni під гаслом „Східна Галичина“ описує, які права мають Русини (Ruthenes) загарантовані на території трьох воевідств... Крім того доволі широко пише про Закарпаття. Бувший міністер Чернін в статі про Берестейський мир оправдується, що Центральні Держави мусіли заключити той „мир для хліба“ і жаліється, що українська дипломатія вихіснувала їхнє важке положення.

Які підсумки насуває нам перегляд тих трьох політичних енциклопедій? Перш за все. що наші люди, що мають відповідні особисті зв'язки повинні писати про Україну самі. Друге, що не йде про те, щоб взагалі щонебудь було написане, лише саме про те, щоб все було написане як слід. Познайомити чужинця з самим звуком слова „Україна“ — це завдання представляє також деяку вартість, та з нього куди ліпше вивязуються Кошицеві співаки. Не йде про згадку, а про зміст, про прецизно обдуманий та опрацьований зміст. Часи ділетантизму в економічній, навіть в освітній ділянці у нас вже минули.

Микола Рошин

Земля злости

(З російського)

Сестра прийшла зхвилювана і урочиста. Її перевели з нагородою до вищої класи. Увечері я накинуся на книжку в червоний окладинці зі золотим тисненням з крейдяним папером, великим тонким друком і ілюстраціями. Книга називалася „Життя Гоголя“. На першій сторінці портрет чоловіка начеб у свитині візника. На останній—білі мури великого панського будинку за худенькими тополями—Гіжинський ліцей.

Книгу читав я з тою ж хвилюючою пристрасстю, з якою розбирав механізм годинників або музичної скриньки. Так ось він який живий Гоголь!

Сторінки „Вечорів на хуторі“ і „Миргороду“ своїм лукавським і веселим сміхом опромінювали все наше життя, життя бешкетницького хлопчакого гультайства. Більше ніж „Повні збори“ читалися ті окремі книжочки по дві копійки, що з їх кольорових обкладинок визирав чубатий козак, що спав на солом'яній стрісі, страшний ворожбит на дереві біля освітленого вікна, величезні хрести зі звисаючим лахміттям, або літаюча труна в темній церкві. Було нам солодко-соромно і моторошно, коли ми читали про зарізаного Петруся і гордістю та любов'ю горіло наше серце до суворого пана Данила, і змушувала по ночах тремтіти і кутатися в ковдру прекрасна панночка, а родина Тараса Бульби цілком входила в життя і скільки разів у біятках на льоді, в походах класи на класу, під скаженими стусанами, кричали ми „Визволяй, батьку!“, або пробивалися до полоненого з окликом: „Не журися, Хлібе, визволимо!“ Бували в класах і свій Тарас, і жіночий Андрій, і вже обов'язково товстун і ласуна називали „Пацюком“.

Десь в житті, в Росії, поруч з нашими лісами, дорогами, безвітряними сніговими зимами й буйними веснами існував чарівний край і нашому життю був він начеб підґрунтом,—золотий, що невиразно й солодко танув в далечині, надзвичайний край дівчат і парубків, колядок і ярмарків і всіх тих чарів, які зв'язувалися з цілком живими обличчями, з усіма цими Грицьками, ворожбитами, дяками, Солохами, „фільозофами“, головами, походами і боями Запорожжя... Малоросія,—в самому цьому слові була тонка і зворушлива ніжність.

Минуло дитинство, на зміну прийшов дорослий вік. І ось прийшов новий круг життя, незрозумілий і жорстокий, і час скорочував смуги життя до секунд, до привидів страшного сну, і ось вже незрозумілий мені самому, — чи це я сам, чи це лише образ, що я створив у страшній горячці? „Теплушка“, виюча грубка, рушниця в куті. На мені залатана шкіряна куртка з облізлим футром і з засмальдованими офіцерськими

наплечниками, а через плече селянська торба, а в ній — рушник, зміна білизни, онучі, кавалок мила, пачка махорки і револьвер. В цій торбі все моє багатство, і я — сам в цілому світі.

Спалахнення дитячих привидів, стріла, що влучила в мою пам'ять, і здивовання моє, — не даремно. Перед двома годинами перед дверима „теплушки“ пролетіла брудно-сіра гора стаційної будови з надписом „Сагайдак“, і ось завмер я біля тих дверей, застигло серце від солодкого і неясного смутку. А за годину зупинився потяг біля такоїж невеличкої стації, і стація називалася Решетилівка.

Військовий потяг жене хмари осіннього пороку. Пливуть мимо позжинуані поля, села в рідких деревцях, рідкі високі стоги. І ось знов підскакує „теплушка“ на розводах рейок, потяглися тини, хатки, димок за деревами і потяг зупинився біля двірця з темними літерами під дахом, що складали найсолодше слово: „Миргород“.

Я дивився сліпнучими очима, не в силах опанувати хвилювання, що змушувало мене тремтіти. Закинувши торбу на плечі, я вискочив із „теплушки“, — однаково до далекого Ніжина не добратися, на шляху зірвані мости і розкидані рейки.

Біля двірця—невеличкий пам'ятник, погруддя за кратами. На цоколі одно слово „Гоголь“. Але що це? Літери позбирані, під ними чорною товстою фарбою, якою заливають туалети загального вжитку, написано: „Хай живе вільна Україна!“^{*)}

На двірці людей майже нема. Два селяни в сивих свитках, один в смушковій шапці, другий в салдацькому кашкеті, здоровкаються з розмаху.

— Виж, куме, куди?

— Та я до Сорочинців.

Я перший раз чую, що Сорочинці вимовляються з наголосом на другому „б“. З тяжкою і неясною мішаниною почувань зупиняюся, слухаю розмову. Сорочинці... Солопій Черевик і червона свитка, і ярмарок, де „колиб було у кишені трицять карбованців, то й тодіб не закупив того ярмарку“...

Як дивно, — все це моє, глибоке, в серці, з дитинства, і ось так звичайно два „куми“ говорять про це. Я не витримую, підхожу.

— Скажіть, хто із вас їде в Сорочинці?

Обидвоє дивляться мовчки, похмурно на мою шкіряну куртку і офіцерські наплечники.

— Ніхто не їде, — сердито кидає той, хто в кашкеті.

— На дворі перед дверима стоїть селянин і з якоюсь меланхолійною кокотерією сверлує кінцем пужална ямку в землі, рухаючи плечима. Перед ним худорлявий сухітний поручник в шинелі і товстун в напіввійськовому.

— Як дасте ще сто карбованців, то поїду.

^{*)} Курсивом означені речення, українські в оригіналі. Редакція.

Він підняв до гори голову з розкудовченою ріденькою борідкою і оловяними тяжкими очима. Я теж приступаю до торгу. Він дивиться на мене уважно і злісно.

— *А які у вас гроші?*

— *А что?*

— *А те, як кожний тепер сам собі голова, то сам і скарбниці. Беремо лише царські гроші і карбованці.*

Сторгувалися, поїхали. Тихо проходив повз нас Миргород. Мертве місто, — навіть собаки не гавкали. Я дивився зворушений на темні деревляні будинки, денеде на краю міста покриті соломною, на сухі жердини понад стріхами, часом з пляшкою, часом із жмутом соломч. Падали дощі і дорога була заболочена, а на площі, здається, біля якогось уряду жадних надписів на будинках не було — була велика калюжа. Можливо та стара, гоголівська.

Безлюдя, мовчанка. На тисових воротах крейдою накреслені хрести і надписи по українськи і по російськи: „Тут живуть православні“. На будинку у три вікна жовта дошка з надписом по українськи „Кравець“. На самому краю міста над шинком вється димок, за брудними вікнами вязка закам'янілих бубликів. Босонога дівчинка вискочила на рундук і сховалася.

Поручник мовчав, товстун урядовець оповідав мені про гоголівські місця, про Гадяч, Диканьку, Хорол, Лубни, про те, що „край захлиснувся злобою“, що „люди стали гірше звірів“.

— А в Сорочинцях, здається, зберіглася та ліпанка, з двома кімнатами, — старий докторський дім, де родився Гоголь.

— Ти знаєш Гоголя? — крикнув я візникові.

— *Який Гоголь? То по економії гоголем зовуть півня...*

Він виразно намагався говорити по галицьки, але збивався на звичайну хахлацьку говірку.

— Ні, той, що писав.

— *Ні, не чув.*

Він дивно хитрує. Справді не знає? Хіба ні. Але в своє мовчання вкладає якийсь притавний і недобрый зміст.

Сіре небо потемнішало, знявся вітер. Урядовець дістав із кошика салдацький баклажок з самогоном. Ми випили смердючої горілки, почастували візника. Він повеселішав, заспівав, а потім з насолодою почав оповідати, як на селі зловили чотирьох німців-кіннотчиків, як звязали їм на спині руки, як один „німчин“ все плакав, як привязали всіх чотирьох до кінських хвостів, а коней припалили розпеченом залізом, і як помчали оскажені коні по полю.

— *Як у старовину* — задоволено закінчив він.

Що твориться у цій поплутаній голові, — думав я з сумним хвилюванням — якою лютою отрутою затроєна душа цієї запальної людини, дід, прадід якої може десь в Кишинях,

Ромоданівці, Василівці, Диканьці, стягав шапку перед довгоногим худорлявим паничем в ліцейському однострою? Притаяно і злісно всміхаючися, він говорить про москалів „*яких всіх треба під розстріл*“, про те, що у царя не було іншого золота, крім старого гетьманського, а тому тепер на Україні лише папірці та марки, про сімнацять льохів Печерської Лаври, наповнених червінцями, про те, що прийде час і Україні вклоняться „*цїї царі, цїї митрополити й цїї народи*“.

Смерклося. По годинній подорожі спереду неясно засвітилися вікна. Ми віхали до містечка Урядовець наказав візникові завернути до священика. Ми довго стукали у ворота. Вийшов робітник у куртці натягненій на голову, з деревляним ліхтарем і, побачивши військових, відступив. Ми ввійшли до передпокою. Метнулась дівчина з сумним лицем і, тремтячою рукою шукаючи гачків старої яси, сквапливо вийшов до нас повновидий, блідий священик.

— Ви православні? — з переляком і благанням запитався він.

Ми мовчали, здивовані.

— Тоді, ради Бога, прошу вас, відїздіть. Вам тут не жити а мені... — Його білі уста затремтіли, він махнув рукою, дівчина підхопила його під лікоть.

Коли виїхали за село в темряві з кущів гримнули стріли. Мовчазний поручик приставив револьвер до спини візника і той скажено поганяв коня. Я двічі навмання вистрілив з револьвера до кущів Конячина винесла на рівне місце.

Чотири дні мандрував я в цей безладний і страшний час по гоголівських місцях. Я побував в Гадячі, в Лубнях, в Пирятині, в десятках різних сіл.

Ще іноді в якомусь імені, чи назві, у білій веселій хатинці під тополями, або в якомусь сільському шинку, коли на стіл ставила яєшно бабуся в очіпку і темній плахті, — я відчував ніби відгомін мого золотого дитинства, моєї найбільшої ніжності. Але ні, — салдатські кашкети і німецькі розірвані куртки і на *дівчатах* недоречні пальта із шинельного сукна, і на узгір'ях темні руїни серед обвуглених тополь вимерлі села й містечка, насуплені брови, понурі погляди, злорада усмішка, тяжкий сон з револьвером під подушкою...

Щось розлучало мене з найбільш безінтересовною принадою мого дитинства, моєю любов'ю, з „пасічником рудим Паньком“, щось будувало зимний мур між моєю золотою, лукаво-ясною і щасливою гоголівською Малоросією прекрасним даром російським і цією новою землею злоби.

На пятий день я приїхав до Ніжина, де ще напередодні в околицях були бої. В ясний холодний вечір перейшов я річку по деревляному містку і зупинився біля високого брудновато-білого будинку за прозорими тополями. Ось він, — останній образок з нагородної книжки моєї сесіри!

Мертві і чорні були вікна і порожнім був лужок перед домом. Це місце обминали, мов зачумлене. В парку Ніжинського ліцею розстрілювали „*москалів*“. *Переклад О. Т.*

Б. Романенчук

Іван Мазепа в європейській літературі

З наголовку тільки знана є інша німецька віршована драма з 1855 р. Кароля Юлія Штарка п. н. „Die Schlacht bei Poltava (ein dram. Gedicht in 5. Aufzügen). Зате відома є загально, трагедія Рудольфа Готшала, що був учасником ліберального руху в Сх. Пруссії, отже, визвольні українські змагання, треба думати, були йому близькі по своїй суті. Трагедія „Мазепа“ появилася 1860 р. і зразуж таки була виставлена на сценах у Дрезні, Бремен і Бреславі, де мала велике powodження. Багато його драм, твердить Д. Донцов, мають революційний характер чим головню відзначається „Мазепа“. Треба згадати, що це не перший Готшалів твір на українські теми. Ще 1858 р. появилася його історична поема п. н. „Гонта“, де автор дуже гарно й прихильно представив наших козаків

Змістом трагедії є змагання Мазепа добути собі корону й Україні незалежність.

Поza дрібними недомаганнями драма є досить удатно викінчена, й відповідає майже вповні всім вимогам, цебто має сильну драматичну акцію, знамениту динаміку і т. п. З історичного боку має багато недокладностей і неточностей, через що дуже неподобалося А. Єнзену¹⁾, що уважає її дуже фальшивою під оглядом історичним. „Ця страшна і випадкова драма робить на сьогоднішніх читачів — гротесково комічне вражіння зі смішними фальшми нпр., як це, що Матрена була дочкою Оберста Іскри, що Мазепа має дочку Льодоіску, котра любиться з послом Карла XII Солданським, поляком, що „раскольнікі“ співають в якійсь печері „dies irae, dies illa...“ і т.п. Та ці речі є для нас несутєві, мимо того, що зменшують подекуди вартість твору. Негагивно віднісся до цієї трагедії й Франко. Зауважити ще слід, що трагедія Готшала є подекуди наслідуванням драми Мая Ті самі мотиви, такіж конфлікти, і подібна розвязка, але всетаки цілістю, де виразно відчувається поетичний талан Готшала, стоїть багато вище від твору А. Мая.

Цю трагедію Готшаль пізніше переробив, багато позмінював, дещо додав, а дещо викинув, через що твір утратив багато зі свого значіння та краси. Оця перероблена драма вийшла 1865 р. у Ляйпцігу в II. томі драматичних творів Готшала З переробленого видання маємо переклад Федьковича, що був добрим знавцем німецької мови і добре передав клясичну поезію нім. літератури. Але за цей переклад попалося

¹⁾ Ruthenische Revue 1904.

Федьковичу від Франка, (не диво, бо це II вид. є багато гірше від першого).

З цілком іншого боку представляє Мазепу нім. письменник Адольф Мюцельбург, що написав двотомний історичний роман п. н. „Мазеппа“ (1861 р. Берлін). На думку автора, Мазепа був уже застарий і заслабий, щоби братися до такого надлюдського діла. Звідси і його невдача. Зате дуже подобається авторові „молодий, довгоголоий юнак“, що просякнутий лицарськими звичаями, попадав усе в різні конфлікти і непорозуміння із здеморалізованою польською шляхтою. Змістом цього роману є різні пригоди молодого шляхтича, що бореться, як середньовічні лицарі за справедливість, правду, стає в обороні покривджених, бідних і уполітованих долею. Першим його того рода конфліктом було непорозуміння зі своїм опікуном, що тяжко гнобив селян і насилував сільські дівчата. Молодий Мазепа ставав на борню зі своїм опікуном, внаслідок чого мусів утікати з дому. Випадок заніс його до Польщі, де проживав довгий час у шляхтича Зерніцького, у котрого була дочка Ядвіга. Самозрозуміло, що без кохання не обійшлося. І булоби все гаразд, колиби не Raubritter Ротов. Він очернив з помсти Мазепу перед Зерніцьким і Мазепа мусів покинути цей дім, звідки удався на двір Яна Казимира, що взяв пристійного юнака до себе. Тут він став божищем двірських дам, але всетаки був вірний своїй Ядвізі. І булоби все добре, якби знову не Ротов, що був наче прокляття для Мазепа.

За його інтригою Мазепа мусів покинути королівський двір і помандрувати до Люблина. По дорозі, очевидно, багато пригод і авантур. Тут вступив до армії Чернецького. За хоробрість у війні зі шведами дістав від короля графський титул. Але й тут найшов його Ротов. Цей Raubritter заманив його в засідку, піймав, прив'язав голого до коня й пустив світами. Врятували його козаки, що 1659—1660 рр. вибрали його гетьманом України. Щойно тоді Мазепа увільнив Ядвігу від Ротова, вженився з нею і пережив багато щасливих літ та дочекався багато дітей.

Ціла повість, крім історичної особи, нічого більше з історією спільного немає, дарма, що титулується історичною. Мазепа, це середньовічний лицар. Його пригоди й авантури також годяться більше у середньовіччя. Історичні дати неточні, неправдиві. Згідно з правдою хіба представив автор життя польської шляхти. Решта фантазія. І саме тут найкраще і найкраще можна приміняти оцінку А. Єнзена на твір Готшала: „Ця повість робить на сьогоднішнього читача гротесково комічне враження зі смішними фальшами й ідіотизмами“. І дійсно з Мазепа історичного велита, автор зробив романтично сентиментально-середньовічно-лицарського карлика.

Врешті останній твір у нім. літературі лишив по собі

Wilhelm Anthony. Є це оповідання п. н. „Maseppa oder der Ritt ins Todtenreich“ — eine Erzählung, що було тричі видане. Знане нам тільки третє видання з 1872 р. Автор переповідає деякі пригоди молодого Мазепи, а міжтим і про пригоду на коні. Оповідання нічого особливого не дає ані нічого нового, характерного для Мазепи не вносить. Все таки оповідання було досить почитне.

Найслабше стоїть справа в літературі шведів, отих шведів, що багато їх лягло спільно з українськими козаками на полях під Полтавою, що разом з козаками в Бендери поїхали і разом з ними спільну долю ділили. Можна було сподіватися, що саме тут ідейні змагання Мазепи найдуть свій найкращий вислів, що саме тут Мазепа буде найбільше і найкраще знаний і зрозумілий, бо ж його лучила спільна доля з героїським шведським королем. Але саме тут Мазепу зігноровано. Що більше — є кілька нудних героїчних епопей на тему Карла XII, де є маленькі уступи про Мазепу, але *horribile dictu*, Мазепа тут зовсім не той, що ми його знаємо, вже не кажу з історії, але з найгірших творів світової літератури під тим зглядом нпр. замітна є голосна епопея, (властиво великі історичні шкідливі віршом) з часів північної війни Вернера von Гайденштама п. н. „Karolinerpa“. Одна з пісень цієї епопеї присвячена, як про це вже була згадка (італ. літерат.), Мазепі п. н. „Мазепа і його посол“ (т. зв. під Волох). Автор представляє тут гетьмана, як він у всяких критичних моментах удає хорого, щоби зберігти власну шкіру. Неповодження Карла XII, приписує Мазепі, мовляв, він не був добрим полководцем і Карло не повинен був входити з ним в якийнебудь союз. Поза цим жадних причинків до висвітлення скомплікованого характеру Мазепи, як каже Єнзен, не дає і тому ніякої вартости для нас не має.

В новітній шведській літературі, крім кількох біографічних шкідливих Єнсена, про Мазепу писав ще дещо Johannes Petrus Wallin у своїй предовгій і нудній епопеї п. н. „Carl der tolfte“, що появилася 1893 р. у Штокгольмі. 14 пісень „Україна“ починається віршом п. н. „Мазепа“, де автор старається — зрештою досить невдатно описати особистість гетьмана. Його політику і перехід на сторону шведів. В іншій пісні п. н. „In der Verhollen der Höhle“ — оповідає Мазепа, як у Байрона, про свою любов, про страшну їзду на коні і втечу перед орлами й вовками. Цікавого й особливого тут нема нічого. З наголовку тільки знана мені книжка Kossachhofdingen п. н. „Mazepa, berräter for Karl XII sina ungdamsafwentyr“, Stockholm 1859. Ближчого знайомства покищо з цєю книжкою я не мав.

Любов і честь

(З твору „Міт ХХ століття“)

Достоевський висказується в своєму „Щоденнику“ зовсім отверто, що „абсолютно вкоріненим бажанням“ московської людини є туга за терпінням, за безнастанним терпінням; терпінням у всьому, навіть у радості. На основі цієї ідеї діють і живуть його постаті; звідтіля у співчуванні лежить теж точка тяжости московської етики. Нарід знає, щоправда, що злочинець ділає грішно, але: „Існують невисловлені ідеї.. До цих ідей укритих у московському народі належить окреслення злочинця, як нещасного. Це чисто московська ідея“.

Достоевський це побільшуюче шкло московської душі; крізь його особистість можна відчитати цілу Московщину в її часто важкій до розгадання ріжнومانітності. І дійсно, висновки, які він витягає зі своєї віри таксамо знамениті, як його роздумування над оцінкою московського душевного стану. Він запримітив, що ця ідея терпіння тісно звязана з рисою безособовости і покірливости. Напр. в московського самогубця немає жадної тини непевности, чи Я, яке він хоче вбити, є безсмертним. При цьому він не є жадним атеїстом. Він мабуть нічого не чув про це: „Пригадайте давніших атеїстів: коли вони втратили віру в одне, починали миттю вірити пристрасно в друге. Пригадайте віру Дідро, Вольтера.. У наших цілковита tabula rasa; так і пощож тут говорити про Вольтера; бракує попросту гроша, щоби держати собі коханку і більше нічого.“

Знайти таке признание в людини, яка „хотіла лиш жити, щоби побачити свій нарід раз щасливим і просвіченим“ є звурушливим, а треба його доповнити заввагою Достоевського, що в Московщині немає людини, яка не брехалаб. Там могли брехати найшановніші люди. Поперше тому, що правда видається москалеві за нудною; а подруге — „бо всі ми соромимось себе самих і кожний намагається показатися чимось безумовно іншим, ніж є“. І при всій тузі за знанням і правдою бувби москаль всетаки зле вивінуваний. Але тут показується вже відворотна сторінка покірливости: безмежна зарозумілість. „Він (москаль) може зовсім не розуміти питань, які забирається розв'язувати, але не соромиться цього і його совість спокійна. Ця безсовісність свідчить про таку байдужність для самокритики, таке самонепощанування, що можна попасти в розпуку і втратити надію на щось самостійного, що принеслиб нації рятунку. „Поручника П—ова, в повному однострої, побив на вулиці один німець. Коли він ствердив, що випадкові ніхто не міг приглядатися, утік на бічну вулицю, щоби цього самого вечера, як герой сальону освідчитися знатній дамі. Вона не

знала нічого про трусливість свого коханця: „Але, як гадаєте, прийнялиби вона його теж і тоді? — Безумовно, вона вчинилаби це“.

В залізниці їде багато москалів разом із Юстом Лібігом, який однак нікому незнаний. Один із них, що не має поняття про хемію, починає на цю тему говорити з Лібігом. Він говорить гарно й довго аж до своєї стації, бере опісля свої речі і покидає переділ, гордий і безмежно задоволений з себе. А інші москалі не попали ні на хвилину в сумнів, що шарлятан побідив у дебати.

Це самопониження (зв'язане з несподіваною зарозумілістю) зводить Достоєвський до 200-літнього відзвичаювання від усякої самостійності та 200-літнього опльовування московського обличчя, яке розтягнуло московську совість до катастрофальної покірливості. Ми видалиби нині інший осуд: є щось нездорового, хворого, бастардного в московській крові, що перехресує все наново всякі високі пориви. Психологізм не є наслідком сильної душевності, але якраз навпаки ознакою душевного каліцтва. Так як ранений буде все наново теревити і розглядати свою рану, так душевно хворий свій внутрішній стан. У московській ідеї терпіння і покірливості лежить найсильніше напруження між вартостями любови і честі. На всьому Заході пробивалася честь й ідея свободи все наново, мимо кострищ й інтердикту. У „рускаво человека“, що на переломі ХХ століття став мало не євангелієм, честь, як творча сила взагалі не з'явилася. Мітя Карамазов, що знущується ногами над своїм батьком, щоби зараз після цього стати покірним, ще ледви знає її, але незнана вона бурмилові Іванові, ані старцеві Зосимі (одна з найкращих постатей московської літератури), не згадуючи вже самого Карамазова. Князь Мишкін грає зворушливо до кінця хоробливо ідіотичну роль визначної особистості. Рогожінові з його дикою пристрасністю не достає теж європейського центра. Раскольніков без жадної внутрішньої ваги, вкінці Смердяков — склуження усього рабського без жадної туги за високим. До цього долучуються всі оці жестикулюючі студенти й хорі революціонери, що цілими ночами говорять усуміш, дебатують, щоби не знати вкінці, про що вони взагалі спорили. Це образи зіпсутої крові, затроєної душі.

Колись розглядавсь Тургенєв за зразком сили й прямолінійності для героя одного свого роману. Він не знайшов його й вибрав болгарина, якого назвав Інсаровом. Горкий зійшов до дна суспільності, змальовував волоцюгу без волі, без віри, або хіба тільки з такою, що блистілаб як фосфорний блиск порохна. („Між чужими людьми“.) Андреев дійшов до чоловіка, що брав пощочини, а всі вони як люди потверджують гіркий погляд Чадаєва, що Москва не належить ні до сходу, ні до заходу, що в неї не існує жадна органічно укріплена власна традиція. Москаль, одинокий у світі, не впровадив жадніської

ідеї до багатства ідей людства, а все, що одержав від поступу — викривив. Москаль порушається справді, але по кривій лінії, яка не веде до жадної мети і він, як та мала дитина, що не вміє до ладу думати.

Ця свідомість дрімала, як виказано, теж у Достоевського — брак почуття особистості він виразно запримітив. А з повної мук туги принести світові в дарі всеж щось самостійного, виросла його „вселюдскість“, яка нібито мала бути однозначною з московством. Це Московщина є тою, що зберегла вірно правдивий образ Христа в своїх грудях, з постанововою, колись, як народи Заходу втратилиб праву путь, справити їх на новий шлях рятунку.

Сьогодні є очевидним, що ця розпучлива спроба Достоевського подібна по суті до москаля, якого він протиставив Юстові Лібігові: недолюбна, безособиста душа, що поривається навертати світ.

Дуже інтересну оцінку москаля видав уже перед багатьма десятиліттями Віктор Ген: „Московщина це країна вічної зміни, вповні неконсервативна й одночасно країна — ультраконсервативного обичаю, в якому живе правік і яка не покидає звичаїв і вірувань, як тільки можна собі уявити. Модерна культура є тут політурою, припливає і відпливає, видобуває тільки гідкі явища наверх; що передала правданя традиція відносно матеріальної культури, обичаїв, оруддя, є солідне, розумне, второпно видумане й спритно вжите“.

А в іншому місці:

„Вони не є молодим народом, але старечим — як китаїці. Всі їхні хибі не є молодечою невиробленістю, але випливають з астенічного нервового вичерпання. Вони дуже старі, прастарі й зберегли найдавніше та не покидають його. На їхній мові, їхніх забобонах, їхньому спадковому праві і т. д. можна студіювати найвчаснішу старину. Вони без совісти й честі, лайдаки, легковірні, неконсеквентні, без чуття й самодіяльності, але тільки у вимушених модерних культурних формах бракує їм розвиненої самостійної суб'єктивності; вони зате незмінимо обичайні, тверді мов скала, гідні покладання на них, де річ у їм питомій, староазійській, примітивній формі життя. Вони стаціонарний нарід. По глибокій обсервації Гете такий народ обходиться навіть із технікою з релігійним почуттям. І в старомосковських галузях техніки вони ділають солідно в усьому, де невимагана ядерна, сперта на самій собі індивідуальність, тільки спільна фабрикація по наслідуванню і кожному приписуванню правилам — і тоді вони працюють мов бобри, мурашки, бджоли. Вся європейська індустрія в Московщині нужденна до смішности; все тільки про людське око, обраховане на момент, крихке, вибілене, все наслідуване на діточий лад по найновіших зразках

ї в найвищій мірі недокладне, сире, без смаку". (Пор. Шіман: Віктор Ген, біографія, 1894).

Достоевський мав успіх у всіх тих європейців, що їх охопила була охляла оспалість, у всіх бастардів великоміської духовости і — при поминенні його антисемітських поглядів — у жидівського літературного світа, який побачив у його постатях і в порожньому паціфізмі Толстого дальший знаменитий середник для розкладу Заходу. Не говорю тут про мистецьку силу Достоевського, але про постаті як такі, які він творив і його оточення, яке тут знайшло своє зображення. За „людське“ уходило від тепер усе, що слабе, окалічле, підгниле. Упокорені й гноблені стали „героями“, епілептики глибокими проблемами людства, однаково недоторкальними, як святі, гниючі жебраки середновіччя, або Симон Стілітес. Розуміння германського людства перекинуто до протилежного. Людським для людини заходу є герой Ахіл або Фавст у творчому змаганні; людською є сила як невтомимий Леонардо; людською є боротьба, така як її пережили Ріхард Вагнер і Фрідріх Ніцше. З московською хворобою, що чинить зі злочинців нещасних і представляє символами „людства“ змиршавілих і зігнилих, треба зробити раз на все лад. Навіть індус, на якого покликується хибно богато москалів, приймає свою судьбу як таку, що її він сам завинив, як винуватця попереднього життя. Як там не толкувати цієї науки про вандрівку душ, але вона аристократична і народилася колись із хороброго серця..

...У Достоевського можна прямо вловити руками, як його святі хотіння були в постійній боротьбі зі силами упадку. Коли він ще величає руську людину дороговказом європейського майбутнього, вже бачить він Московщину видану на поталу демонів. Він знає вже хто буде паном у грі сил: „Безробітні адвокати й нахабні жиди“: Керенський і Троцький випроковані. В 1917 р. визволилася врешті „русска людина“. Вона розпалася на дві частини. Нордійсько-московська кров занехла боротьбу, азійсько-монгольська вибухнула могутньо, прикликала китайців і пустинні народи; жиди, вірмени поперли за проводом, а калмуко-татарин Ленін став паном. Демонічність цієї крові звернулася інстинктивно проти всього, що ще з виду було прямодійним, виглядало мужньонордійським і було гейби живим закидом проти чоловіка, якого Лютроп Стоддарт слушно назвав „підчоловіком“. З любови й немочі зродився епілептичний шал, проведений політично з енергією божевільного. Смердяков панує над Московщиною..

Як завжди, може московський експеримент википіти але більшовизм як володар був як наслідок можливого тільки серед расово й душевно хворого народнього організму, який не зміг заявити за честю, а тільки за безкровною „любовю“. Хто хоче нової Німеччини, відкине від себе теж московську спокусу побіч її жидівського використання. Зворот наступив вже й тут. Наслідки викаже майбутнє. (Переклав Р.К.).

Абель Боннар

(член французької Академії)

Світ вчорашній і сьогоднішній.

(з французького)

Один з моїх читачів, молода людина, яка знає, що моя молодість вже давчо минула, написав до мене гарного й зворушливого листа. В цім листі м. і. він питає мене: який світ мені подобається більше — передвоєнний чи сучасний? Тому, що це питання видалося мені цікавим, хочу відповісти на нього. З початку я говоритиму про світ, якого він вже не міг пізнати.

Часи перед війною! Це правда, життя тоді було більш приємне ніж сьогодні. Воно було вільніше і простіше. Поверхня цієї останньої доби цивілізації була така ніжна, немов пісок на морському березі, який вабить побігати по ньому босими ногами.

Тягар гроша не пригнічував наше існування. Було так багато способів брати життя, які вже тепер не є можливі. Людина зручна і обдарована трохи артистичним чуттям могла лаявувати поміж багатством і бідністю. Вона могла рівночасно уникнути клопотів, які потягає за собою багатство, і прикритостей звязаних з бідністю. Щоправда, вона мусіла відмовитися від суєти широкого життя, але не позбавляючи себе жадної рафінованої насолоди. Мандрівки були легкі і не коштували багато. Не треба було роздумувати над ціною кожної розваги. Політика була вже досить підла, але вона ще не хвилювала і не затроювала ціле життя: ліній душі не потребували переїматися нею; це останнє уважалося певною елеганцією. Були можливі безкорисні студії і невинні забави; розгорталися як вяло години дозвілля. Молоді люди, по каварнях, після вечері горячково сперечалися про питання літератури, а коло першої години вночі, коли місто таке порожнє, що в нім майже стільки прохожих, скільки пам'ятників, вони повертали до дому рецитуючи поезії.

Париж потопав на весні в свіжій і легкій піні каштанів. Він був не лише великою столицею, але рівночасно маленьким містечком і оце мале місто було більше варте як велике, в котре воно було вплетене. Гроші були чесно зароблені і не справляли прикрих несподіванок. Вкладаючи до кишені перед виходом з дому кілька люідорів, людина мала більше реальних можливостей, аніж маючи нині при собі пачку банкнотів. Тогочасний Париж мав свою душу, це був його „esprit“. Бульвар це був немовби закритий простір, а влучні дотепи довго лунали в нім. Кілька першокласних реставрацій були блискучими репрезентантами французького смаку. В крамницях, які обслуговували світову еліту ви не знаходили того типу предметів, які пізніше названо люксусовими і які вдій-

сності є блискучою тандитою. Натомісць ви бачили там річі задумані зі смаком, виконані з досконалістю, які дають пізнати не лише талант, але і чесність виконавця. Пані з доброго товариства йшли до крамниць, щоб купувати, а не щоб, розсівшись там, продавати, як це ми бачимо сьогодні. Добре одягнена людина була майже завжди одночасно добре вихована. Існували ще люди, які нічого не робили, але одночасно вони не були непотрібними. Це були ті садівники мистецтв, які підтримували при житті певний соціальний чар.

Мені досі пригадуються вечорі повні грації і блискучих дотепів. Їх учасники зустрічалися з тим більшою приємністю, бо їх душі не були розчавлені буденними турботами. Сучасне було повне вічно-тревалим минулим. Це й було те, що складає цивілізацію. Цивілізація це є можливість жити в рамках такого легкого порядку, що його ваги майже не відчувається: як у фізичнім світі не відчуваємо тиснення повітря; це є можливість насолоджуватися в тіні високої моралі, немовби пити вино в саду, у ніг палаца; це зрештою можливість пливати в тиху погоду і бачити цілий час верхів'я мистецтва, поезії і думки, немовби гребці, які сковзають по приємній воді гірського озера і бачать в той же час верхів'я гір в їх чудовій і ніжній красі.

Захоплений своєю темою, в той час як я малюю цей, щоправда трохи поблажливий, але, мені видається, всежтаки правдивий, образ минулих часів я мало не допустився милої імпертиненції; бо я хотів додати: а ще існували тоді й жінки. Прощу вибачення в моїх читачок за невідповідний жарт. Я не сумніваюсь, що кількість дійсних жінок не зменшилася і нині. Хочу лише сказати, що тепер ці теплярні рослини мусять вирости на свіжій повітрі. Тоді їх захищали. Ніжні в своїх поглядах і усмішках. Обличча тогочасних жінок не мали того обнаженого вигляду як в сьогоденніших, що робить навіть найгарніших з них подібних до планет позбавлених атмосфери. Кохання могло розцвітати поволі: бо не треба собі уявляти, що кохання таке, як то нам змалювали в своїх драмах Расін чи Маріво, або Стендаль в своїх романах, знайдемо всюди незалежно від часу і місця. Кохання це мистецтво, таке саме як інше; коли немає більше аматорів малярства, або кухні, то зникає й чарівне мистецтво — бути щасливим чи нещасливим ізза нічого; залишилися лише кризи інстинкту; залишилися пристрасти прискореного темпа, в яких насолода без нюансів а сум без чару.

Дорогий юначе, не знаю яке вражіння лишилося у вас по прочитанню цих рядків, може бути, що образ цього недавно-минулого викличе у вас почуття жалю. Хоч ви і живете в сучасній добі, але не вистарчає жити в якійсь добі, щоби бути її сучасником. Можливо, ви думаєте, що в цім вчорашнім світі ваша душа розгорнуласяб ширше. Отже поспішаю вам сказати, що хоча той минулий світ мав на собі рештки позолоти, яка зникла сьогодні, я хочу однак щоб ви знали, що о

поміж обома тими світами я всежтаки волю нинішній.

Правда, той вчорашній світ хоронив у собі певні догідності цивілізації, але в той же час він не мав ні одної з її засад. Зрезигована людина без протесту, неначе занурювалася в тім матеріальнім світі. Вираз вигіднішого життя панував у всіх розмовах. Я далекий від того, щоби судити людей за те, що забагато думають про своє щастя; я скорше своїм сучасникам мігби закинути, що замало думали про це; але вчора люди зробили з того щастя настільки низьку ідею, що вона викликала огиду. Соціалізм користувався престіжем, який тепер цілковито стратив; це не значить, що він перестав бути загрозюю; але він не має сили спокушати. Перемога його можлива, як можливі всякі інші нещастя; але кожна людина зацікавлена в долі нашої цивілізації бачить, що триумф соціалізму — це загин людської особистости. Ці що мають на це інший погляд мають зрештою свій рай в двох кроках і нічого не перешкаджає їм поїхати до Росії і шукати власного обновлення в дійснім колективізмі...

В цім світі перед війною люди поклонялися тому, що звуть силами економіки і погоджувалися на те, що доля їх залежна від тих сил. Димарі фабрик немовби обіцяли невичерпану безнастанну продукцію. Тоді ліпше аніж тепер смакували останні витвори мистецтв; але зате будучина мистецтва видавалася більш грізнішою аніж тепер. Деградація людини, яка під покришкою голосних слів відбувалася в нас протягом цілого ХІХ століття, здавалося, осягала свого кінця. Міністри в неділю йшли відкривати пам'ятники, які не були гарні, людям, які не буди великими, бож велич, як відомо, була тим, що радикально-соціалістична партія ненавиділа найбільше. Людина абдикувала.

Сьогоднішній світ є темний, розхвилюваний, нещасливий, безформний, трагічний; але людина в ньому піднялася знову. Вона не погоджується більше з тим, щоб доля її залежала від матеріальних чинників. Видається немов найбільшій генії людства збунтувалися проти долі, яку їм уготовлювали. Серед чорних хмар бачимо певні просвітки. Серед безлічі небезпек рід людський відзискує свободу рішати про свою будучину, а це є вже так багато, що пореважає багато недогідностей. Без сумніву, це пробудження різних національних ідей, яке ми спостерігаємо, робить світ зворохобленим і жорстоким, повним трагічних небезпек. Але найважливіше — це свідомість власної окремішности, яка прокинулася і тисячами способів проявляє себе; найважливіше, що ця свідомість святкує сьогодні свою весну, най це буде з початку весною тернів. Колись, коли сьогоднішні люди вже давно лежатимуть в могилі, це буде можливо весна квітів; різноманітність рас і націй знову виявлятиметься в прийнятій спосіб. На сьогодні це вже

багато, що жадна людська група не хоче дати себе поглинути неокресленому людству; то вже багато, що кожний захотів, рятуючи себе, захвати власний спосіб, як брати життя. Це почуття настільки сильне, що ми бачимо всюди, як народи звертаються до свого давноминулого і що вони більше охоче хапаються своїх варварських часів, аніж часів свого розцвіту і слави; вони відбирають своїм столицям славні назви, щоби заступити їх назвами з доби, коли вони були цілком невідомі. Це може видаватися смішним. Але це тому, що ці народи бачили, як близькі вони були до загибелі в огидній одноманітності; тому що бажали віддалитися від неї як найдалше. Народи хочуть вдержати це, що в них було найбільше суворого і найбільше жорстоко-особистого. Треба найжуватись, щоб мати певність, бути самим собою; людство не захотіло загинути в безформності.

Дорогий юначе, ви, що запитали мене і тепер читаєте мою відповідь — зрозумійте мене добре. Я не хочу всім тим сказати, що це все робить нашу добу приемною. Колиб я дав себе вести смакові, то ніщо не подобалося би мені менше аніж те, що нас зараз оточує. Бо я понад усе люблю цивілізацію, цебто стан, в яким людина остільки піднімається над собою, що видається немовби зміненою. Я лише кажу вам, що світ, в яким ви живете, є більш твердий і менш підлий, аніж той в яким ми жили. Він отвирає перед нами різні можливості — де доля загрожує і в той же час усміхається. Поміж аспектами які нам показує, є один незалежно від усього іншого, дуже гарний: це той бунт душ, які всюди прагнуть віддати себе великим цілям. Трагедії змушують нас пізнати чого ми є варті; тому хоча більшість людей боїться їх, наймужніші серед нас знаходять в них таємничу насолоду. Це відноситься в рівній мірі до осіб і до цілих народів. Поміж націями, що стали на ноги, Франція мусить знати чи вона також хоче жити, а в тій боротьбі, що відбувається всюди, кожен знає мусить знати, що він любить понад усе і боротися за своїх богів. Навіть мистецтво, яке немов би є zagrożене в цій жорстокій добі, втрачить менше, аніж це може здаватися оскільки у підніжжя його вітварів, горяча любов кількох, заступить млявий і розлізлий культ великого числа. Фальшиві фрази роблять вже менше вражіння; все є більш оголене і більш правдиве; можливою стає знову дійсна велич. Ця небезпечна доба не дає нам жадних обіцянок, але за те вона дає можливості бути самими собою, і оскільки вона нам в чомусь іде назустріч, то не в тому що нам обіцяє, лише в тому на що нам дозволяє.

Вол-Стріт

(Машина до спекуляції)

Немов би у театрі витяглися рядами глибокі й просторі фотелі. Деякі вже зайняті. В повітрі чуємо ніжний аромат гаванських сигар. Доносяться уривки розмов у французькій, еспанській, англійській мовах. І час від часу спалахує полум'я запальнички чи сірника.

Поміж тими, що входять, бачимо елегантних жінок. Вони, ледви улаштувавшись, витягають з торбинки червоний олівець, звичним жестом пудруються, витягають свої папіросниці і, поміж двома спіралями диму, машинально розстібують свої футра і поправляють капелюхи. Ідуть і повертають льокаї, які уважно змінюють попільнички і проводять новоприбуваючих.

Атмосфера спокою і роскоші. Деж то я опинився? В якомусь клубі? Чи у знаній кравчині? Чи може в голлі якогось готелю? Може зараз попросять до чаю? Чи оркестр розпічне вальс? Або може я почую якогось конференсьє світової слави? Чи не доноситься через відчинені вікна галас з Єлисейських Піль, бурмотіння бадьорого весняного Парижа?

Саля поволі наповняється.

І ось вікна зачиняють, льокаї затагають занавіски. На електричному годиннику бе друга година: сигнал до вистави. Запановує мовчанка. На стіні, яка знаходиться проти публіки, бачимо чорну дошку, поліровану і блискучу немов озеро, яку цілу раптом заливає жмут світла. Цілий каскад назв, буря чисел затоплює цілу поверхню. Назви і числа і щераз назви і числа. Анаконда, Америка Кау, Американська сталь, Канедіян Паціфік, Ді Пон де Немур... а коло них курси, цілі низки курсів, які піднімаються, або падають: курси Вол-Стріту.

Друга година це значить десята година в Нью-Йорку, година, коли, після удару гонгу на горішній трибуні, розпочинається сеанс на найбільш горячковій біржі світа. Година, коли приходить в рух величезна спекулятивна машина з Вол-Стріту. І в цілім світі тисячі-тисячі людей подібних до тих, що оточують мене в цій банківій салі на Єлисейських полях, чигають і тремтять нетерпляче, очікуючи на курси. Таких є тисячі на чердаках пароплавів, по нечисленних бюрах розсіяних в Сполучених Державах, у великих готелях, в пультмановських возах поспішних потягів, що стремлять до кордонів Мексика, вздовж берегів Каліфорнії, по порожніх степах далекої канадської півночі. Таких самих є тисячі в Бомбаю, Мельбурні, Шангаю, Гамбурзі, Буенос-Айресі, Стокгольмі. Всі вони очікують, щоби перечитати, чи почути, тенденцію цінностей, накази Вол-Стріту. Нью-Йорк точка приділу континентів, Вол-Стріт почварний магнет, що притягає погляди і бажання зем-

ної кулі. Згідно з добрим чи злим настроєнням більшість бірж інших країн регулює свій настрій, марнує сталість або слабкість курсів. Від цього великого ярмарку гри дістає свій імпульс таємниче колесо фортуни.

Вальс чисел на чорній таблиці продовжується. Курси акцій хемічних продуктів, металургії, копалень міді — йдуть до гори. Канедіян Паціфік стоїть на півточки вище як напередодні. Ячую як моя сусідка, зовсім молода жінка, шепоче до урядовця: „Прошу купити три тисячі Американ Телефон“. Вона подає цю астрономічну цифру тим самим спокійним і байдужим тоном, немов би казала: „Прошу мені дати пів фунта тісточок“. І струшує попіл з папіроса.

Протягом шости хвилин наказ переданий і виконаний на Вол-Стріті і клієнт одержує квіт продажі чи купівлі. Далеко менше часу потрібно для того, щоб наказ переданий в Парижа до Нью-Йорку, найскладніший наказ, аніж перевести найменшу операцію тут, в самому Парижі, де ви є на місці на біржі, в десяти метрах віддалення від урядовця, який тримає в руках ваші акції.

З галерії, куди пускають глядачів Сток-Ексченж, ви бачите немов би великий казан під шклом, в якому киплять і переливаються хвилі грошей. Сток-Ексченж — це найбільш удосконалена фабрика спекуляції.

Зі своїми підземними ходами, що нагадують нори кротиці, через які переходить більш як тридцять кілометрів рур пневматиків, з цілим рядом кабін, пяти рядами контор, 650 телефонними келіями, телеграфічними апаратами, голосниками, електричними таблицями для оголошень, дзвінками, зі своїм — продовж одного лише сеансу — мільоном телефонічних сполучень з хвилями людей, які верещать і гестикують, припливають і відпливають, ця потвора продовж пяти годин без перерви зі страшним вереском, меле гроші. Підлога вкрита цілим килимом різнокольорових папірців, в повітрі літають паперові серпентини, вкриті цифрами. Казкові суми грошей переходять з рук до рук. Всі розрахунки ведуться виключно в сотнях одиниць і вище. Трансакції йдуть в тисячах акцій тої самої вартости. Купівля, або продаж десяти тисяч Американ-Табакко, дванадцяти тисяч Отіс-Елвейтор, двадцяти пяти тисяч Балдвін-Льокомотів, сорока тисяч Інтернешел-Нікель триває пів хвилини — все в одній трансакції. Підчас одного сеансу переходять тут вісім, десять, дванадцять до шістнадцяти з половиною мільонів вартостевих паперів, отже більше аніж в Парижі в нормальний час продовж одного тижня, рахуючи як паркет так і куліси. Тут натомість Сток-Ексченж відповідає лише нашій офіційній біржі. Щоб мати повну уяву про розміри нью-йоркських операцій, треба врахувати трансакції, які переводяться в так зв. Коурт-Маркет, який можна порівняти з нашою кулісою.

Серед того величезного хвилювання, під тим потоком

замовлень і криків, посеред цього людського моря, цього безперервного припливу і відпливу капіталів, лише реєстраційний апарат так зв. „тікер“, спокійно виконує свою працю. Він пережовує цифри:

5.000 Аллайд Кемінал, 151⁷/₈

3.500 Кока-Коля, 107¹/₈

6.000 Юніон Пацифік, 128,

— він нотує кожну трансакцію, і записує всі курси кожної вартості в міру перевищених трансакцій. Безмежна кількість прийомників, з якими він електрично злучений, передають в ту ж секунду ці курси через цілий простір Злучених Держав; поза межі американського континенту, до банків, агенцій, бюр. Він точно інформує про всі рухи на біржі, викликає масу замовлень і продажів, і притягає увагу всіх спекулянтів. Зі свого бюра в Сакраменто, з помешкання в Гальвітоні, зі своєї кабіни десь серед океану, з віддалення тисяч кілометрів від Вол-Стріт, кожний може слідкувати за химерною долею свого майна і протягом одної хвилини, передати свої розпорядження до Нью-Йорку, може все точно довідатися про свою виграну чи втрату. Лише у великі дні особливого хвилювання, коли розпорядження сипляться як град, навіть сама машина не може втримати ритму і задиханий тікер, нотує переведені трансакції з запізненням на пів а то й на цілу годину.

На другий день по закінченню війни на місце колишніх фінансових гігантів Гарріманів, Гудів, Морганів, Рокфелерів увірвалися на Вол-Стріт нові люди, які захопили біржу і віддалися там небувалій вакханалії. Це були, в більшості, незнані нікому особи, які прийшли невідомо звідки, може без обличчя і без знайомств. Вони цілком недавно з'явилися у Нью-Йорку, ці дрібні торговці зерном, ковалі з провінції, шофери, маленькі торговельні служачі. Поміж ними було багато людей з Заходу, людей брутальних, терпких, без скрупулів. Вся ця банда почала спекулювати так як ще ніде ніхто не спекулював. Це були брати Фішери — ціле плем'я, бо їх було аж сімох; далі Джесс Нівермар, Артур Коттен, Франк Блісе, Джозеф Гігінс, Міхаель Мігов і багато інших, таких як Вільям Дюран, колишній французький наколесник-змагун, дезертир, який на протязі одного 1928 року перевів операцій більше як 11 мільонів вартостевих паперів, які репрезентували капітал в розмірі одного мільярда і 250 мільонів доларів. Або такий Джон Кескоб, передтим стенографіст, який своїми величезними маніпуляціями з акціями Джeneral Моторс, здобув собі славу фабриканта мільонерів серіями. Вони всі грали на „госу“ і захоплювали позиції, які своїми розмірами перевищували найбільш сміливі біржеві спекуляції мільярдерів, і сповняли жахом найбільш досвідчених з поміж фінансових корсарів.

Добробут Сполучених Держав уявлявся всім непохитним. Гроші пили з усіх закутин світу до Нью-Йорку. Біржа піднімалась завжди. Як живе срібло в своїй рурді, піднімались її

2836 вартостевих паперів. Не рахуючи облігацій як рівнознач, які продавалися в Коурт Маркет, вартість акції, що продавали в самім Сток-Екскенж осягала вже на початку 1928 року 1250 мільярдів, а з кінцем тогож року піднялась до 1650 мільярдів. Іншими словами приріст становив 400 мільярдів протягом менш як одного року і продовжував зростати далі, осягаючи в осени 1929 року просто гімалайської височини, около 2.000 мільярдів.

Цілий світ як загіпнотизований цим бурхливим зростом, вдивлявся в цей золотоносний потік, який здавалось ніколи не висохне.

Американський золотий запас замість 1.290 мільйонів доларів в році 1913, осягав у 1920 році вже 2.451 мільйонів, в році 1924 — 4.090 міль., а в 1926 р. становив 44% світового запасу осягнувши своєї рекордової цифри у 5.015 мільйонів доларів. Щодня приходили нові запаси золота і складались в льохах державної скарбниці, за її сталевими дверима, що важили 20 тон, під підлогою Екскенж Плес. Судячи по тій послідовности з якою прибувало золото, можна було думати, що Нью-Йорк швидко матиме під ногами доірогодінний метал цілого світу.

Крісло на Вол-Стріт продавалось за 12 і пів мільйонів франків і більше. Біржева спекуляція потребувала протягом 24 годин більш як 15 мільярдів франків. Гроші позичалися тутже готівкою для спекуляції на 10, 12 і 20 відсотків. Що ранку відкривалися нові віконця, творилися нові фінансові підприємства. Демон гри, горячка спекуляції охопила всі суспільні верстви. Поліційний агент, стенотипістка, хлопець від ліфту — всі грали. Хлопці для посилок, куховарки мали тоді в банках позиції до сто тисяч доларів (два і пів мільйона франків). А біжучі рахунки в банках все зростали.

Нью-Йорк став головним осередком фінансових можливостей. Він вже не міг використати свого кредиту, і зупинити розмноження банків. Він був змушений стерилізувати золото в найбільш можливій мірі. Американські банкирі вже уявляли собі в своїх мріях гегемонію долярового кредиту.

Подумайте, що протягом самого 1929 року, функціонування Вол-Стріт коштувало около 160 мільйонів доларів. Ось скільки витрачала спекуляція на саме утримання спекуляційної машини.

І ось раптом одного жовтня 1929 року все це розсипалось як хатка з карт. Майже що ранку в смертельній мовчанці з гори трибуни Стек-Екскенж звучали три віщі удари молотка, які означали, що ще один банк вмер, що ще одного члена біржі не стало. Це було попередження для фінансових авантюристів, memento mori для спекуляції.

Світляні цифри на гарних таблицях продовжували свій головокружний танок, але тепер що хвилини вони нотували упадок вартости акції. І на вулиці право-і ліворуч від біржі

можна було бачити стрункі ряди вчорашніх мільйонерів в жакетах і циліндрах, які просили: „Прошу купити в мене яблуко“. Фабриковані передтим масово, вони тепер также масово йшли на жєбри.

В бурхливому Вол-Стріті, яку так багато людей уважали обраним місцем нової цивілізації, і яка в дійсності була лише тою точкою земної кулі де найліпше можна було спостерігати хаос нашої доби, почварна машина до спекуляції заламалася.

(З французького переклав І-ий)

Дж. Донцов

Бунт філістрів

(про „етику“)

Один кореспондент писав в 1910 р. до графа Льва Толстого:

„Ні, Лев Николаевич, ніяк не можу погодитися з вами, що людські відносини направляться самою любов'ю... Перед самою вашою смертю говорю вам, що світ захлиснеться в крові. Жалую, що ви не дочекаєтеся того часу, щоби наочно переконатися в своїй помилці“¹⁾

Автор листа помилився. Хочби навіть Л. Толстой дочекався війни і революції, — напевно не визнає свої помилки: не він, а світ в його очах — не мавби рації по 1914 році так само як перед тим. Скількиж то толстовців діждалися часів, коли „світ захлиснувся в крові“, але чи багато з них змінило свою рецепту спасіння людскости?

Такими толстовцями повне було благословенне XIX століття. Тоді, перед потопом, байкою здавалися „ненормальні“ часи. Річард III-й, Карло Мор, Макбет, Коріолан, Торквемада, Равалек, релігійні війни, Шільйонські замки, „темне Середньовіччя“ з тортурами, й кострищами — існувало лише в книжках. Ті постаті — це були плятонові „тіні“, яких ніколи не побачити живими, з мяса і крові, в життю, хіба на сцені. Хто не дихав млавим повітрям того століття, не зрозуміє його, ані толстовців. Всякі ексцеси, ненависти, насильства — як панцирі мандрівних лицарів — спочивали в музеях. Шекспірівські постаті — теж. Леді Макбет наніщоб не здалася всі її клопоти з чоловіком — бо справи престолонаслідства рішались в культурнім XIX-м віці особливими законами або прагматичною санкцією. Сліди релігійних війн, коли й лишилися, то хіба в формі невинного „душехвательства“. На вулицях не збиралися столковиська, щоби виявити „гнів народу“: саме начальство збирало цей нарід — у виборчі льокалі або до парламенту, щоби міг висловити своє довіря або недовіря урядові. В найсвобіднішій країні, у Франції — химерна дама демократія могла двічі

¹⁾ П. И. Бирюков, Біографія Л. Н. Толстого, Гос. Изд-во, 1923 р.

до року змінити своїх фаворитів. А коли вже конче треба було народові вийти на вулицю, то й на це позволяв толерантний ХІХ й вік: треба було лиш заявити про це в префектурі, в приписаний законом час, перейти приписаними вулицями, прокричати програмове — „геть!“ і „хай живе!“ і скінчити приписовою гальбою пива в шинку. І навіть пророкам і бурителям світа — нічого не ставалося в прекраснім ХІХ-м віці: його орлеанські дівиді — робилися суфражетками, а Лютри й Цвінглі могли — аж поки не захрипли — стрясати повітря Гайд-парку, навчаючи недільну юрбу своєї правди, під ласкавим оком поліції. Це був вік, коли навіть анархісти — як князь Крапоткін — проповідували ідею солідарности в звірячому і людському світі, а „будителі“ поневоленних націй — як Костомаров — ідею федерації з своїми панами і володарями.

Де серед цієї ідилії було місце для неетичного макьявельства або для Сореля з його міркуваннями про „violence“? Філістри тоді диктували життєву філософію, горді, що знайшли життєвий еліксир, спільну для всіх етику і правила поштування, батальон параграфів, до яких — в сумнівних випадках рідких непорозумінь — можна було з успіхом удатися...

І нагло ідилія щезла. Прийшов землетрус, заповіджений кореспондентом Толстого. Всі сили пекла зірвалися з ланцюгів мов скажені пси. Річарди й Карли Мори, Макбети й Нерони, Цезарі й Брути зійшли з сцени на сальо. Спершу в їх заяву ніхто не хотів вірити. Навіть німці з своїм „фурором тевтонським“. Скільки то разів то один, то другий канцлер Німеччини, вичерпаної війною з цілим світом, звертався до коаліції з пропозицією миру — „в нічию“, і завжди — стрічав зимний погляд калмуцьких очей Клемансо або британського Катона, який прагнув стерти з поверхні землі німецьку Картагену, а не пактувати з нею... Навіть німці не розуміли тоді приходу „нових часів“: вірили, що переможцям іде не про їх екстермінацію, а про привернення в цілій силі й красі, нарушених Вільгельмом засад „правди і справедливости“. І прийшли демократи й соціялісти, післали злочинця до Дорну, відсвяткували свій шабаш у Ваймарі, і заходилися пактувати з переможними носіями ідеї правди і справедливости, заступленої генералом Манженом і сенегальцями.

Через Роксолянню наддніпрянську теж перелетіли вершини Апокаліпси. Але в ній було ще більше філістрів. Що світ „збожеволів“ — це їх мало зворушувало, це було непорозуміння. Їх віра в загальнолюдську етику не захиталася. „Людство по природі є одно. Нема двох людств... Тому й етика... може бути у людей тільки одна“. А коли так, то — „як законами фізики кожна людина користується залежно від усвідомлення (собі) їх, так і законами етики“.²⁾ Треба лиш усвідомити генерала Манджена з його сенегальцями або Сталіна з його китайцями, що вони грішать проти законів спільної

²⁾ Гр. Н а ш, Визволення всіх трудящих, Прага 1923.

всім людям етики, — і вакханалія скінчиться. Не з власної волі удаються люди до насильства, а з непорозуміння. А коли факти свідчать про що інше, тим гірше для фактів.

„Співжиття людей і цілих народів мусить... регулюватися загальною етикою. Етичні кодекси формулювали всі великі моралісти світа. Правда, що деякі з них мали на думці лише громадян свого племені, а відносно інших „варварів“ чи „джаврів“ радили приміняти засади „національного“ чи конфесійного егоїзму. Але нема ніякого сумніву, що нині (в часи гітлеризму, мусолінізму і пробудження Ісламу! Д.Д.) це вже пройдений шлях, до якого нема вороття і що навіть у сферу міжнародніх відносин... вкочуються нові етичні норми, загальнолюдські“³). — мабуть з розпадом Ліги Народів, або з приступленням до неї — Со-вітів... Але для філістрів світ фактів не існує (ставляє для їх розуму і волі — затяжкі вимоги), існують власні менше або більше солодкі фантазії. Чи ж не проголосив соціалістичний інтернаціонал ще в 1863 році: — „прості закони моралі й права, що повинні нормувати відносини між приватними людьми, належить піднести до значіння законів у відносинах між народами“? Політики, для яких всесвіт кінчився останньою хатою рідного села, — не сумнівалися, що „етику“, яка регулює відносини двох кумів межи собою — легко примінити й до відносин міжнародніх. А тоді — всі Ричарди знов з життя сховаються на полиці, а „великі моралісти“, знова віддадуться своїм солодким мріям про світ без „варварів“, без „егоїзму“ і — без прикрого мусу боротися з ними.

Це була філософія проповідників перед акулами. З нею підходили вони до оцінки всього, що довкола них діялося. Кому-нізм прийшов на їх думку, не для екстермінації чужого народу (як Клемансо над Рен), лише — для здійснення загально-людського „етичного кодексу“. Цеж були соціалісти, а „кожний соціаліст це людина високо-моральна, така, що любить людей і працює для їх щастя“⁴). Треба було тільки пристосуватися до нового етичного кодексу і самим проти нього не виступати; колиж інші з тим кодексом в руках ставляли вас під стінку, то не було це насильство, яке відпирається насильством, лише фальшиве толкування кодексу. Помочи несвідомим, відцифрувати слова „отців церкви“ соціалістичної, ось було завдання політика.

Другий Інтернаціонал — теж не провадив політики егоїзму і насильства (в очах філістрів); теж прагнув щастя всіх людей і народів. А що часом ділив їх на овець, гідних спеціальної оборони й приязних маніфестацій (напр. жидів), — і козлищ, яких уважали за неіснуючих, — це гумору філістрів не псувало: переконані, що боряться за „щастя всіх людей“ виступали вони в обороні ізраелітської буржуазії або

³) К. Пушкар. „Націоналізм“, критика фраз, Львів 1933.

⁴) Гром. Голос, 2. IX. 1933.

„загроженого“ совітського „Союзу“. За цю політику, до якої їх, як членів Інтернаціоналу запрягли, не бачили наївної моралісти, ні егоїстичної політики упривілейованих народів, ні плазунства перед сильними. Їх жеж вчили, що політика „національного чи конфесійного егоїзму“ — був „давно пройдений шлях“; що ним не ішли ні Бауери, ні Блюми, ні Чернови — бо вони соціялісти, а „кожний соціяліст — людина високоморальна“. Третьою богинею на Олімпі — „поступу“ і „вселюдської моралі“ була богиня демократії. „Демократія є природна союзниця плебейських народів, що боряться за своє визволення, це малаби знати і не забувати молоді поневолені народів“ замість захоплюватися фашизмом⁵⁾. Чи високоморальний ментор мав перед очима приклад російської демократії 1905—1917 років з Мілюковими і Керенськими? Чи може чеської, перед якою Соціалдемократ Мазепи і Феденка все висловлюється з чисто дворацькою пошаною (чи не за політику на Закарпаттю?) — не знати. Філістри не переконуються фактами. „Людство є одне, тому й етика у всіх людей може бути тільки одна“, тим більше у демократів. А коли одні демократи поведуться з другими, як „зоологічні націоналісти“, — то це значить лиш, що вони не досить добре зрозуміли приписи тої етики. Розтолкувати їм її — і все напавиться, бо одна високоморальна людина завжди зрозуміє таку ж другу.

Як зрозуміє нас і міжнародне жидівство, яке старалися ми переконати, що забитий на бульварі Сен-Мішель — ніколи не хотів зробити кривди убійникові, та що в кожному разі сенські присяглі при засуді жертви повинні прийняти під увагу — лагодячі обставини. Бо ми — проти спільного „етичного кодексу“ ніколи не виступали.

Ні громи, ні блискавки душі філістра не змінили. Світ егоїстичний, захлапаний, жорстокий світ, що зродився по війні, з облудною фразою на устах, мов з маскою на лиці — для Халявських не існував. Страшно було їм зрозуміти страшну правду, бо накладала страшні обов'язки. Сидючи віч-на-віч при столику з картами з шулером, замість пустити йому пляшкою в голову, — удавали, що вірять, нібито він лише з недогляду порушив правила гри і старалися витолкувати їх: як він повинен поступати, щоби не зломити норми „етичного кодексу“, і для нього ж обов'язуючого: — „таж засади демократії... таж наука соціалізму... таж норми моралі, які вкочуються навіть в міжнародні відносини... вимагають, щоб ви не мали в руках двох асів пік! Ми вам то зараз розтолкуємо!“

Типовою, репрезентативною постаттю для цього роду філістрів став один соціалістичний Марко Проклятий, який свої старання прищепити акулам норми „загальнолюдської етики“ — довів до вершку досконалості і сервілізму. „В 1920 році, маючи перед собою головним чином програміві декларації і

⁵⁾ О. І. Боцьковський в Соціалдемократі, XV, Подебради.

Компартії, він поїхав з вигнання до дому, „готовий широко віддати всі свої сили праці і боротьбі за здійснення тих декларацій“. (Характеристично для філістрів: вони ніколи не дивляться на факти, лише на програмові декларації.) Поїхав — і побачив (що й перед тим міг знати), що — практика „високоморальних людей“ дуже відбігає від їх теорії. Для нормальної людини, особливо для людини „зараженої“ антиетичним макьявельством, був би вихід — назвати річ своїм іменем і — стати вовком супроти вовків... Але він не повірив у лиху волю („кождий соціяліст — високоморальна людина“), в політику національно-класового егоїзму. Правда є суперечності між практикою і теорією, але чи ж їх не можна вияснити „між товаришами“... Хто ж має вияснити? Очевидно ті, які взяли собі монополію на інтпретацію „отців церкви“. Тому як до товаришів звертається до них Марко Проклятий, товчеться по всіх інстанціях і просить „довести до відома центру, що я хотів би знати від нього авторитетної відповіді на всі мої запити“.⁶⁾ Не жадає навіть, а — скромно: „хотів-би“.

Так передвоєнний дядько, вибитий ісправником, шукав „авторитетної відповіді“ від губернатора, а — в випадку найбільшої цивільної відваги — від самого царя. Посилаючи до нього „ходаків“... Бо цар же ж любить своїх підданих і працює для їх щастя, як тепер — соціалізм, що „любить всіх людей і працює для їх щастя“...

І цєї психіки філістрам з голови не вибити. Є і повинна бути загальнолюдська етика, загальнолюдські норми моралі, а „їх носителем є в першій мірі соціалізм (покищо в своїй чистій теоретичній формі, не конкретний соціалізм Дашинського, Сталіна, Мекдональда)⁷⁾; іншими словами — носіїв тої загальнолюдської етики нема, вони є лише в фантазії нашої („чистий теоретичний форми“), але тим не менше маємо постулати не так, як кажуть обсервація життя і безбожні макьявельські засади, а так нібито видумана нами зі страху етика дійсно існувала: переконувати заблудших прийняти цю етику. Бо „як законами фізики кожна людина користується залежно від усвідомлення (собі) їх, так і законами етики“.

Ніщо з рівноваги філістрів не виводить, окрім одної річі. А саме, коли запропонувати їм витягти для себе логічні висновки з фактичного устрою світа і відповідно до того достроїти свою етику. Тоді моралісти попадають в скаженину. Тоді починається бунт філістрів в обороні їх найсвятішого добра — душевного спокою. Жертвою цєї скаженини впав і наш журнал. Напад ведеться концетровано, однозгідно і тими самими плиткими аргументами, при чім їх взаємно собі випожичують: клерикали у радикалів і навпаки, комуністи у Ліпінського, соціалісти у консерватистів і навпаки. Що доводить, що

⁶⁾ Діло, 14. XI. 1925, Лист В. В. Винниченка, м. і. в вересні 1933 р. він знов звертається з подібною суплікою до компартії.

⁷⁾ К. Пушкар, „Націоналізм“.

філістерство не є ознакою якоїсь партії чи групи, лише є спільне добро, спільна „національна святош“ цілої народньої „верхівки“. Радикали (відомо — найінтелігентніша партія серед усіх) просто кажуть, що пропагована Вістником громадська етика, дозволяє чинити з огляду „на інтерес справи“ „звичайні кримінальні провини“; дозволяє — „обікрасти багатого співгромадянина“, „зловживати громадським добром“ і т. п.⁸⁾ Якби то ще йшло про крадіж мандату в чужої партії, алеж про обкрадення багатого громадянина... В тім менше більше дусі пишуть й інші. Навіть комуністи. В однім з останніх чисел Більшовик України (1934, ч. 1) закидає Вістника, що той пропагує „відмову від усяких моральних і етичних норм“, ідеал „вільної людини“, „творчого насильства“ і т. п. В органі Чека — пікантний закид... Але там бодай відразу видно джерело „морального обурення“, бо (пише Більшовик) та наша антиетична пропаганда „в перекладі на мову політики“ означає „інтервенцію“, бо Вістник „поспішає поширити серед своїх попиначів-дворушників, що затесалися в наші ряди, відповідні „теорії“ та „ідеології“, службова роля яких дуже ясна“ — викликати антиросійський фермент. Причини обурення Більшовика ясні, бо „від Донцова переняли свою „фільософську аргументацію“ хвильовизм і Вапліте. Від Донцова походить ота війна проти „українського провансальства“ (несподіваними оборонцями якого показуються більшевики! Д.Д.), бо „як і Донцов, хвильовісти отому „провансальству“ протиставлять войовничий націоналізм фашистівського гатунку“... Від Донцова орієнтація на „психологічну Європу“, як протиставлення „большевицькій Москві“, від нього-ж і інші „дворушники“ — Річицький, Досвітній і Яловий, і навіть Вишня. Отже, причина морального обурення большевизму ясна. Але звідки у, здавалося б, противників большевизму, ці напади за пропаганду „подвійної моралі“ — приватної і громадської? Відповідь на це змушує нас відповісти, в рамках журнальної статі, на три питання: перше, чи дійсно — як деклямував соціалістичний Інтернаціонал в 1863 році — „проті закони моралі й права, що повинні нормувати відносини між приватними людьми“ можна „піднести до значіння законів у відносинах міжнародніх“; друге, колиб це навіть було можливе — чи булоб хосенне для громадського життя; третє — де причина мораліноманії наших філістрів і яка її правдива соціальна суть.

До першого: Мораліністи твердять, що лише деякі з моральних кодексів „мали на думці лише громадян свого племені, а відносно інших „варварів“ чи „джаврів“ радили приміняти засади національного чи конфесійного егоїзму“... Явна нісенітниця. Якраз навпаки, лише деякі з тих кодексів промовляли до всіх, а решта — власне виріжнялася національною, конфесійною, ба навіть класовою чи груповою виключ-

⁸⁾ К. Пушкар, „Націоналізм“, стр. 128.

ністю. Лише побіжним оком вистане кинути моралістам на те що довкола діється, щоби побачити це. От перед вами їх приятель соціаліст Леон Блюм. Скільки гарних етичних фраз злетіло з уст цього високоморального апостола („кожний соціаліст — пише Гром. Голос — це людина високоморальна“!), скільки блискавок проти фашистів, проти „крівавих пісн“ Гітлера і пр! Але той самий високоморальний соціаліст був тим, який дістав напад шалу, коли по лютневих подіях уступив Даляде, не бажаючи затопити Париж в крові. Бо якраз це саме радив йому зробити високоморальний соціаліст Льова Блюм, приятель і товариш наших високоморальних радикалів і соціалістів, ворогів „зоологічного націоналізму“! Цей Льова Блюм заявив таке: „Колиб тоді (в лютім — Д.Д.) соціалісти були при владі, то здолалиби ставити чоло реакції. Людська кров є святою річю, але колиб було треба, соціалісти не завагалисяби згнести розрухи силою в обороні республіканських свобод“⁹⁾ — цебто в обороні Ставіських, масонерії, скорумпованих радикально-соціалістичних політиків і цілої банди, яка жирувала на народніх ошадностях... Але це неважно. Важно те, що високоморальні соціалісти уважають, що „кров є святою річю“ — але коли йде про інтереси їх групи, готові її пролити скільки треба... Високоморальні соціалісти як і наші радикали — проти застосування „грубого насильства“ (на це спосібні лише „гітлерівські кати“), але — в інтересах своєї кліки („в обороні республіканських свобод“) — готові з приємністю і кожної хвилини... Для високоморальних соціалістів „варварами“ і „джаврами“ є ціле чесно думаюче населення Парижа, якому урвався терпець і яке вийшло на вулицю з криком — „геть злодіїв!“ Те, защо посилають до пекла гітлерівців і фашистів, те саме — в інтересах своєї кліки — готов робити Льова Блюм. Чи виглядає він на „великого мораліста“ з кодексом „загальнолюдської моралі“ в руці?

Візьміть інших соціалістів, напр. австрійських з Бауером та їх пресою. Всі вони завзяті противники диктатури, але — диктатури зправа, диктатури фашистівської. Але всі — сторонники диктатури зліва, своєї власної. Чи це теж має бути доказ існування одної загальнолюдської етики в громадським життю? Чи може Айнштайн, який, доти пацифіст і германofil нагло (з приходом Гітлера), обернувся в германофоба і сторонника хрестового походу проти Німеччини, через що взяла його на глум ціла французька й англійська преса? Чи це теж доказ, що кодекси „загальнолюдської моралі“, які все мають на устах ці дурисвіти, не є лише прикришка для їх егоїстичних, групових, класових чи етнічних інтересів?

Або ота демократія. Вімя демократичних гасел — протестує нар. жидівська демократія в Європі — щоби більшість накидала свої права меншості. В Палестині — та сама демо-

⁹⁾ Хвіля 22 травня 6. р.

кратія, в ім'я тих самих демократичних гасел жадає, щоби меншість накидала свої права автохтонній більшості. В кожному випадку — жадається того, що даній групі вигідно, що не заважає нашим моралістам твердити, що часи національного і конфесійного егоїзму безповоротно минули, що норми загальнолюдської етики побідно „вкочуються“ навіть у сферу міжнародних відносин...

Раз моральним є рівноправність, раз — панування над більшістю; раз — демократія, раз — диктатура; раз — пацифізм, раз — мілітаризм; раз — насильство заборонене, а кров — „свята річ“; раз — кров є вода, а насильство річ добра... Треба бути дійсно не аби яким лицеміром, щоби серед цих жонглерів побачити „високоморальних“ чемпіонів нової вселюдської моралі. Треба бути сліпим від уродження, щоби серед таких відносин — заколисувати себе оманами нової ери альтруїзму і мира.

І головню хто це робить? Хто обурюється на нас за „аморальність“, за проповідь неетичности в громадським життю? Ті, які в поборюванню немилих собі груп і осібників не зупиняються перед наклепами, перед інтригами, денунціяціями. Коли вони читають в Макиавеля, що „там де треба міркувати над спасінням рідного краю, там нема що уважати на справедливість чи несправедливість, гуманність, чи жорстокість“ — філістри мліють з святого обурення. Але там де ходить не про „спасіння рідного краю“, а про спасіння рідного мандату чи директорської посади — там вони розуміють макиавелізм. Очевидно, це річ смаку. Очевидно теж, що ця їх мораліна ніколи не справить людскості таких нещасть, які їй справили великі „макиавелістичні“ постаті історії, але ще певніше — що ніщо з того, чим може гордитися людскість — теж не було ділом тих філістрів і не буде. Вони з своїми чеснотами — взагалі поза історією, глина в руках інших.

Друге питання — чи подвійна етика, осібна в приватнім життю, осібна в громадським — була шкідлива для того колективу, що її приміняв? Перекиньте перші ліпші сторінки історії... От Франція, яка сотки літ прямувала до одного супроти свого східного сусіда: тримати його в стані вічної анархії, підтримувати елекційну монархію, яка, як і так звані „німецькі свободи“, що ніколи не давали Німеччині змоги сконсолідуватися, робили з останньої терен безнастанної інтервенції чужинців (політика пізніше сплягівана Катериною II-ою)¹⁰. З точки погляду етики приватної — може це було гідне осуду. Але інакше з точки погляду вічних інтересів Франції: бо Німеччина, зєднана і скріплена не в 1871 році, а сто чи двісті літ скорше (що без тої політики Франції легко наступилоби) — це значилоби може скреслення Франції з числа незалежних народів Європи... Або насильницька

¹⁰ Гл. про це прекрасну студію — Jacques Bainville, *Histoire de deux peuples*, Paris.

смерть Рози Люксембург і Лібкнехта, гідна всякого осуду з точки погляду приватної моралі. Але колиб обидвоє вожди комунізму лишилися живими, щоби кермувати німецькою революцією, — це коштувало би Німеччину соток тисяч невинних жертв і моря крові. Де були би тоді, і щоб робили наші моралісти? В одній своїй книзі „невозвращенец“ Бесідовський оповідає, як „в 1919 році в Астрахані психопатка на половім тлі Євгенія Бош приказала розстріляти й втопити кілька тисяч робітників, які почали страйк“ (її захопили в полон, але випустили наші моралісти в 1917 р.) і наводить слова Радека — що „німецька буржуазія вибрала найболісніше для революції місце удару, забивши Лібкнехта. Вона позбавила німецьку революцію природного вождя. Хто знає, чи стала-ся би в Росії жовтнева революція, колиб в лютім 1917 року якийсь „юнкер“ або офіцер забив Леніна на балконі вілли Кшесінської“... Який вихід був би, корисніший (і навіть етичніший) — той, який дійсно стався (17 літ більшовицької влади), чи той якого боявся Радек, недоцінюючи кількість моралінових філістрів серед буржуазії?

Перед нами геніяльна постать кардинала Рішеле, якого значіння для Франції може перевищало значіння Бісмарка для Німеччини і Кавура для Італії. В інтересах Франції, католицької Франції, треба було — виступити проти католицької Австрії і — папи. І ось — війська папи були розбиті армією, яка складалася напів з протестантів, а якою провадив французький кардинал. Етично? Неетично? Для Франції це було безперечно корисне. Цей самий кардинал, основоположник французької величі й переваги на континенті — здусив анархію шляхти в середині і скріпив державу (яка тоді ідентифікувалася з королівською владою), не перебираючи в засобах: найвидніші представники анархічної шляхти, як Шале, Орнано і Монморансі — були страчені або забиті. Колиб він застосовував супроти тої шляхти норми приватної моралі — Монморансі і інші жили би, але чи жила би Франція — велике питання. Коли кардинал лежав на смертному одрі, його спиталися — чи він прощає своїм ворогам. Кардинал відповів: „я не мав особистих ворогів, мої вороги були вороги Франції“. Геніяльна відповідь князя церкви, якої глибокий сенс такий: моральні обов'язки державного мужа інакші ніж моральні обов'язки приватної людини, інакші й санкції за порушення приписів етики тут і там. Він служив великій ідеї і від цієї служби, як би страшна вона не була, не дав себе відвести ні залякуванням (на його життя важили многі), ані слабій людській думці, ні почуттю милосердя. Він стояв не нижче — з усіма своїми „злочинами“, а вище приватної моралі філістрів. В блискучу, дійсно королівську формулу уйняв ділеми приватної і громадської моралі пан і володар кардинала — недоцінений історією Людовік XIII. Коли цілий двір, ціла аристократія, всі жінки — вступилися за блискучим, молодим, ам-

бітним і милим Монморансі, людиною яка стояла при дворі безпосередньо за князями крови, — щоби король помилував конспіраторів проти держави, Людовік XIII відповів: „я не бувби король, колиб мною володіли почування приватної людини“...

Фіхте в коментарі до Макаявеля каже, що володар не сміє свою помилку і шкоду заподіяну через те своєму народові виправдувати, що він „вірив в людськість, у вірність і в чесність“ інших. „Так може говорити приватна людина; коли вона себе тим згубить, то згубить: але володар не може так сказати, бо він не лише себе губить. В своїх приватних справах хай собі, коли хоче, вірить в людськість, бо коли заведеться, то сам понесе шкоду. Але хай не наражає на небезпеку націю, бо не слушно, щоби вона, а з нею може й інші народи, а з ними може і найшляхетніші скарби, здобуті людськістю в тисячлітнім змаганні, стягнуто в болото на те лише, щоби про нього можна було сказати, що був високої думки про людину. Лише в своїм приватнім життю володар зв'язаний загальними приписами моралі, як і найменший з його підданих, у відношенні до свого мирного населення зв'язаний він законом і правом... але в своїм відношенні до інших держав не може бути ні закону, ні права, окрім права сильнішого“... Тут ділає „вищий етичний порядок, над заповідями індивідуальної моралі“¹¹⁾

Клясичним прикладом, до чого допроводжує „моральний“ підхід до суспільних справ, є Наполеон III. в його спорі з бісмарківською Німеччиною. Цісар французів прагнув (в той час) утримати в Європі лише „моральну супрематію“ Франції і не думав, що для того треба йому буде вести війну. А що Німеччина думатиме про війну, він — морально настроєний — і в гадці не мав. Тимчасом бісмарківська Німеччина думала не про моральну, а про політичну супрематію Прусії в Німеччині; добитися могла того лише переборюючи династичні партикуляризми, для чого чудовим засобом була війна з Францією. Наполеон уважав неморальним здусити опозицію Законодатного Корпусу, щоб здобути кредити на зброєння і тому до війни не готувався, Бісмарк — опозицію пруського союму — здусив і до війни приготувався. Наслідки цих двох психік і способів поступовання виявилися під Седаном... Міністр Наполеона III, Еміль Олівє представляє свого суверена як „досконалу, чесну людину“. „Олівє навіть не зауважує, що оправдання, які дає вчинкам Наполеона III. з точки погляду приватної моралі, є цілковитим засудом вчинків того цісаря як державного мужа“¹²⁾. Відомо, що Бісмарк спровокував розрив дипломатичних зносин і війну „сфальшованням“ т. зв. Емської депеші (справа йшла про кандидатуру Гогенцолерна на еспанський трон). З цього приводу залізний канцлер стягнув на себе

¹¹⁾ Fichte, Machiavellis Politik

¹²⁾ Vilfredo Pareto, *Traité de la Sociologie Générale*, § 1975

моральне обурення „цілого цивілізованого світа“. Напевно обурювалися на це й демократи: фальшування депеші — для досягнення єдності Німеччини, яке це неетичне! Цеж не фальшування векся або спроневірення для життя понад стан, коли треба простити і затушувати справу...

Можливо, що Наполеон поступив в конфлікті морально, а Бісмарк неморально, та „моральність“ першого — згубила його нарід, а „неморальність“ другого — внесла його нарід на небувалу височину.

В цім моя відповідь на друге питання. В цім рівнож відповідь на те, які саме „неморальні“ вчинки і в якій цілі виправдує „макявельство“. Коли це в головах соціалістів переломлюється в моральний пляцет для таких річей, як „крадіж“ або „зловживання громадським добром“¹³⁾, то я тому не винен. Винні мозки „руських хлопів-радикалів“, які орієнтуються в своїй любови не на культурнішого, а на найдурнішого „хлопа“, сплющуючи, й спростачуючи найглибші проблеми суспільного життя...

„Макявельство“ — „це не є аморальність в змислі повного увільнення від всякого морального критерія, від всякого морального ідеалізму“. Навпаки, з ним в парі іде „максимум етичної напружености“, „підпорядкування особистого загальному“¹⁴⁾. Тепер не тяжко буде дати відповідь і на третє питання — звідки ця злоба, ця ненависть філістрів до тої моралі в громадським життю, яку боронять Фіхте і автор „Володаря“; якої маркантними представниками в історії були згадані в цій статті особи; звідки ця хороблива віра в „загальнолюдські норми етики“, віра, з якої глузують факти життя; звідки цілковита нездібність усвідомити собі, що Ричарди, Цезарі й Брути — постаті вічно живі, не привязані спеціально до того, чи іншого, з минулих віків. Це звідти, що мораль Рішеле і Фіхте, її приписи, безконечно тяжчі, вимагають безконечно більше безкорисности і самозаперечення, безконечно більше сили духа, аніж може знести душа філістра, аніж ота мораліна, яка не вимагає нічого опріч „морального обурення“ в теорії, а на практиці — сервілізму в душі Винниченка і сторонників II-го інтернаціоналу. Та мораль вимагає незмірно більше самодисципліни і суворости до себе і до своїх. Суворости, яка не розгрішує тих, які „помилялися“, з яких сміється Фіхте. Мораль, про яку мова — за сліпуча для підсліпуватого ока, яке не бачить ні гри реальних сил в світі, ні їх причин. Сто разів легша до знесення їх мораліна. Вона забуває почуття відповідальности, прощає „помилки“, не вимагає неможливого. Велике пятнує словом неетичного, найтяжчі проблеми — вульгаризує. Етика найменшого морального і умового зусилля.

Ось для чого марна праця боротися з філістрами (треба

¹³⁾ К. Пушкар, „Націоналізм“, критика фраз, ст. 128.

¹⁴⁾ Д. Донцов — Націоналізм, ст. 194.

лиш вияснити їх обличчя тим, що не є ними), ось для чого ніколи не зрозуміють вони правдивих пружин, які рухають суспільностями, бо ніхто ніколи не зрозуміє того, чого не може признати його натура, нездібна до такого реагування на оточення, якого вимагає природа того оточення, здібна лиш до солодких мрій і золотих снів.

„Там — читаємо в одній часописі — де серед якогось народу перестали ділати тверді і незрушимої норми публичної і приватної моралі, там народ переминюється в стадо розбишак і злодіїв, гієн і шакалів“ (Мета ч. 7. 1933). Свята правда! Там, де місце моралі Рішеле, Бісмарка, Макаявеля і Фіхте заступає мораліна філістрів, народ переминюється в гієн і шакалів: в гієн і шакалів, сварливих і завзятих — в дрібнім, дрібних і нерішучих — у великім.

Домет Оляничин.

Про студіюючих українців у Бреславлі в XVIII ст.

(Виятки з матрикелів.)

Від 2 березня до 22 квітня ц. р. мені пощастило — серед емігрантських злиднів і біди — побути в Бреславлі на феріях та попрацювати в тамошніх архівах: пруському державному й міському. За цей короткий час мені довелося переглянути лише може якусь десяту частину актів і матеріалів, які переховуються в цих архівах, та в цей спосіб розшукати серед них багато невідомих і дуже цінних матеріалів до нашої української історії, головню до історії торгівлі України з Бреславом, як купців, довозних і вивозних товарів, то що. Якщоб знайшовся якийсь український купець-видавець, який захотів би видати збірку цих матеріалів, які я заміряюся ще доповнити, радо стаю йому з ними до послуг.

Побіч пруського державного і міського архіву мені довелося також відвідати й архів університету в Бреславлі, який мене вже від довшого часу зацікавив своїми старими, ненадрукованими ще, матрикелями. Бо такі матрикелі інших німецьких університетів є вже переважно надруковані, про що я свого часу згадував також у скромній праці про Сквороду. Деякими з них покористувався пізніше, як знаємо, Ігор Лоський для своєї праці „Українці на студіях в Німеччині в XVI—VIII ст.“, які він чомусь не зачитував і нічого не сказав, що вони надруковані.

Старі матрикелі бреславського університету, які мені вдалося переглянути з дозволу проф. Фридриха Андре, за що висловлюю йому на цьому місці свою сердечну подяку, зберіглись всі в розкішному великому фоліо-рукопису, під заголовком: „Album Academicum seu Matricula

Universitatis Leopoldinae Societatis Jesu Wratislaviae", початий з осені 1702 р., цеб-то від заснування того університету. Побіч спису його професорів цей альбом чи матрикелі містять: „*Matricula Theologicorum*", „*Matricula Juristarum*", „*Matricula Philosophorum*", „*Matricula Humanistarum*", „*Nomina Promotorum Baccallaureorum et Magistorum*" і т. д. Ці матрикелі я переглянув живенько, цебто „на скору руку", обмежуючись завданням для своєї праці про Сковороду й лише XVIII ст.

Але надії завели. В єзуїтському університеті в Бреславлі студіювало українців дуже мало, у зв'язку з віроісповідним антагонізмом, зате більше чехів, угорців та особливо поляків. Перебіг осіб, студіюючих у згаданому університеті з України, подаю оце з студентів теологів.

Matricula Theologicorum. В осені 1729 р. ex speculativa Theologiae були іматрикульовані: „*Nobilis Dominus Ioannes Boreyko Lithvanus Orsensis*" та тодіж ізвідти „*Nobilis D. Stanislaus Ceczal*". (с. 201).

Matricula Philosophorum. Серед льогістів. В осені 1710 р.: „*Gabriel de Bukoven Moskus Kiioviensis*" (373). Тодіж у 1716 р.: „*Josephus Szultz de Sulima Polonus Pinschoviensis*" (с. 387). Дня 11. XII. 1719: „*Basilus Stephanowici Polonus Oliensis*" (с. 392). 18. XII. 1726: „*Stanislaus Es: de Zalusky Polonus Premislensis*" (с. 416). 17. XII. 1727: „*Jacobus Wissnovsky Polonus ex Palatinatu Russiae*" (с. 418).

Matricula Humanistarum. Серед граматистів. 6. XII. 1706: „*Laurentius Kapatulsky Polonus Voliniensis*" (с. 712). 13. XII. 1707: „*Antonius Ofiarsky Polonus Vnioviensis*" (с. 713). Без дня, XII. 1719: „*Joannes L. B. de Zabelo Russus*" (с. 743). Серед синтаксистів. 6. XII. 1706: „*Joannes Buchowsky Polonus Podlasiensis*" (с. 10). Серед поетів. Без дня, XII. 1731: „*Alexander Walevski Castellanus Polonus Russiensis*" (с. 776). XII. 1737: „*Simon Czyminski Pol: Chascorensis*" (с. 790). Серед реторів. 13. XII. 1707: „*Petrus Comes de Kurbatow Moscus*", „*Constantinus Hummiekj Polonus Russiensis*" та закреслений, „*Joannes Wilczinsky Polonus Russiensis*" (с. 712).

По іспитах. Бакалявр філософії. 26 V. 1721: „*Nobil ac Eruditus D. Basilus Stephanowicz Polonus Olyniciensis*", який через рік — 22. VI. 1722 — став також магістром філософії (с. 1077 і 1084).

Певна річ, що подані оце особи, які студіювали в бреславському єзуїтському університеті, не є всі українці. Між ними є також і деякі поляки з України. За відсутністю під руками відповідної літератури мені не вдалося їх усіх перевірити, за винятком лише двох — Гаврила Буковеня й Василя Стефановича.

Про першого можна сказати, що він був нащадком певне того голяндця Буковеня, який прибув на військову службу до Московії ще в XVII ст. і перебував ото під ко-

мандою відомого ген. Гордона. (Пор. „Рус. Біограф. Словарь“, Спб 1908, с. 447).

Про другого — Василя Стефановича — існує навіть уже невелика література й відомо, що він, по закінченню бреславського університету дня 22 червня 1722 р., удався назад на Україну, а з України до Теофана Прокоповича в Петербург, де пару років учителював у гімназії. Звідти він повернувся скоро знову на Україну й був тут призначений у 1733 р. з початку лохвицьким козацьким сотником, а відтак у 1751 р. лубенським судєю, яким значився він ще і в 1773 р. Після цього року вісток про нього не подибується. Як відомо, Василь Стефанович приймав найбільшу роллю в комісії по виробленню кодифікації українських законів, під заголовком: „Права, по которымъ судится малороссійскій народъ“. (Пор. „Р,Б,С, 1909, с. 406, з відповідною літературою).

Ось цими своїми нахідками з університетського архіву в Бреславлі не задовольнившись, я віддак відвідав, без надії на успіхи, старі тутешні протестантські гімназії. Але вийшло навпаки: знахідки увінчалися успіхом.

Як виявляється, у двох старих таких гімназіях у Бреславлі наша молодь з України навіть доучувалася та згодом мандрувала по змозі на інші німецькі університети, щоб там далі студіювати. Таких гімназій у Бреславлі, де та наша молодь училася, було тоді дві: св. Єлизавети та Марії Магдалини. На щастя, в архіві першої зберігся ще в доброму вигляді спис вступаючих до неї учнів, під заголовком: „*Matricula gymnasii Elisabetani Wratislaviensis*“, вел. 8°. Мій їх перегляд обмежився на п'яти NN чи книжках. У „N 5 (1720—1788)“ цих матрикелів гімназії св. Єлизавети таке є написано:

„Anno Christi 1747, die 15. Septemb.“, а дані NN: „57 et 58 Nicolaus Mothonis, Rus. Kiouiens. patris cognominis, filius, aet. 22 ann. et Gregorius Koziki, Basilii Koziki filius, aet. 20. ann. itemd Ruthenus, Graecanicae Religionis, ex academ. Kiouiens. cum testimon. professoribq, tanquam logici ad externos abeuntes honorifice dimissi, et a dn. Kornio Bibliopol. Wr. optime comendati, inter inquilinos gymnas. Elisab. fuerunt recepti.... Primani“. Цікавий документ для згаданих вихованців Київської Академії з рекомендацією бреслав. видавця Корна. Як примани-учні найстаршої класи — повчилися вони в цій гімназії св. Єлизавети 2 роки, а відтак подалися на студії до університету в Ляйпціг. Тут вони були іматрикульовані дня 15.V. 1749, цебто „Kositzki Greg. Kiövien.“ і „Mothonis Nic. Nizien.“, обидва „ex Rossia minore“. (Пор. „Die jüngere Matrikel der Universität Leipzig“, Ляйпціг 1909, т. III, с. 212 і 271). Між іншим, перебуваючи ще в Бреславлі, вони переклали книгу Мінеція „Камень соблазна“, присвятили її своєму професорові Варлаамові Лашцевському й видали її

тамже в Бреславлі 1752 р.. (Про це див. також РБС, 1903). Але далі читаймо матрикелі гімназії св. Єпископів.

„Anno Christi 1749, die 4. September“. „50. Paul Forinsky, Pultava — Ucrainus, graecanicae religionis abductur aet. 18. ann. juvenis parum adhuc literatura humaniori exercitatus, ex Studio Kyoviensi Wr. missus. Primanus“. У надрукованих матрицелях страсбурзького університету він значиться помилково як „Paulus de Flovynski, Poltaviensis ex parva Russia“. Тут він був імматрикульований 14.X. 1754, під № 10. (Пор. „Die alten Matrikeln der Universität Strassburg“, Страсбург 1897, т. I, с. 437). Може бути, що він був кривим відомого Кирила Фльоринського. (Про нього див. РБС, 1897). Але далі.

„Anno Christi 1751, Mense Septembris, die 21“. „19. Basilii Skoworoda, filius Sabae Cosaci natus in urbe Russiae minoris Czornuchi anno 18. aetatis. — Primanus“. По двох роках, десь приблизно в літі 1753 р. він рушив з Бреславлі назад на Україну й то певне, що з своїм братом Григорієм Сковородою. В якомусь німецькому університеті він не студіював. Друковані матрикелі німецьких університетів про це нічого не кажуть.

„Anno Christi 1755. Die III Martii“. „4. Johannes Polliansky, ex Russiae urbe Chrindibrowa 30 ann. Prim.“. Також наразі мені невідомо, чи він студіював ще на якомусь університеті чи ні.

Оце і всі Українці, які доучувалися в гімназії св. Єпископів, про яких свідчать її матрикелі. Їх уділив мені до використання проф. релігії цієї гімназії, студієнрат др. Йоганн Шульц, за що висловлюю йому свою сердечну подяку.

Як мені здається, більше було молодих українців десь у гімназії Марії Магдалини. Але, на превеликий жаль, про них усіх не можна нічого ще певного сказати, бо матрикелі цієї гімназії за XVIII ст. або пропали, або ще не віднайшлися. За XVII ст. вони зберігаються в міському архіві, в яких мені не пощастило знайти жадного українця. Також і грошові рахунки цієї гімназії не всі зберіглися, але лише якась їх мала випадкова частина, яка переховується в міському архіві, під репоз. „P 142“: „Mar. Magd. Schulgeldrechnungen“. В книжечці 12, яка частинно охоплює 1749—54 рр., читаємо „Catalogus Auditorum Primi Ordinis Termini Michaeli. 1750“, а в ньому під № 49: „49. Petr. Beluszenko u. die 3 andern Russen aus Secundo Ordice. 2 Rthlr. 20 Sgl.“ (л. 40). Це значить, що Петро Білушенко, син полтавського купця, з трьома іншими русинами заплатив за науку 2 держав. таляри 20 шелягів. Як мені здається, тих трьох русинів творили: Михайло Білушенко, син також полтавського купця, та два сини омельницького сотника Григорія Остроградського — Іван і Павло Остроградський. Всі вони чотири подалися потім на університетські студії до Ляйпцігу й були

в один день там іматрикульовані, а саме 14.X. 1752. На місяць раніше — 15 IX. — заіматрикулювався був тут у цьомуж році і брат Григорія Козицького Іван Козицький. (Пор. матрикелі цього університету, т. III, с. 28, 292 і 212).

В рахунках гімназії Марії Магдалини зустрічаються також прізвіща „Pawlowsky maj“ і „Pawlowsky min“, що були в „Sextae Classis“. Дня 10.XI. 1753 р. вони обидва заплатили по 10 шелягів. (л. 137 і 145).

Є вістки, що в 1745 р. малиб відїхати до Шлеску до Бреславля „сини генерального підскарбія Івана Скоропадського Петро та Яків і син генерального військового хорунжого Ханенка Василь“, як про це пише Петро Кудравцев у своїй статті — „Освітні мандрівки вихованців Київської Академії за кордон у XV.II ст.“ („Київські Збірники археології... 1931, зб. I, с. 288). З початку в Шлеську, цебто в Бреславлі, а потім у Празі учився рр. 1725—1730 також Василь Дмитрашко, пізніший сотник березанський. Напевне, що вони теж училися десь у гімназії Марії Магдалини.

На цьому й кінчаю ось цю свою невеличку статтю, яку вважаю за причиною до великої праці про студіючих українців в Німеччині, що досі належно і ґрунтовно ще не оброблена.

За матеріяльну підтримку, яку уділив мені з рамени Німецького Інституту Чужезнавства Високодостойний Пан Прелат, проф. Георг Шрайбер, на архівну поїздку до Бреславля, висловлюю йому на цьому місці свою сердечну подяку. Без тієї підтримки ледви чи вдалосяби мені було туди колинебудь поїхати. За належну рекомендацію про мене до того Інституту я на цьому місці дякую також сердечно Високоповажаному Панозі Професорові Іванові Мірчукові. Мюнстер, 15 травня, 1934.

М. Л.

З пресового фільму

Більшовик України (ч. I. б. р.) виступає проти пропаганди Вістинка на Україні, проти «використання войовничого буржуазного романтизму», «походу проти матеріялізму в філософії і реалізму в літературі» і пр. Правда, це «ідеологія класи, рокованої на крах», яка «згубить ґрунт під ногами». Тим не менше — з нею треба провадити «боротьбу нещадну і непримириму», боротьбу «проти націоналізму перш за все українського». «Перш за все», хоч «геніальний вождь всесвітнього пролетаряту» казав, що треба боротися і з українським і з російським націоналізмами. Одне — для параді, друге — для щоденного вжитку. А позитивна сторона? За що треба боротися? — «за зміцнення нерозривних зв'язків (України) з СССР. і з російською пролетарською літературою зокрема». Так би й казали: що там буржуазія, згнила класа, — суть — «перозривні зв'язки»:

Не забудьте, други, брати,

Ети вїщія слова:

Нас возьмет в свои объятья

Лишь великая Москва,

Так поклали на вірші закапатиські москвофіли директиви компартії.

В українські націоналісти попав м. і. і Остап Вишня. Здирав з нього маску харківський Комуніст (6. IV). Показується, що Остап Вишня — це просто «глитайський блазень», «лютий ворог» і «куркуль». Післали його закордон, а він навіть не побачив «злиднів і зубожіння мільйонів трудящих» в Європі. А щодо «радянської» дійсності, то має лиш один рефрен — «які ми неuki, які некультурні». Захоплюється німецькими коровами, а навколо корів, «узяйть собі нема кізяків». А на «радянщині» — «і голова в кізяках, і борщ з кізяками». Укрита тенденція закаптуреного куркуля для Комуніста ясна: «куди нам з кізяковим рилом до «жультурної» Німеччини!» Та ще й додає Вишня, що «зідженого мяса за 1927 рік у Берліні на одну душу припадає — 67,9 кіло». Чи це не зловна пропаганда буржуазно-фашистського добробуту, не бажання понизити совітський «союз»? А коли Вишня каже, що мову свою «взяв з маминої грудки», то це Комуніст інакше не може назвати як «зоологічним націоналізмом». Та це все ще невинні жарти в порівнянні з антисемітизмом Вишні. Для Вишні — пролетарське місто — це «мільйонрука потвора», що користає з «тружденного, селяньського життя»: «ти, Митре Хведоровичу, з цілою своєю сімєю будеш потом обливатися й матимеш двадцятьпять пудів жита... А в городі... В городі... за півгодини ворочають тисячами пудів твого жита в «облігаціях» та «вагонах»... І потом не обливаються. А «Зоя Владіміровна» чи «Клара Салононовна» зі своїми «Сашкою» чи «Абрашкою» на веранді сидять, та ще і під парасолькою... Щоб кольору на обличчі не зісхувати». Чи це не погромницька агітація? І резюме червоного Торквемади: «Остап Вишня мав можливість так довго «уєміхатися» через підпад нашої клясової пильності на фронті художньої літератури». Тепер прийшла чистка, і порядок буде привернений. Але, що станеться з літературою?

За «чорносотенство» (за вірші Маланюка і за статтю «Буря над Заходом») перепадає й Вістникові в харківських Вістях (ч. 60), газета потішає себе тим, що «доля жовтоблакитних Пурішкевичів буде безперечно не краща, як царських. Справа не така проста: царські Пурішкевичі не мали за собою співчуття мас, тіж, кого Вісти звуть — жовтоблакитними Пурішкевичами — мають. Про це більшовики знають.

Ті самі Вісти (23. IV) обходять двохлітні роковини видання «історичної постанови ЦК ВКП(б) про перебудову літер. організацій», якої наслідком було створення «єдиної літер. організації на чолі з комуністичною фракцією». Після цього — література на Україні досягла величезних успіхів. «Досить сказати про українську радянську прозу, яка створила за цей час ряд широкіх полотен про Дніпробуд, Тракторбуд, про соціалістичну реконструкцію села, щоб зрозуміти, що ідейно і тематично література наша зросла... Зросла і поезія, яка дала «ряд зразків віршованого епосу про соціалістичне будівництво». Та все ще треба осягнути більше, бо «вказівок Сталіна ми ще не перетворили як слід на реальні художні цінності... Для стопроцентового виконання вказівок Сталіна — радимо ще написати літературні твори на такі актуальні теми: «Худоба на пасовиськах», «Лицем до корови!», «Даймо кренчій кирпич!» — ця остання тема аж проситься щоб її поручити натхненню совітських письменників. Вартоб і саму епохову постанову Центр. Комітету, яка відродила літературу, оголосити «віршованим епосом». Тоді література досягне невиданих успіхів. А може ні? Бо похвали — в офіційній частині, а в бібліографічній куточку напр. такі (Вісти, 23. IV) докори авторам: «неохайність, недбайливе ставлення до своєї роботи», «мова — заурядного (буденного) бюрократичного протоколу», «сухо, блідо, нудно і неохайно...» А читач все настійніше вимагає: не псуйте паперу, не каліте мови... Над цією вимогою треба серйозно задуматися і цим авторам та їхнім редакторам... А насамперед — Ц. К.-ові, бо хтож як не він найбільше «псує паперу» і найнемілосердніше «калічить мову» українську?

З Назустрічі (ч. 8):

І на терня іржавого дроту,
В ореоли гранат і шрапнелів,

Понесе на багнетах піхота,
 Романсера сірих шинелів.
 І дреднавт із проломаним боком,
 Радієвими хвилями рапорт —
 Перешле, що допоче високо,
 Непохитний імперії прапор!

Пропонуємо Назустрічч кращій зразок:

Ізза палиць похилого плоту,
 В ореоли нудних міністрелів,
 Понесе на папері глупота.
 Купу римів і фраз цустомелі.
 І вірилищ нестримних потоків,
 Тромтадрацьких — величезний кляпоть,
 Перешле — і не знатиме око,
 Чи сміятися йому — чи плакати...

От як треба писати, коли хочете бавити публіку!

Число бувших зміновиховців і соціалістів в Назустріччі збільшується (мабуть взяли до серця раду Бохенського). Др. Р. Домбчевський в ч. 9. повчас, що «поневолені нації часто перецінують атрибут державності», про що очевидно треба нагадувати — якраз нам. Згадує Швайцарію — щасливу країну, де живе аж три нації вкупі, по демократичному, неперецінюючи атрибуту державності. Наприкінці — жалює автор, чому ми («може й непотрібно»), беремо від жидів лише «урбанізаційні манери» (казімежовська і налевківська «урбанізація»), замість «навчитися (від жидів) ще чогось, більшого і вартішого»? Не треба сумувати — де-де, а в Назустріччі від цього вибраного племені можна буде навчитися не одного.

В ч. 9. того самого журналу в рецензії на книжку Ю. Горліс-Горського — «Отаман Хмара, 3 тасмниць ГПУ», читаємо: «3 тасмниць ГПУ! А для нас це віддана не тасмниця! Знаємо навіщо працює чрезвичайка». Дійсно знаєте? Відколи, чи від нині чи від тоді, як були ще в Нових Шляхах, що ту чрезвичайку вибілювали? Коли вже тоді знали, а мовчали — сумно... Довбуші старої нашої всесвітнянсько-драгоманівсько-антинаціонально-юдофільсько-соціалістичної «культури» сочатъ дальше свою пропаганду в «безпартійній» і «об'єктивній» Назустріччі.

Bunt Młodych (ч. 8) в статті «Київська Річниця» пише, що серед трьох напрямків політичної думки української — «напрямок Донцова — тепер знаходиться в апогеї, доходить до вершка значіння в політичній українській думці». Погляд — в якого оцінку входить не можемо. Натомість не тільки можемо, але й мусимо зайняти становище до другого твердження автора, а саме, що отой напрямок про який говорить, стався «цементом, який зліплює польсько-російське порозуміння, який дозволяє паліти червоному шовінізмові на наддніпрянській Україні... Відмовляємося збагнути це. Щодо порозуміння, то думаємо, ні наші, ні жадний інший напрямок української думки тут ні при чому: при чому натомість — Японія в Манджурії і Гітлер в Берліні. Щож до того, що налі напрямки — спривіюється до зросту «червоного шовінізму» на Наддніпрянщині, то думаємо річ мається навідродот — не цей «напрямок» створив отой шовінізм, лише напавки. Таке, а не інакше, буває чергування цих явищ. Певно, той «напрямок» зродився б і без червоного шовінізму. Але що той шовінізм його зміцнив — не має сумніву.

Biuletyn Polsko-Ukraiński (ч. 20), в статті М. Ковалевського твердить, що в 1932 р. «жовітофільський напрямок був цілковито вилімінований з українського життя» Галичини. Вилімінований? В 1932? Алеж ще в 1933 виходила «Критика» А. Крушельницького а в 1932 — Нові Шляхи з участю в них С. Гордіньського, Ю. Опільського, В. Герасимчука, Ольги Кобилянської, Вяч. Будзиновського, М. Рудницького, П. Дереша, В. Левинського, Софії Парфанович, Вол. Січинського. При нагоді могли би в подібних органах знов з'явитися. Не виглядає це на «вилімінування»!

В тім самім числі Бюлетеня стаття присвячена полеміці з Вістником з статтю «Чи Захід» з останньої книжки. До цієї полеміки в слідуючій числі вернемо.

Бібліографія

Юрій Липа, Козаки в Московії. Роман із XVII століття, ст. 234+V. В-во „Народний Стяг“ 1934.

Роман, представляє пригоди кількох козаків шляхтичів в Московщині, куди вони поїхали шукати скарбів Івана Лютого. Після невдачі вертаються на Україну якраз в час розвитку Хмельниччини.

Перше, що приємно вражає в творі — це надзвичайна глибока ерудиція автора. Ми вже звикли до того, що наші літерати, які беруться писати історичні повісті, загалом не вважають потрібним студіювати добу, яку описують. Ще добре як такий автор загляне до Костомарова, а часто буває, що просто візьме якогось Маін-Ріда, зукраїнізує імена, одяги, замість віски чи джину напише горілка і історична повість готова. Тому так приємно вражає в Липи його велике знання доби та її побуту. При чому ця ерудиція цілком не обтяжує роману і не робить його тяжкочитавним. Навпаки книжка читається легко, не дивлячись навіть на архаїчну мову. До речі може хтось закине авторові, що він зловживає цими архаїзмами. Думаємо, що навпаки це є шлях до збагачення нашої сучасної мови. Щодо типів, то вони різно вдалися авторові. Найліпше і найбільш суцільним і закінченим вийшов тип вченого ченця Сімеона Латки-Старушича. Значно слабше натомість вдався головний герой роману Петро Сокоlecь. Коли вже згадуємо про хиби, то треба ще вказати на головнішу — брак тягlosti в розвитку сюжету. Роман складається з ряду окремих сцен і епізодів, з яких деякі намальовані майстерно. Але вони не завжди зв'язані з головною темою. Тих головних тем фактично є дві — згадане вже шукання за скарбами і любовна прагода молодого Сокольця з італійкою. На жаль поставивши в осередку роману шукання за скарбом, автор не міг вже у вистарчаючій мірі вирізбиги ту другу романтичну тему.

В рецензіях, які з'явилися досі авторські закидає дехто, що він в занадто чорних барвах змалював тогочасну Московщину. З цим закидом тяжко погодитися. Кожний, хто перечитає тогочасні реляції чужоземців про московську дійсність, не знайде у Липи ніякого переборщення. І тут роман Липи може відіграти надзвичайно позитивну роль, бо допоможе розв'язати не один „комплекс маловартности“, які, на жаль в нас існують.

Без сумніву найліпше вдався кінцевий акорд: поворот мандрівників на Україну, сойм у Суботіві і постать Богдана. В автора чується тут дійсний патос, який захоплює читача і віддає велич тої доби.

„Козаки в Московії“ є одною з найбільш культурних історичних повістей, які в нас є. Сумлінність, з котрою автор підійшов до свого завдання, його любовне, сказалиб ми, відношення до нашої минушини, вміння вжитися в неї — все змушує сподіватися, що він не обмежиться цією ієршою спробою на полі історичного роману.

Іє-Лє.

Володимир Юркевич: „Контрасти“. (Поезії — нариси). Перемишль, 1934, 80, ст. 16

Читаючи цю збірку „поезій — нарисів“, думаєш над тим, що титул її знаменито підібрав автор: ліпших контрастів до поезії не можна би було нікому написати. Автор говорить в своїх віршових нарисах про нужду та згадує пролетаріат: невже не подумав цей „поет“, що тими кількадесятьма золотими, які витратив на „Контрасти“ — можнаб було допомогти безробітним нуждарям? „Поезії — нариси“ нікому ні в чому не допоможуть, бо ж п. Юркевич знає, що

Світ глухий не чує нічо (!),

А хочби і чув, не схоче піиймити, (!)

В него (!) любов — найбільше зло“.

І як тут говорити про поезію, про ритм, рим, поетичні образи, коли „творець“ не вміє граматично речення написати! Ми таки не віримо, що міг би хтось наганяти п. Юркевича до такої „праці“:

Засни — ніхто мні (!) не скаже,

Лиш вічно чую (:) трудись; (!)

Хочбим (!) вяснув (!) не поможе,
Хоч жити? нич (!) лиш борись.

Ті всі, що так замучують „поетичною“ працею автора — повинні за кару додатково готівкою влатити по одній позичці „Рідній Школі“; вониж мусять порадити поетові, щоб замість дальшої збірки — жергтував рівновартну готівку на будьяку добродійну ціль.

М. Г.

Денис Лукіянович, Я — з більшістю. Десять розділів мандрівки. Стор. 202. Львів 1933. Друк 8.000 примірників

Народня пословиця каже, що дурнів на світі багато, тільки не разом ходять. Д. Лукіянович постановив доказати, що дурнів не багато, але всі дурні, а тому ходять цілими ватагами. Книжка мала би бути сатирою на буковинських українців школи Василька, зарепрезентованої народнім учителем, що помилково попадає як підозрілий у москвофільстві до валки арештантів і вандрує обочама Карпат до тюрми. Очищений листом Василька їде до Відня робити на спілку з жидом Парнесом неясні махляйки в політиці, небагом здеградований вертає до Черновців, де його застає славетний вісімнадцятий рік.

Сатира — їдка речовина, що переливається гумором і перлітиса парадоксами. Книжка Д. Л-а важка мов олово. Де має бути їд, там у ній виступає зневага до читача і його істоти — сяк чи так, у вужчому чи ширшому обсязі поняття людини щось значить — де повинен бути гумор, там повинь слів, де парадокс, там ліниво повзе думка багонним ривчаком.

Всі постаті замазані, туманні і тумановаті, а герой не живий чоловік, але солом'яний страхопуд, (випханий думками автора, у незмінній трафаретній формі вродовж поверх 200 сторінок), якого однак не лякаємося, але з трудом плентаємося за ним. Якщо автор хоче взяти читача, мусить іти по інтенції думки, що повстає в нього на канві сюжету, або примусити його слідувати за своєю тенденцією. Алеж як тут слідувати за героєм, коли він поводить ся як автомат на стації: ки-неш шустку — вискочить нудкавий цукорок, ки-неш корону, знову вискочить він, і знову, і знову. Дійсно, щоби бавитися таким автоматом, треба мати впертість автора.

Віденські часи є змальовані схематично, анемічно, зле. Виглядає мовби герой дивився на наших цісарських сміхунів через дірку відключача. В цілій книжці багато сцен не держиться головної ідеї, виривають рефлексії невідомого походження мов підкинені діти: авторові чи героя?

Чи нема ні одної доброї сцени? Є дві знамениті: одна з жидом Мозесом Гехтом, що його арештує арештант Юра Повх як москвофіла і тягне зі собою, а друга, як поручник Фалькенштайн ділить валку арештантів на дві половини — паристо-й непаристочисельні — і висилає їх у різні сторони з ріжними обвинуваченнями. Дві сценки на двіста сторін — мало.

Передмова В. Верніволі вказує на його великий сатвмент до рідної Буковини, якщо він згодився її написати до цієї книжки.

Д. Л-ч „Я — з більшістю“ не сповнить свого завдання: не висміяла а скривила, не навчила а томила кілька довжелезних годин, лишивши прикінці почування млости і духової порожнечі. Ро-Гн.

Вячеслав Будзиновський: Гремить. Істор. повість, стор. 128.

В. Будзиновського важко рецензувати. Появиться яке його історичне оповідання, він починає манджати по місті і чванитися перед знайомими, в який спосіб він змайстрував його. Цим робить кепиську прислугу злосливим і прихильним собі критикам: злосліві розхваляють — чуже, прихильні не можуть дивитися ні на критиків того роду, ні на автора, бо ніби що приносять такий „твір“ для рідної літератури?

Що правда В. Б. цим разом мовчить, але де запорука його оригінальності? З чужинної літератури таких річей не читається, отже як сконтролюєте автора? Порадами молодшого брата, чи споминами молодости? В обох випадках прикладаєте до непевного матеріялу мутний метод.

Таке наставлення В. Б. до свого непевного твору має одну пев-

ну прикмету: відзеркалює його розуміння літератури. Він хоче вчити, бо історія — учителька життя. Шляхотна ідея, але з В. Б. кепський педагог. При його науках читачі зивають і поспішно перегортають картки. Щоби когось навчити, треба його зацікавити, а повість В. Б. — це малярський шаблон покоєвого артиста. Махнув, мазнув і вже готове, не зважаючи, що так робило сотні людей перед ним, надуживаючи пієтизм читачів до козацтва. Ворожка, слиняве кохання та ще кілька дрібничок обертаються довкола нецікавого життя одного козака. Нема тих крицевих характерів, що стреміли на палях з усмішкою, нема ні сліду тієї страшно мовчанки, що по кількох роках невольним криком вибухнула, нема станових конфліктів між рестроєвцями та низовиками. У В. Б. один герой — ватажок чорноморських горлорізів, що в нього найбільше довіряє татарин, другий — грецький, що ловить коні на аркан, поляки моргають до козачок під брамами Січі, а татари проходяться між козацькими паланками. Іділія! Одним словом В. Б. впровадив лицейство, в якому головні ролі грають галицькі парубки. І так грають на сцені, що найдурніший Гриць з перед сцени пізнає, що Дубеняк — це Іван з нашого кута, Бурлай — з долишнього, Тшесня — шандар, а Анна — Тетяна.

Зле розуміє В. Б. свою педагогічну діяльність, якщо для нього літературу репрезентує без решти — школяр, сильно опущений і дещо заголюканий. Тому повість В. Б. — це вистріл у повітря. До дійсної літератури не доросла, виховуючої ролі не сповняє. Шкода. *Ро-Єн.*

Василь Кархут: Поклик вольних. Нариси з життя звірят. Стор. 50.

Кархут легкодух і прогрішився проти пластових законів: повірив підлесним словам друзів і видав четверту збірку, забуваючи, що число чотири, хоч і не є символічне, всежтаки до чогось зобов'язує. На збірці не видно духової печатки, виглядає вона мов перша.

Ціла збірка має одну спільну прикмету — люзи: від заголовка через мотго до нарисів і їх стилю. Перший нарис — 1 сторінка, другий — 3, третій — 5, четвертий — не 7, але 34, отже вже перше не нарис, але оповідання з кепськими сторонами одної чи другої поетичної форми, будучи однак найліпшим у цілій збірці зі слідами хисту. В цьому оповіданні торкається К. пласту, але це не має значіння; є немов оправданням, чому автор взявся за життя звірат, що місцями виходить зовсім добре. Кіплінг і Лондон передають звірятам свій мозок і вони діють весь час дуже жваво і дуже інтелігентно. К. цього не зробив, вийшло дуже натурально, але і — вереважно — блідо. (А може передав а тільки ми не могли завважити?) Виведені ситуації не використано як слід: вовчі збори, конфлікти за владу і самицю і т. п. Хто ж опише вовка, мусить показати його, не ягня, кінчаючи по вовчому, не по благодівовчому з випадками смерті і рятунку: смерть скаженого вовка, відступ неситого. Повстав питання: а якби так вовк не здох?

Припадкову смерть випроваджує К. і в двох попередніх нарисах, роблених і штучних. Мотго обіцяє нам боротьбу, заголовок посмак вольности, повхи — неоправні романтики з палким серцем множаться завдяки дбайливості творця на шуби опуклих дам. Іншим разом знад тихих плес зривається каченя до льоту, манене пняним повітрям, але зараз таки паде в кігті шуліки. Жорстоко, а тому читача не переконує легка іронія автора з домашніх качок, що пливають ситі і вдоволені. Такий льот — дурний льот, краще держатися шувару.

Перший нарис — футуроз. Один нарис — кільканацять рисів, кілька думок — безліч даремних здогадувань, що хотів а що сказав автор. Починається так: „хімерно силісє в титлах інкавст холодного розуму з м'нєю гарячої, сердечної крови“. Добре? І я кажу добре, але навіщо таких важких породи? Семенко напевно сказав би: свідоме парикмахерство.

Мова в К. дбайлива і богата; багато вдатних порівнянь, зворотів, слів, але є і солодощі: „мяко торкається мистерних завязків чуття соняшна мжичка, що брєнять гамором надрічної комашні й на хвилях ле-

готу, в почахлих фіолетах заходу та не вольним сюрчанням сверщків". При такому сюрчанні слів не зрозумілим стає уживання в примітивах учених слів: кілометр, психологія, каденус. Аджеж і так кожному ясно, що автор не простий собі чоловік.

К. пустих з рук четверту книжку без вимог до себе, без пошани до читача. За кілька місяців вийде нова збірка, потім шеста і т. д. і письменницька робота записне між відвічальністю пластуна а можливістю повха.

Хто кого переможе?

Го-Го.

Евген Кротевич: „Звільнення жінки“. Роман. ДВУ. Київ, 1930. 80, ст. 392.

Книга Кротевича — це зразок нудної совітської повісти; що місцями скидається таки на публіцистичну розвідку. Вкінці роману автор укладає свої думки у звичайнісінькі тези, яки то мав виглядати будинок та організація „диткольнії“.

Молода комуністка Олена виховувалася кільканацять літ в сирітському притулку і там захопила її війна й революція. В 1921 р. знайшов її неспритому на вулиці директор цукроварні Андрій Самойлович, аристократ та потомок гетьманів. Щоб ще ліпше примазатися до большевиків, одружується він з цією дочкою шахтаря. Олена гадає, що їй вдасться переробити його, аристократа, на щирого большевика. Двоє дітей на 8 літ привязало цю комуністку до буржуазних розкошей при боці багатого директора фабрики, що мав до свого вжитку авто — та щороку виїздив до найдорожчих місцевостей на Криму та Кавказі. Та вкінці ця мати, 100% комуністка, бачить, що вона не може виховувати своїх рідних дітей. І тут саме починається „звільнення“ жінки від рідні та дітей.

Головна ідея твору: В матері з'являється негативне або позитивне почуття до своїх дітей і тому саме мати мусить обов'язково відійти від своїх дітей та віддати їх виховання у чужі, об'єктивні руки. Самаж мати йде виховувати чужі діти! Де тільки може, збирає автор доводи на свою правду. Він твердить, що навіть царський притулок ліпше виховував, як це робили сім'ї. В дітях треба виховати свідомість, що вони насамперед люди — а до цієї мети можна дійти тільки в „колективі дітей — хлопців і дівчат“. Кротевич гадає, що легко буде перемоти „трафарет материнства“ та „визволити“ жінку від усіх тих теперішніх „забобонів, законів, правил“, бож і Олена, героїня повісти, звільнила від себе дітей своїх тільки найбільше через те, що пожаліла їх. Вона віддала їх до дитячої кольнії, де „виховалиб їх далеко краще від неї“.

Можна наводити багато аргументів на те, що сьогоднішня родина не завжди може найкраще виховати своїх дітей, та психологічні доводи на те, що мати зі своєю любов'ю або гнівом ніколи не може добре виховати свої дітини і тому треба всіх дітей примістити на виховання до дитячих будинків — вважаємо тільки бридню совітського письменника. Совітські письменники, що пишуть українською мовою, хотілиб бути 100% правовірами Сталіна і тому їхні герої рідко бувають живими людям, тільки бездушними та безсердешними ляльками. Не можемо вірити авторові, щоб всевидюче око „Чеки“ тримало так довго на посаді такого контрреволюціонера, як Самойлович. Не віримо, що діти Олени з такою байдужістю прощалися з матір'ю, йдучи до диткольнії. Ніколи не повіримо в те, щоб совітська дитяча казарма могла заступити шире піклування матері.

Майже рівночасно з „Визволенням жінки“ читали ми повість Гладкова під з. „Цемент“. В часі цієї лектури повстали в нас думки, що московський совітський пан може свобідніше виповідати свої думки, як український совітський невольник. У Кротевича все те, що стоїть у партійній програмі, виходить виідеалізоване, яки його сплотив сам Маркс в подружжі з Леніном і Сталіном. У Гладкова бачимо живих людей. Цікаво, що повість „Цемент“ порушує ці самі проблеми, що й Кротевич: звільнення жінки з подружних та сімейних кайдан. Даша Чумалова від-

дає свою Нюрку до дитячого будинку, та Гладков не боїться сказати, що дитина ця там згинула без материнської опіки, серед голодної та струпом вкритої дітвори. В московського письменника жінка „звільняється“ від чоловіка, ідейного комуніста; широго комуніста-інтелігента Сергія, зараз при першій чистій викидають з посади, хоч він готов був навіть рідного брата розстріляти. Український письменник не може навіть пером малювати жахливої большевицької дійсності — він мусить або писати оди в честь московського большевицького панування, або терликами балаяндраси на своїй кобзі, як це робить тепер колишній поет Тичина, а як ні, то його жде доля Хвильового...

Кротевич написав свій роман у формі спогадів. Героїня оповідає свої убогі пригоди так повільно, немов їде волами. Агітаційна ціль твору зумовила його будову: автор „повно“ оповідає про „Притулок“, говорить нам про його героїв, яких більше в творі не побачимо, бо йому це „потрібне для основної ідеї“. Цікавість читача зменшується ще й тим, що вже в перших розділах бачимо провідну ідею твору немов на лопаті розплескану. Ціла повість без фабули, це в дійсності тільки малюнки двох середовищ: дитячого притулку, де виховувалася Олена, та урядовців на цукроварні. І це все на 400 сторінках! *Л. Гранічка*

Арсен Річинський, Проблеми української релігійної свідомості, Володимир Волинський, 1933, накладом автора при допомозі Укр. Кооп. Банку в Бересті, ст. 280.

Як пише автор в передмові, книжка ця повстала припадково: редакція ЛНВ-ка пропонувала йому дати огляд повстання Укр. Автокефальної Правосл. Церкви та вказати її значіння в нашій життє. Щоб відповісти на останнє питання автор при допомозі історично-аналітичної методи мусив віднайти те природне річницє, по якому плыла й плыве українська церковна релігійна думка, і прийшов до висновку, що тим річницєм, тою головною напрямною укр. релігійного життя є синтеза великих релігійних культур Сходу і Заходу. В розділі про особливості укр. релігійної вдачі зупиняється детально над передхристиянським періодом, слушно уважаючи, що він не лишився без впливу на українську церкву, як не лишилася без впливу на церкву римську передхристиянська доба в Римі. Серед особливостей релігійної вдачі нашого народу підкреслюються в творі — активна участь вірних в культі, церковні братства, соборноправність, виборність духовенства. Тому всьому маркантно протиставляється Москва з її культом слова («буквоїдство»), месіанством, вігілізмом, стаціонарністю, і нарешті цезаропанізмом. На тлі цих двох суперечностей — виріє історичний конфлікт двох церков, що зачався від Петра і в 1917 р. вступив в нову стадію розвою. Розділ VII. — присвячений питанню — «церква і націоналізм»: «Якщо — читасмо — походження відмінних типів християнства залежить від різниці духової вдачі народів — тим самим створення своєї особливої культури стає природною konieczністю зрілої нації. Тільки в цей спосіб нарід може розвинути свої дарування, сповнити своє служення й розкрити діяльно якийсь момент Вічності, реалізувати якусь Божу думку» М. і цитує автор і знайі слова кардинала Мерсе, фіселя якого релігія зробила з патріотизму — закон. Проповідь апанаціонального християнства, на думку автора, служить цілям далеким релігії. Автор вірить в молодість свого народу, в його ідеалізм і в можливість для нього пережити правдиве релігійне відродження на національним тлі. Перші розділи цієї книги з'явилися в Л. Н. Вістнику (1930—31 рр.) й викликали полеміку з боку о. М. Каровця ЧСВВ. і відповідь автора в ЛНВ. 1932 р. Всім хто цікавиться проблемами нашого релігійно-церковного і національного життя поручасмо цікавий і вартий уваги твір д-ра А. Річинського.

А. Верхняк.

*В справі неприхитих до друку віршів і дрібних рукописів
Редакція НЕ Л И С Т У Є Т Ь С Я.*

Від Адміністрації

Книгарням, заступникам і передплатникам, які не вирівнали рахунку за „Мусоліні“, стримуємо висилку чергової книжки „Книгозбірні Вістника“: „Володар“ Миколи Макаявеля.

Хто хоче взяти в кольпортажу „Володар“ просимо нас повідомити. Ціна книжки вносить в краю зол. 2—, для заграниці зол. 2.30; опуст комісовий 20%.

Просимо наших прихильників, приєднати нам, хоч по одному новому передплатникові і тим спричинитися, до розбудови видавництва.

Заповіджених грошей ще дотепер не дістали: М. Примак, Буенос — Айрес зол. 75, Українська Стрілецька Громада, Едмонтон, 6 дол.; Іван Семенюк, за Союз Української Молоді, Радвей 4 дол. (книжки вислали); Катарина Пукіш, Реїна 4 дол.

Вп. П. Василишин, Едмонтон, до кінця року нам ще належить — ся від Вас за „Вістник“ 10 зол, за Мусоліні вже Вам зараховано.

Вп. п. и. В. еч. о. Л. Чапельський, Ф. Пазюк, Америка; А. Стрижак, Вільвє; М. Кочмар, за С. Чучмана, Берлін; „Насус“, Бельгія; Др. І. Оробко, С. Костинюк, І. Семемюс, проф. В. Грицюк, В. Сироїд, О. Лячишин, Канада; Укр. Кооператива „Калина“, Вінніпег; Укр. Книгарня „Просвіти“, Торонто; інж. Н. Гватюк, Дир. Ю. Качала, Др. Б. Зарицький, о. проф. Дуляй, Чехія; Д. Підович, Франція; гроші отримали, книжки вислали.

Вп. Дм. Геродот, Букарешт, книгарня ім. Шевченка у Львові грошеву справу (на 96 зол.) полагодила.

Повідомляємо, що в довг не даємо більше, як дві книжки, а зголошенням, на нових передплатників, лише одну книжку.

Вже по видрукуванню їм імен, дістали ми заплату або звороти від слідуючих осіб: О. Коропей, Посада Хирівська; Відділ УЦК, Лодзь; Софія Рибаківа, Норт Старий; Іван Косович, Перемишляни; Ігнатій Зубрицький, Борислав; Др. І. Ляснецький, Болехів; Борис Янчук, Колки; Др. Рабій, Бібліотека „Книжка“, Самбір; Мих. Сенік, Розворяни; о. М. Метрипула, Новосілка Язловецька; Мих. кощук, Биджеюв; Читальня Просвіти, Должик; М. Мельничук, Грабовець.

Вп. Р. Бобро, Франція, гроші дістали, вибачте, за неслухне упіпнення і видрукування Вас в V кн. „Вістника“.

Всеч. М. Драгомирецький, Муховка, висланих 30 березня б. р. 4.40 за I, II кн. „Вістника“ 1934 р. нам дотепер не повернула Вид. Спілка ЛНВ, отож просимо на майбутнє, не помилятися і вибачувати лише наш чек № 500.371.

Вп. Д. Якубенко, Льос Анджелз, гроші дістали, до кінця 1934 р. Належитьс нам, ще за „Вістник“ 5 зол.

Вп. Ірена Винників, Краків, за кольпортажу „Мусоліні“ відібрали від „Н. Ч.“ 10 зол.

Вп. Е. Потапів, Вронки; маєте заплачено за „Вістник“ до липня 1934 р. і за Мусоліні.

Вп. В. Ігнатович, Варковичі; зл. 2.50, переданих Вами, з кінцем 1933 р., через „Червону Калину“, у Львові, дістали.

Вп. В. Левіцький, Буенос Айрес; один дол. дістали, треба прислати передплату на 1934 р.

Цим повідомляємо, що не відповідаємо, за гроші прислані нам, у звичайних, або поручених листах, тому просимо посилати грошеві посылки: чеком, переказом, або грошовим листом.

Вп. О. Григорович, Канада, гроші отримали 9 дол. (за Народний Дім Дельдо 5 дол.) Книжки вислали. Річна передплата за „Вістник“ в 1934 р. вносить 30 зол. Такамо коштує річник „Вістника“ за 1933 р. з пересилкою. Нам ще належитьс від Вас 20 зол. Після появи кожної книжки „Книгозбірні Вістника“, зокрема подамо її ціну в „Вістнику“ і в пресі (за „Мусоліні“ вже Вам зараховано).

Повідомляємо, що для збирачів комплетів „Вістника“ за 1933 р. маємо всі окремі книжки по 2.20 зол.

Мимо кількох разів упоминання не вирівняли належитості: Софія Караванівна, Сокаль, 4:40; Іван Медвідь, заступ. нотаря, Радехів 7:40; Ольга Пристай, Стрий 7:50; Т. Приступа-Школяр, Крем'янець 6:50; А. Терпиляк, Залучка Галич 6:60; Іван Торба, Поршно 6:20; Др. Петро Шлемкевич, Городенка 6:60; Др. Іван Хвчій, Чортків 6:60; адв. Петро Смаль, Мельниця и Дн. 6:60; Любомир Пеленський, Варшава 4:50; Українське Касино. Стрий 8:80; проф. Мирон Зарицький, Львів 7:20.

Всіх просимо вирівняти залежності за кольпортажу, чи передплата і не наражати нашого видавництва на втрати, а себе на зайві упоминання, оголошення на сторінках „Вістника“ і взагалі на кошти.

Errata: В 5. книзі „Вістника“ в рецензії Л. Гранички (повість І. Ольбрахта „Розбійник Микола Шугай“) закралися такі помилки: ряд. 3 (згори) — замість „інші критики“ має бути — „наші критики“; ряд. 4 — зам. „гуклиб“ має бути — „гукнули б“; ряд. 18 — зам. „репертуар“ має бути „репортаж“; ряд. 25 — зам. „Оленку Довбуша“ має бути „Олексу Довбуша“; ряд. 39 — зам. „такі місце“ має бути „такі місця“; ряд. 40 — має бути з наводними знаками: і „вживанняся в нові відносини“.

В поезії Л. Мосендза, ст. 401, ряд. 22 згори — зам. устам, ніжнішим з моря слів, має бути: устам — ніжнішою із мов...

Нові книжки

В. Кубійович — М. Кулицький, Адміністративна карта Галичини зі спеціал. углядженням адміністр. поділу грек.-катол. Епархій, Львів, накладом авторів.

Льонгін Лясевиц, Грім і Антена, Накл. Українрадія, Львів, 1934, ст. 16.

М. Андриєнко, текст Вол. Січинського, Львів, 1934, АНУМ, ст. 18+19 образів.

Ярослав Гординський, Сучасне франкознавство, накл. Наук. Т-ва ім. Шевченка, Львів 1933, ст. 83—97.

Андрій Яковлів, Московські проекти договірних проектів з гетьманом Ів. Виговським.

Домет Оляничин, До історії торговлі України з Кримом Miscellanea, Накл. Наук. Т-ва ім. Шевченка, Львів 1933, ст. 117—163.

Sitzungsberichte d. Mathematisch-Naturwissenschaftlichen Sektion, Ukr. Ševčenko-Gesellschaft d. Wissenschaften in Lemberg, Heft XVIII. S. 35, Heft XIX. S. 35.

Зенон Стефанів, Від Славянська до Тухолі, Спомини підхорунжого, Коломия 1933, ст. 60.

Андрій Чайківський — Богданко, істор. оповідання з другої половини XVI ст., вид. „Просвіти“, Львів 1934, ст. 64.

Інж. В. Іванис, проф. Укр. Госп. Академії, Енергетичне Господарство України на Півн. Кавказу. Праці Укр. Наук. Інституту, в. XXIII, Варшава 1934, ст. 144.

Велика Історія України, зш. 4. Історична Бібліотека, Львів, ст. 145—192.

Вже в червні виходить, — — — — —
ДРУГЕ ЧИСЛО КНИГОЗБІРНИ ВІСТНИКА
твір одного з найсвітліших умів всіх часів і народів, яким зачитується нове покоління сучасної Європи, який не перестарівся й досі, вічно актуальний для нас:

ВОЛОДАР

Миколи Макаявеля,

в перекладі М. ОСТРОВЕРХИ й з передмовою Д. ДОНЦОВА.
Це перший український переклад найбільшого твору геніального італійця, апостола зєдиненої Італії.

Замовляти в книгарнях, або у „Вістнику“. Ціна 2 зл.
Передплатник „Вістника“ платить половину.

Українська Бібліотека ім. С. Петлюри в Парижі

за 5 років існування збрала вже 13.000 книг ріжними мовами. В читальні є 102 органи преси. Бібліотека має 5 філій. Завдання Бібліотеки служити своїм і чужинцям та бути показником культурних надбань українського народу. Вона стоїть понад партіями, понад симпатіями. Це — духовна скарбниця для всіх.

Заложена емігрантами для вшанування пам'яті С. Петлюри, вона й далі існує за засоби, що приходять переважно від емігрантів з всього світу. Ці засоби, на жаль, менші, ніж то потрібно. Книги в більшості неоправлені і нищать. Потрібна поміч усіх українців, що розуміють вагу Бібліотеки — загально національної культурної установи на чужині.

День смеоти С. Петлюри 25 травня, оголошено віддавна днем збірок на Бібліотеку. Рада Бібліотеки просить читачів нашого журналу в цей день скласти даток на Бібліотеку і надіслати її на ім'я бібліотекаря: Monsieur Ivan Rudicev, 41, Rue de la Tour d'Auvergne, Paris 9 France.

ЖИВЕЦЬ

Живець, купальне заведення і літнисьце в борнах над Лимницею в чудовій лісистій околиці, 700 м. понад рівень моря. Мінеральні питні води і сірчано солоні купелі. — Електричне освітлення, водопроводи і центральне ogrівання. Літнічі виміщення. Хвороби органів кровобігу, віддихових шляхів (з винятком туберкульозу), органів травлення, печінки, жовчевих і сечових доріг, суглобів, м'яснів і кісток, хвороби обміну речовин, стани виснаження з надмірної праці або після перебитих хоріб. Початок сезону 15 червня. Залізнична станція БРОШНІВ на лінії Стрий-Станиславів, а звідти на замовлення автомотором на місце. Ізда зі Львова на місце 4 години. Інформації: до 1 липня Львів, вул. Клушинська ч. 3, тел. 48-82, від 1 липня Живець Підлюте, пошта Перегінське.

„Нова Хата“

Журнал для плекання домашньої культури. Подає зразки сучасної літератури. Популяризує наше народне мистецтво. Містить найновіші звітлення зі спортового, світу. Обговорює новини практичного домашнього господарства й огородинства. Елегантні моди взоровані на найновіших париських журналах. Ручні роботи основані на народних мотивах. Колірова таблиця взорів. Чвертьрічна передплата 5.— зол. Поодинокі число коштує 1.80 зол. Адреса: „Нова Хата“, Львів, Ринок 39 п. I.

„Самостійна Думка“

Одинокий український національно-громадський та літературно-науковий щомісячний журнал на українських землях в Румунії. Річну передплату 16 вл. можна складати в Центр. Кооп. Банку у Львові.

„НОВИЙ ЧАС“

ілюстрований, найбільш поширений і найдешевший щоденник — кожне число на 8 сторінок коштує 20 сот.

Місячна передплата — всього 3 золоті.

ПЕРЕДПЛАТА ЗАКОРДОНОМ ЧВЕРТЬРІЧНО: Австрія — 9 шіл., Ч.С.Р. — 40 кч., Франція — 40 фр. — в усіх прочих краях 13.— зол.

Адреса: „НОВИЙ ЧАС“ ЛЬВІВ, вул. КОСЦЮШКА 1 А.

Телефони: 30-13 і 106-13.

Конто ПКО 501.505, конто П. Щ. Прага 78.726.

III
П 12531

1934 Р. 2 кн. 6

Нова Книжка

Юрій Липа

КОЗАКИ В МОСКОВІІ,

роман із XVII-го століття, ст. 234 ц. зл. 3'75 набувати скрізь.

„ВІСТНИК“

місячник літератури, мистецтва,
науки й громадського життя.

ВИХОДИТЬ точно при кінці кожного місяця.

БОРЕТЬСЯ з інтернаціоналізмом і колтунством усіх форм.

ОБСТОЮЄ духову єдність з культурою Заходу.
ПРОПАГУЄ національно-громадські кличі новітньої Європи, і потребу психічного переродження народу.

МІСТИТЬ праці найвидатніших літературних, наукових і публіцистичних сил Галичини Волині і вигнанщини.

В журналі містили або міститимуть свої статті:

В Андрієвський, М. Андрусак, Б. Антонич, В. Бідинов, М. Гайворонський, Б. Галайчук, В. Галан, І. Гончаренко, О. Грицай, О. Гузарєва, А. Ворон, Дм. Донцов, Р. Завадович, Р. Кедро, В. Кедровський, Г. Келер-Чиналенко, Ю. Клєн, М. Кордуба, Н. Королева, В. Королів-Старий, Б. Кравців, А. Крезуб, В. Кубійович, С. Куликівна, Ю. Липа, Л. Лукасевич, Л. Луців, Е. Ляхович, Е. Маланюк, М. Матіїв-Мельник, Л. Мосєндз, М. Мухін, О. Наріжний, С. Наріжний, М. Озерський, О. Ольжич, Всєв. Петрів, Ю. Пирогєва, М. Підлужний, В. Постригач, В. Приходько, А. Річинський, У. Самчук, С. Сірополко, о. Ст. Сماعيل, О. Стефанович, М. Струтинська, О. Тєліга, І. Федорович-Малицька, Г. Явір, Ростислав Єндик й інші.

Передплата, яку треба слати **виключно** на **Чарнецького 26 м. 21**, або на чековеkonto. 500.371. виносить: квартально зл. 6.60; піврічно — 12; річно 23; для заграниці — 30 зол. Ціна окремої книжки — зл. 2'20. — — — — —

В АМЕРИЦІ набувати Вістник: Книг. М. Сурмача,
103 Ав. А. Нью-Йорк.

Видає: Ольга Бачинська. За редакцію відповідає Іван Устиянович
Ред. і Адм. — Львів, Чарнецького 26 м. 21.

Друк. З. Медичкий — Тиктор, Львів, Блхарська 9.